

KULTTUURIA KARTANOLTA
Kulttuurihautomo Tampereen
Niemen kartanolle

Diplomityö. TTY:n arkkitehtuurinosasto
Arkkitehtuurin historian ja teorian laitos.
22.8.2007. Mirrku Haapasaari 136641

Tarkastaja prof. Tore Tallqvist.

ALKUSANAT

Tämä diplomityö sai alkunsa vuoden 2005 lopulla Tampereen kaupungin kaavoitusyksikön arkkitehti Jouko Seppäsen johdattaessa minut Tampereen vanhojen kartanoiden maailmaan. Tarkoituksena oli diplomityönä kartoittaa Tampereen alueen kartanoita ja niiden ympäristöjä, sekä miettiä niihin liittyviä täydennysrakentamisen ongelmia.

Jo alkuvaiheessa esiin nousi erityisesti Niemen kartano Lielahdessa, noin 5 km:n etäisyydellä Tampereen keskustasta. M-Realin omistuksessa oleva kartanon alue oli pitkään ollut teollisuuden reservialueena. Nyt tilanne oli muuttumassa. Kartanoa ympäröivän n. 70 hehtaarin alueen soveltumista asuntorakentamiseen tutkivat M-Real Oyj ja rakennusyhtiö YIT Rakennus Oy yhteistyössä Tampereen kaupungin kanssa.

Keväällä 2006 YIT Rakennus Oy tilasi tämän diplomityön osana kaavoituksen esiselvitysvaihetta.

Diplomityössä on selvitetty Niemen kartanon alueen tulevaisuutta uuden asuinalueen rinnalla. Tutkimalla alueen historiaa ja nykytilaa on analysoitu kartanon rakennuskannan ja miljööän ominaispiirteitä, arvoja ja käyttömahdollisuuksia. Tältä pohjalta on ideoitu uusi käyttötarkoitus, kulttuurihautomo. Uuden käyttötarkoituksen pohjalta on esitetty aluesuunnitelma, rakennuskannan korjaus- ja muutossuunnitelmia sekä pienimuotoinen laajennusosio. Lisäksi alueen täydennysrakentamisesta on esitetty luonnosmainen ehdotus jonka avulla esitetään niitä periaatteita jotka ainutlaatuisen kartanomiljööseen rakennettaessa tulisi ottaa huomioon.

Diplomityön tekijälle tärkeintä on ollut tuoda esiin alueen kulttuurihistorialliset, arkkitehtoniset, maisemalliset, sosiaaliset ja luonnonarvot sekä pyrkiä löytämään mahdollisuuksia säilyttää näitä arvoja ja alueen ominaispiirteitä.

Haluan kiittää työn tarkastajaa Tore Tallqvistia työn ohjauksesta. Kiitokset myös arkkitehtuurin osaston muille opettajille arvokkaista neuvoista ja ohjeista. YIT Rakennus Oy:ltä kiitos Petri Moksénille ja Juha Uotilalle työn kärsivällisestä seurannasta. Erityiskiitos arkkitehtuurin osaston kanslian kärsivälliselle välle.

Marjaa kiitän kuvausavusta, Jenniä tuesta epäuskon hetkillä ja muita ystäviä ja perheenjäseniä kannustuksesta työn aikana. Kiitos Sami!

Tampereella 6. elokuuta 2007

Mirkku Haapasaari, arkkit.yo

Sisällysluettelo

JOHDANTO

ALUEEN SIJAINTI JA KAAVOITUSTILANNE	4
SUUNNITTELU TEHTÄVÄN MÄÄRITTELY, RAJAUS JA TAVOITTEET	5
AIEMMIN TEHDYT SELVITYKSET JA KAAVOITUKSEN ESISELVITYSVAIHE	6

HISTORIAA

ARKEOLOGISET LÖYDÖT	7
LIELAHDEN HISTORIAA	
NIEMEN KYLÄN TILOJEN VAIHEITA	
NIEMEN KARTANO YKSITYISOMISTUKSESTA AHLSTRÖM OY:N OMISTUKSEEN	9
AHLSTRÖMIN AIKA (1887- 1916) JA NIEMEN SAHA	9
NIEMEN PIRTTI KYLÄN KESKUKSENA	11
LIELAHDEN KARTANON HISTORIAA	13
OSAKEYHTIÖ LIELAHTI	
AB J.W. ENQVIST OY JA LIELAHDEN TEHTAIDEN SYNTY	
LIELAHDEN JA NIEMEN MAATALOUDET YHDISTYVÄT	
BIRGER FEDERLEY (1874-1935)	14
BIRGER FEDERLEY ENQVIST-YHTIÖN RAKENNUSOHJELMAN SUUNNITTELIJAKSI	15
ENSIMMÄISET LINTULAMMEN ALUEEN SUUNNITELMAT	
HUVILA-ALUE NIEMEN KARTANON ALUEELLE	16
VAINION ALUEEN RAKENTAMINEN 1920-LUVULLA	17
VUODEN 1924 ASEMAKAAVA KOKO LIELAHDEN ALUEELLE	
ENQVIST-YHTIÖ ENQVISTIEN AJAN JÄLKEEN	19
KERHOLA, TYÖVÄENTALO JA KAKSI URHEILUKENTTÄÄ KAHTIAJAON SYMBOLEINA	
G. A. SERLACHIUKSEN, METSÄ-SERLAN JA M-REALIN AIKA	
VANHAT REITIT	

SUUNNITTELUALUEEN NYKYTILANNE

VOIMASSA OLEVAT KAAVAT	21
SUURMAISEMA, MAISEMARAKENNE JA NÄKYMÄT	22
YMPÄRÖIVÄT ALUEET JA YHTEYDET	23
TOPOGRAFIA, MAAPERÄ JA RAKENNETTAVUUS	24
KASVILLISUUS	25
HARVINAISET ELÄINLAJIT	
VESIOLOT	26
ASUMINEN	
PALVELUT JA YRITYSTOIMINTA	
RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, RAKENNUSINVENTOINTI	27

ANALYYSI

ALUEEN OMINAISPIIRTEET	49
HAVAITUT ONGELMAT JA UHAT	50
LÖYDETYT ARVOT, MERKITYKSET JA MAHDOLLISUUDET	51

SUUNNITELMA

UUDEN KÄYTTÖTARKOITUKSEN VALINTA	52
KULTTUURIHAUTOMO	
VAIHE 1: OLEMASSA OLEVAN RAKENNUSKANNAN UUSKÄYTTÖ	53
PUUTARHAPIHASTA AUKIOON, PIHOJEN ERILAISET LUONTEET	55
TALLIAUKIO	
ATELJEELAAJENNUS	
UUSI YHTEYS NAVETTARAKENNUKSEN LÄPI	56
LIIKENNE JA YHTEYDET	
VAIHE 2: HUVILA-ALUEEN TÄYDENNYSRAKENTAMINEN	57
KUNTOARVIOT JA KORJAUSSUUNNITELMAT	58

VIITTEET

LÄHDELUETTELO

LIITTEET

TIIVISTELMÄ	
THESIS ABSTRACT	
PLANSIPIENENNÖKSET	

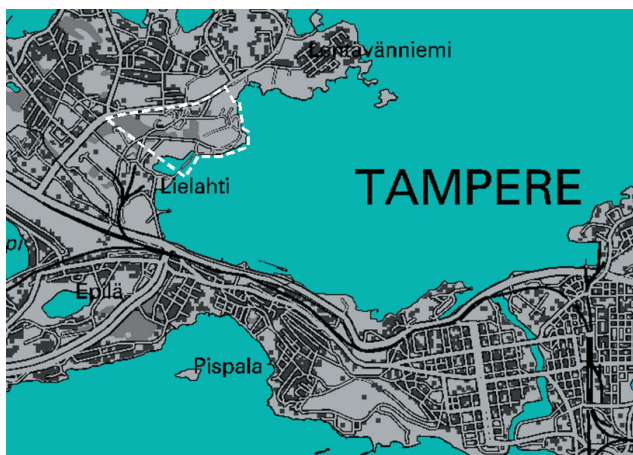
JOHDANTO

ALUEEN SIJAINTI JA KAAVOITUSTILANNE

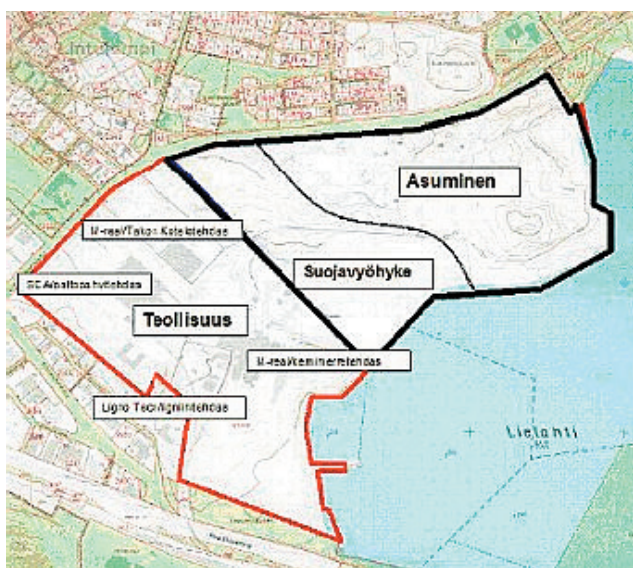
Suunnittelualue on osa Lielahden Niemenrannan osayleiskaava-aluetta. Niemenranta sijaitsee noin 5 kilometrin etäisyydellä Tampereen keskustasta länteen. Aluetta rajaavat pohjoisessa Lielahdenkatu, lännessä M-Real Oyj:n teollisuusalue sekä idässä ja etelässä Näsijärvi. Alueen kokonaispinta-ala on noin 70 ha. Diplomityön kohteena oleva Niemen kartanon alue sijaitsee osayleiskaava-alueen keskivaiheilla rajautuen pohjoisesta Lielahdenkatuun.

M-Real Oyj omistaa Lielahdessa 140 hehtaarin laajuisen alueen jonka etelä- ja länsiosassa sijaitsee M-Real Oyj:n kemihierretedhas, Takon kotelotedhas ja Ligno Tech Finland Oy:n ligniinitehdas. Alueen pohjoisosassa sijaitseva n. 70 hehtaarin Niemenrannan alue on ollut teollisuuden reservialuetta, mihin tarkoitukseen aluetta ei kuitenkaan enää tarvita.

M-Real Oyj jätti Tampereen kaupungille kaavoituspyynnön kesäkuussa 2005. Kaavoituksen esiselvitysvaihe alkoi 27.9.2005 keskustelutilaisuudella jossa käytiin läpi suunnittelun lähtökohtia, reunaehtoja ja tavoitteita. Osallistujia olivat Pirkanmaan ympäristökeskuksen, Museoviraston, M-Real Oyj:n, YIT-Rakennus Oy:n ja Tampereen kaupungin eri hallintokuntien edustajat. YIT Rakennus Oy ja M-Real Oyj ovat tehneet yhteistoimintasopimuksen, jonka tavoitteena on yhteistyössä Tampereen kaupungin kanssa kehittää aluetta pääosin asuntorakentamiseen.¹ Alustavasti tulevan asuinalueen asukasmääräksi on arvioitu 3000-5000 asukasta.

NIEMENRANTA TAMPEREELLA. Niemenrannan osayleiskaava-alue on merkitty valkoisella katkoviivalla.

TOIMINTOJEN JAKAUTUMINEN. Osayleiskaava-alue on rajattu mustalla, tehdasalue punaisella. Keskellä teollisuuden suojavyöhyke. (Osallistumis- ja arviointisuunnitelma, 2006)

Alueen osayleiskaava on mukana Tampereen yleiskaavoitusohjelmassa 2006-2008. Alueelle pyritään luomaan vetovoimainen ja viihtyisä kaupunkimainen asuinalue turvaten samalla teollisuuden toimintaedellytykset. Lähtökohtina on alueen edullinen sijainti kaupunkirakenteessa sekä järven rannan läheisyys.²

Alustavien tietojen mukaan Niemenrannan uusi kerrostalovaltainen asuinrakentaminen tulee suurimmaksi osaksi sijaitsemaan osayleiskaava-alueen länsipään avoimen pellon alueella, sekä alueen itäpäässä entisen Niemen sahan, sahan metsän ja kaatopaikan alueella.

Näiden alueiden väliin jää Niemen kartanon pihapiiri vanhoine talusrakennuksineen sekä kartanon alue laajemmassa merkityksessä, mukaan lukien entisen tehtaan virkamiesten asuinrakennusten alueen. Diplomityössäni käsittelem tää kartanon aluetta, sen uutta käyttötarkoitusta ja tulevaisuutta uuden asuinalueen rinnalla.

NIEMENRANNAN ALUE. Osayleiskaava-alue on merkitty valkoisella katkoviivalla. Uusien korkean rakennustehokkuuden alueiden todennäköiset sijaintialueet on merkitty vinorasterilla. Entisten lietealtaiden alue jää rakentamatta ja maisemoidaan. Diplomityön suunnittelualue, Niemen kartanon alue, on merkitty kuvassa yhtenäisellä oranssilla viivalla.

SUUNNITTELU TEHTÄVÄN MÄÄRITTELY, RAJAUS JA TAVOITTEET

Tavoitteena on ollut löytää kartanon alueen vanhoille rakennuksille ja miljöölle uusi käyttötarkoitus, joka palvelisi sekä uusien asukkaiden tarpeita että lähialueiden asukkaiden intressejä. Myös maanomistajan etujen mukaista olisi löytää olemassa oleville rakennuksille käyttötarkoitus, joka olisi sekä taloudellisesti kannattava että samaan aikaan alueen imagon nostattaja.

Niemenrannan alueen luonnonolosuhteita ja maankäytön perusteita on käsitelty mm. Minna Seppäsen diplomityössä vuonna 1993. Omassa diplomityössäni halusin välttää samojen selvityksien tekemistä uudelleen, ja tarkoituksena olikin keskittyä olemassa olevan rakennuskannan suojeluun, kunnostukseen ja uudelleenkäytön ideointiin. Työn edetessä ja alueen ominaispiirteisiin perehtyessäni sekä ollessani tekemisissä myös muiden esiselvityksiin ja -suunnitteluun osallistuvien osapuolten kanssa painotus on kuitenkin muuttunut. Yhä selvemmäksi on tullut kuinka tärkeää koko kartanon alueen ainutlaatuisen miljööän ominaispiirteiden kartoitus ja suojelu on. Erityisesti kun esiin on useampaan otteeseen noussut vaihtoehto ”suojellaan rakennuksia, ei miljöötä”, olen kokenut välttämättömäksi kerätä myös tähän diplomityöhön materiaalia koko miljööstä, sen luonnonolosuhteista, ominaispiirteistä, historiasta ja merkityksestä ympäristön asukkaille ja tuleville sukupolville.

Suunniteltaessa kartanon alueen ainutlaatuisen miljööän tulevaisuutta on pohdittava kuinka alueen kulttuuriympäristön ominaispiirteet saadaan säilytettyä mielekkäällä tavalla. Millä volyyymillä aluetta voidaan täydennysrakentaa ja eheyttää, ja kuinka löytää kultainen keskitie vanhan kulttuuriympäristön säilyttämisen, alueen toiminnallisuuden ja muuttuvaan lähiympäristöön liittymisen välillä. Yhtenäinen kokonaissuunnitelma on tärkeä osa alueen rakenteen eheyttämistä ja imagon yhtenäistämistä.

Koska Niemenrannan uusien kerrostalovaltaisten asuntoalueiden suunnitelmia ei ole vielä saatavilla on suunnittelualueen liittyminen uusiin asuntoalueisiin jätettävä osin myöhemmin suunniteltavaksi. Raja-

pintoja ja siirtymiä täydennysrakentamisalueelta korkean tehokkuuden alueelle ei ole mahdollista tässä vaiheessa suunnitella realistisesti. Alueen luenta ja suunnittelu on siis tehtävä irrallaan tulevista asuin-alueista kuitenkin pitäen mielessä arvioidut rakentamismäärät ja niiden mahdolliset sijaintipaikat. Etsittäessä ja mitoitettaessa uutta käyttötarkoitusta Niemen kartanon olemassa oleville rakennuksille tulee kuitenkin mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon myös Niemenrannan uudet asukkaat ja heidän tarpeensa.

ALUEELTA AIEMMIN TEHDYT SELVITYKSET

- RAKENNUSHISTORIALLINEN INVENTOINTI on tehty vuosina 1999-2000 osana Metsäliitto-Yhtymän toimipaikkojen rakennushistoriallista inventointia. (Tekijä Timo Kantonen.)
- MAAPERÄTUTKIMUKSIA Niemen kartanon ja sahan alueella on tehty alkaen 1960-luvulta ja tutkimuksista on koottu GEOTEKNINEN RAKENNETTAVUUSSELVITYS vuonna 1993. (Tampereen Viatek Oy/ Tampereen IPT)
- MAAPERÄSELVITYKSIÄ Niemen sahan alueelta on tehty 1980- ja 1990-luvuilla ja vuonna 2002. (Lielahden Teollisuusalue, ympäristöselvitys/ SCC Viatek Oy)

KAAVOITUKSEN ESISELVITYKSET

Keväällä 2007 Pöyry Environment Oy:n Tampereen aluetoimisto laati yhteenvedon seuraavista kaavoituksen esiselvitysvaiheesta tehdyistä selvityksistä:

- Lielahden-Niemen osayleiskaava-alueen LUONTOSELVITYS. (Ramboll Finland Oy, 2006)
- Lielähti – Niemen alueen ELIÖSTÖ- JA BIOTOOPPISELVITYS. (Kari Korte, 2005).
- ARKEOLOGINEN INVENTOINTI Tampereen Lielahden - Niemen osayleiskaava-alueella toukokuussa 2006. (Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikkö/ FM Kalle Luoto)
- Tampereen Lielahden Niemenrannan osayleiskaava-alueen LINNUSTOSELVITYS 2006. (Ramboll Finland Oy/Lauri Mustalahti)
- Tampereen Niemenrannan LEPAKKOSELVITYS 2006. (Yrjö Siivonen & Terhi Wermunsen, Wermunsen Consulting Oy/ Batcon Group)
- Raportti Lielahden Niemenrannan HYÖNTEISSELVITYKSESTÄ 12.12.2006. (Tampereen Hyönteistutkijain Seura ry)
- KIIINTEISTÖJEN KUNTOKARTOITUS 2006. (YIT Kiinteistötekniikka Oy)
- MAISEMAINVENTOINTI. (Arkkitehtitoimisto Erkki Helamaa ja Keijo Heiskanen Oy, 2006)
- NIEMEN SAHAN LÄJITYSALUEEN YMPÄRISTÖSELVITYS ja lisätutkimukset. (WSP Environmental Oy, 2006)
- NIEMEN SAHA - MAAPERÄN PILAANTUNEISUUSSELVITYS. (WSP Environmental Oy, 2006)
- Ligno Tech Finland Oy – HAJU- JA HIUKKASPÄÄSTÖJEN LEVIÄMISSELVITYS. (Ilmatieteen laitos, 2006)
- LIIKENNESELVITYS. (A-Insinöörit Oy, 2006)

Myös tämä diplomityö kuuluu suunnittelun aikana laadittuihin selvityksiin.

AIEMMAT OPINNÄYTETYÖT JA INVENTOINNIT

Kohteesta on aiemmin tehty kaksi opinnäytetyötä:

- Minna Seppäsen diplomityö ”Niemen kartanon ja sahan alue maankäytön perusteet ja luonnos asuinalueeksi”, TTKK:n arkkitehtiosaston yhdyskuntasuunnittelun laitos, 1993.
- Anna Halosen Pro gradu -tutkielma ”Birger Federley Tampereen Lielahden tehdasyhdyskunnan suunnittelijana vuosina 1913-1932.” Jyväskylän yliopisto taidehistorian laitos, 1999.

HISTORIAA

ARKEOLOGISET LÖYDÖT

Niemen rusthollin torpan pellosta, ilmeisesti nykyisen Niemen kaupunginosan alueelta on vuonna 1887 löydetty kaksi esihistoriallista irtolöytöä: kourutaltta ja kaksoistaltta. Esineet on ajoitettu kampake-raamiselle kivikaudelle tai sitä myöhäisemmäksi.³ Vuonna 2006 tehdyn inventoinnin yhteydessä (Pirkanmaan Maakuntamuseon arkeologinen selvitys) ei tehty esihistoriallisia esinelöytöjä.

Diplomityöhöni kuuluvalla alueella ei muinaisjäännöksiä selvityksen perusteella löytynyt, mutta muualta Niemenrannan alueelta todettiin kolme ennestään tuntematonta kiinteää muinaisjäännöstä; kivirakennelma tai -röykkiö joka saattaa olla esihistoriallinen hauta, yksittäinen rajakivi ja Niemen autioitunut kylänpaikka. Näistä jälkimmäiset sijaitsivat entisen Niemen sahan metsän alueella. Niemen kylänpaikka on vanhojen karttojen perusteella (mm. Daniel Hall 1763) paikannettu Pienen peltoaukean etelälaidalle eli entisen Ollinojanlahden pohjoisrannalle. Inventoinnin perusteella Niemen autioitunut kylänpaikka on 2. luokan kiinteä muinaisjäännos jonka alueen tai siihen kuuluvan suoja-alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen tai muu kajoaminen on kielletty muinaismuistolain nojalla. Myös alueen arkeologisessa selvityksessä on samaisen kartan pohjalta todettu alueella sijainneen Niemen kylä.

LIELAHDEN HISTORIAA

Jo keskiajalta on todisteita että vanhassa Pirkkalan pitäjässä oli Harjun jakokunta, eli alue jonka kalavedet, metsät ja niiden antimet olivat jäsenten yhteisessä käytössä. Myöhemmin esiintyivät erikseen Harjun ja Harjuntaustan jakokunnat. Aluetta kutsuttiin nimellä Harjuntausta johtuen alueen sijainnista Epilänharjun pohjoispuolella Pirkkalan kirkonkylästä katsoen. Lielähti-nimen on arveltu syntyneen nimestä Liejulahti, joka kuvasi nykyisen tehtaan pohjoispuolella sijainnutta liejuista lahtea. Ollinojanlahdeksi se ilmeisesti nimettiin Lintulammista lahteen johtavan laskuojan kaivajan tai kaivattajan mukaan.⁴

Harjuntaustassa sijaitsi jo 1500-luvulla viisi kylää: Niemi, Pohtola, Possila, Lielähti ja Siivikkala.⁵ Lielahden kylästä ensimmäiset merkinnät vanhoissa asiakirjoissa ovat vuodelta 1540, mutta Niemen kylä mainitaan jo vuonna 1442, jolloin isäntä Jonis Niemis oli laamanninkäräjien lautakunnassa.⁶ Vuonna 1558 Niemen kylässä oli neljä ja Lielahdessa seitsemän kantatilaa. Kylien tilaluku väheni vuosisatojen kuluessa yhdistymisien myötä.

NIEMEN KYLÄN TILOJEN VAIHEITA

Niemen kylän eri tilojen vaiheista ei historiankirjoja tutkimalla saa täysin aukotonta kuvaa. Tiloja on aikojen kuluessa yhdistelty ja jaettu, jotkut ovat autioituneet ja joidenkin nimet ovat muuttuneet. Ongelmia tuottaa nimi "Niemi". Tilojen nimissä esiintyy sekä pelkkä Niemi että Vähäniemi ja Isoniemi. Toisinaan mitä tahansa Niemen kylään kuuluvaa tilaa kutsutaan vanhoissa asiakirjoissa Niemen tilan nimellä.

Vuonna 1540 Niemen kylässä oli Suvannon mukaan neljä taloa: Suvia, Kokko, Niemi ja Piikki joista Piikki oli suurin. Näistä Kokko autioitui, Piikin nimi muuttui muotoon Piikkilä ja Suviaasta tuli Vähäniemi.⁷ Niemen tilaa ei tämän jälkeen erikseen mainita, eikä sitä löydy esim. Saarenheimon esittämistä Niemen kylän tilojen omistajaluetteloissa, joissa esiintyvät ainoastaan Vähäniemi ja Piikkilä 1550-luvulta lähtien ja Isoniemi vuodesta 1746 lähtien.⁸

Vuonna 1630 on Niemen kylän kahdelta tilalta, Piikkilästä ja Vähäniemestä, lähtenyt ratsumies 30-vuotiseen sotaan.* 1650-luvulla Piikkilän tila liitettiin kylän toiseen, nimeltä mainitsemattomaan tilaan, joka lienee ollut Vähäniemen tila.**

* Tilojen nimiksi on vuoden 1630 ratsuluettelossa merkitty "Niemi" 1 ja "Niemi 2" joilla kuitenkin tarkoitettaneen Piikkilää ja Vähäniemeä sillä ratsumiehiksi lähtivät isäntä Yrjö Laurinpoika ja Kerttu Matintytären renki. Yrjö Laurinpoika oli Juha Laurinpojan kanssa Piikkilän isäntänä ja Leski Kerttu Matintytär oli Suvian eli myöhemmän Vähäniemen emäntä. (Saarenheimo, 1974: 604, 809)

** Vuoden 1634 tilaluku on 2 eli muita tiloja ei tuolloin ole ollut. (Saarenheimo, 1974)

Vuosi 1763. Yläkulmassa Lintulampi, alareunassa Lielahden rustholli. Lahden pohjoisrannalla ilmeisesti Niemen rustholli. Kuvan oikean reunan ulkopuolelle jää nykyinen Lentävänniemen alue jossa teksti "Niemis Rusthåll enskildt tilhörig". Niemen kartanon nykyinen (arvioitu) sijainti on kuvassa merkitty neliöllä. (Karttaotteen lähde: Hall, Daniel 1763; Charta ofwer Niemis och Lielax.)

Vuosi 1885. Vasemmassa yläkulmassa katoaa tie Yläjärven suuntaan. Oikeassa alakulmassa Tampereen keskustan ruutukaavaa. Lielahdessa esiintyy mm. Lintulampi, josta hieman kaakkoon nyt jo kuivahtanut Possijärvi, Possila, Lielahden kartano sekä merkintä "Niemis" Lielahden pohjoisrannalla. Nykyistä Niemen kartanoa kartassa ei esiinny. Nykyinen (arvioitu) sijainti on kuvassa merkitty neliöllä. (Karttaotteen lähde: Tampere ja Yläjärvi 1855.)

Suvannon mukaan 1540-luvulla oli siis esiintynyt Niemen tila josta tuli myöhemmin Isoniemi,⁹ mutta Saarenheimon mukaan Isoniemi on muodostunut vuonna 1746 "rusthollin jakaantuessa". Tässä jakaantuva rustholli tarkoittanee jälleen Vähäniemen rustholli.* Jakaantumisen tuloksena syntyneen Isoniemen omistajaluettelo jatkuu aina leski Thilda Freanderiin, eli nykyisen Niemen kartanon viimeiseen omistajaan asti, joten voitaneen olettaa että Isoniemi on Niemen kartanosta aiemmin käytetty nimi.¹⁰

Honka-Hallilan tarkastellessa aluetta isojaon suorittamisen aikaan 1700-luvun lopulla Niemen kylän osalta mainitaan ainoastaan seuraavaa; "Niemen yksinäistalon alueeseen 1700-luvun lopulla kuuluivat Lielahden ja Siivikkalanlahden välinen niemi sekä metsäkaista Siivikkalanniemen nokassa. Tilan talouskeskus oli Lielahden pohjoisrannalla."¹¹ Vanhoissa kartoissa teksti "Niemi" tai "Niemi's" tai "Niemis Gård" rakennuksineen esiintyykin yleensä Lielahden pohjoisrannalla, kohdassa johon vanha Niemen kylänpaikka on sijoitettu myös arkeologisessa selvityksessä. Nimi saattaa kuitenkin jälleen viitata Niemen kylään, ei yksittäisen tilan nimeen. Voidaan vain arvailla missä vanhoissa luetteloissa esiintyvät tilat rakennuksineen aikoinaan ovat sijainneet.

Vähäniemestä on eräässä lähteessä mainittu sen päärakennuksen sijainneen ennen lopullista katoamistaan kohdassa jossa "tiet haarautuvat Niemen sahalle ja Suomensaareen."¹²

NIEMEN KARTANO YKSITYISOMISTUKSESTA AHLSTRÖM OY:N OMISTUKSEEN

Isoniemen omistaja Freander osti Vähäniemen vuonna 1840 ja liitti sen omaan tilaansa.¹³ Kun Freanderin poika Karl nai Mäkkylän tyttären (Mathilda, tai Thilda) hän sai haltuunsa Isoniemen eli nykyisen Niemen talon. Karl Erik Freander kuoli 1856. Leski Mathilda nai Juho Juhonpojan (myöh. Juha Niemi) Teiskon Koverolta. Juha Niemi kuoli v.1885. Mathilda Niemelle ei jäänyt perillisiä sillä kaikki lapset olivat kuolleet nuorina.

Lielahden kartanon omistaja halusi ostaa Niemen, mutta tähän vanha emäntä ei suostunut. Vuonna 1887 hän myi kartanon Ahlström Oy:lle. Kauppaan kuului lehmänpito-oikeus, sekä emännän elinikäinen asuin-oikeus Niemen päärakennuksen, eli pirtin koillispuolella. Näitä huoneita kutsuttiin "emännän huoneiksi". Matilda Niemi kuoli vuonna 1907.¹⁴

AHLSTRÖMIN AIKA (1887- 1916) ja NIEMEN SAHA

Ahlströmin saapuminen Lielahteen merkitsi yhden ajan loppua ja toisen alkua. Pääelinkeino vaihtui vähitellen maanviljelystä ja karjataloudesta teollisuuteen. Ostettuaan Niemen tilan vuonna 1887 Ahlström-yhtiö alkoi rakentaa tilan maille sahaa joka valmistui vuonna 1889. Vuonna 1889 valmistuivat myös paja, ruoka-

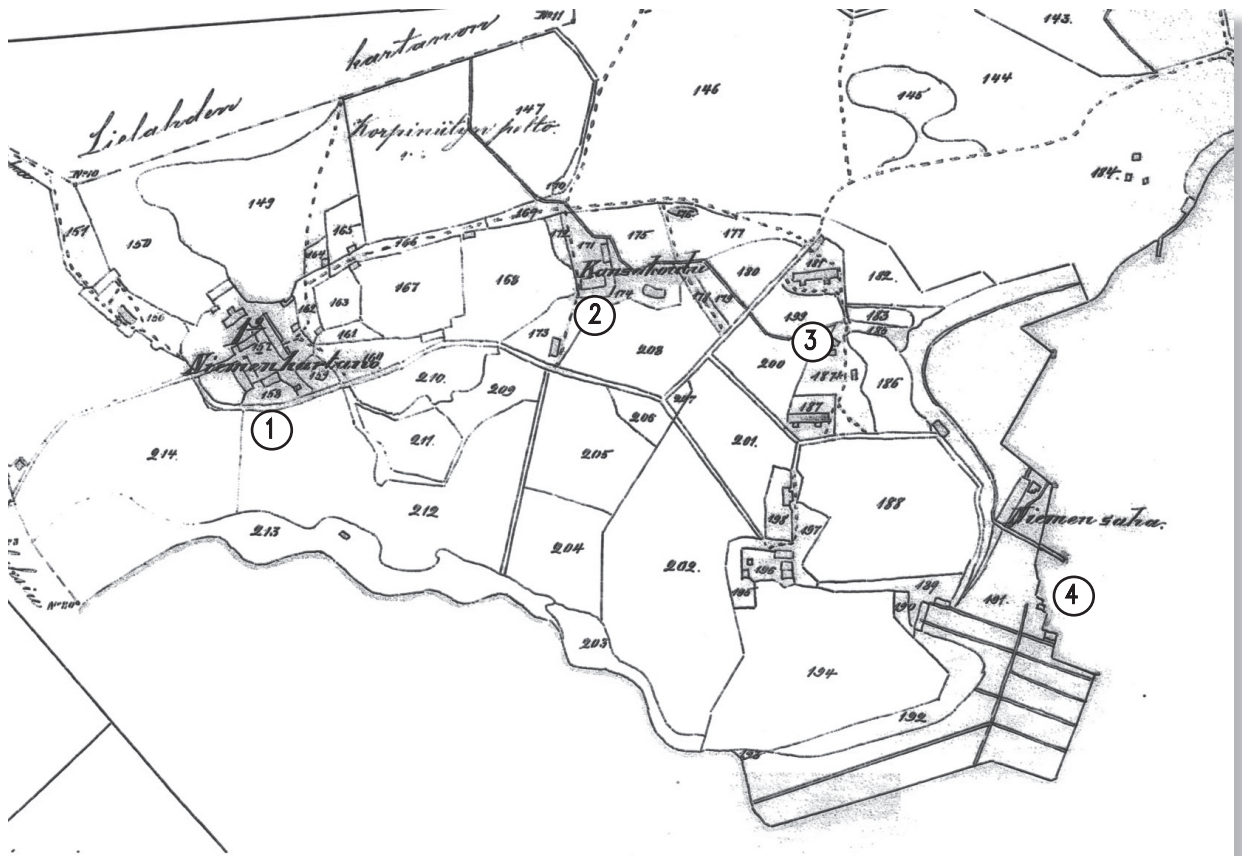
Ilmakuva Niemen sahan alueesta koillisesta kuvattuna. Kuvausajankohta tuntematon. (Kuvälähde: Kantonen, 1999–2000 -> M-Realin arkisto)

* Vuonna 1740 Niemen kylän tilaluvuksi on merkitty vain yksi ja Vähäniemen omistajaluettelon mukaan tila on ollut myös 1740-luvulla olemassa joten se on ollut ainut tila koko kylässä. (Saarenheimo, 1974 s.782)

huone, kattilahuone, sauna, liiteri ja varastot. Lisäksi 1800-luvun lopulla rakennettiin asuntoja työnjohdolle sekä työläisille kaksi "pytinkiä" eli asuinrakennusta.¹⁵ Pytingit olivat pitkänomaisia hirsirakennuksia joissa oli monia pieniä hellahuoneita ja huoneistoja. Sahaa lähempänä sijaitsi ns. sahapytinki ja kauempana metsäpytinki.¹⁶ Sahalla oli voimakas työllistävä vaikutus. Enimmillään, vuonna 1900, sahalla oli töissä 180 henkeä joista 20 oli naisia. Seisokit ajoittuivat vuosiin 1905-1908 ja 1911-1912. Saha jatkoi toimintaansa aina kuusikymmentäluvun puoliväliin asti.¹⁷

Sahan alueella tapahtui tulipalo 1970-luvulla. Jäljelle jääneet rakennukset ja rakenteet on purettu 1990-luvun loppupuolella.¹⁸

Vuonna 1900 rakennettiin Niemen eli Harjuntaustan kansakoulu. A.Ahlström Oy vuokrasi maa-alueen Ylöjärjen kunnalle viideksikymmeneksi vuodeksi. Koulun piirustukset olivat kouluylivallituksen hyväksymät. Lisäksi rakennettiin ulkokuone ja ilmeisesti kellari. Kansalaissodan aikaan vuonna 1918 koulu toimi tilapäissairaalana. Kun koulu muutti uuteen koulutaloon vuonna 1925 myytiin vanha koulu Enqvist Oy:lle joka kunnosti sen virkailijoiden asuintaloksi. Rakennus purettiin 1980-luvulla.¹⁹

Niemen kartanon ja sahan aluetta vuonna 1909. Vasemmassa reunassa kartanon pihapiiri (1). Kansakoulu (2) rakennettiin vuonna 1900. Sahan työntekijöiden asunnoiksi rakennettiin nk. pytinkirakennuksia (3) ylempänä metsäpytinki ja alempana sahapytinki. Sahan alueen (4) näkyvin osa oli laaja lautatarha. (Karttalähde: Isonjaon täydennyskartta 1909.)

Niemen kartanon pihapiiriä vanhaan aikaan, keskellä vieraspytinki. Oikeassa reunassa pirttirakennuksen kuisti lapsikatraineen. Kuistien nyt jo osittain kadonneet koristeleikkaukset ovat kuvassa vielä ehjiä. Kuvausajankohta tuntematon. (Kantonen, 1999–2000 → M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto)

NIEMEN PIRTTI KYLÄN KESKUKSENA

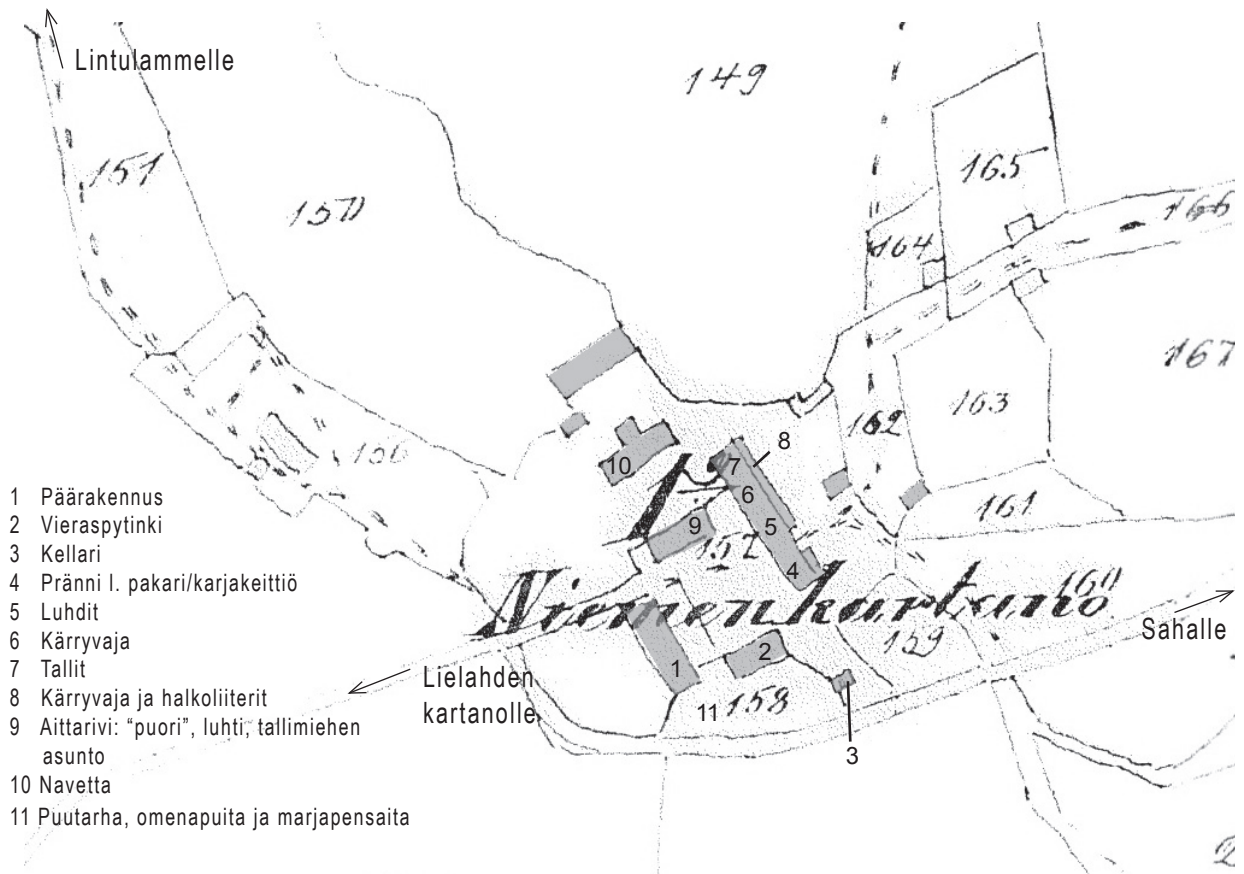
Niemen pirtillä oli tärkeä merkitys yhteisölle niin arjessa kuin juhlassakin. Kun Niemen vanha emäntä myi tilan Ahlsröm Oy:lle hän jäi asumaan päärakennuksen kaakkoispäättyyn. Myös luoteispäädystä eli varsinaisessa pirtissä asuttiin ja aterioitiin. Vuodesta 1894 pirtti toimi asuntona voudille. Voudin vuonna 1899 syntynyt poika, Kalle Anttila on kuvaillut sen aikaisia oloja pirtissä mm. Tammerkoski-lehden artikkelissa²⁰ josta seuraavassa otteita vapaasti lainattuna:

Vouti perheineen antoi kenelle tahansa yösjän. Pirtissä söivät talon väen lisäksi myös kaikki talon pitkämatkalaiset ja työmiehet. Pirtissä oli suuri takka johon ”mahtui motti halkoja pystyyn” sekä kolmella seinällä leveät penkit. Näillä penkeillä myös nukuttiin. Oikean puoleisessa peränurkassa oli suuri pöytä ja sen edessä ns. ”pitkätooli”. Pirtissä oli jatkuvasti taikina happanemassa. Jokainen, myös sahalaiset, leipoivat itse leipänsä pirtissä. Leivät paistettiin pihan toisella puolella sijaitsevassa pakarissa ja nostettiin orsissa pirtin kattoon. ”Kaljatooppi” oli aina pöydällä vapaasti kenen tahansa juotavissa. Talvisin kun sahan hevoset olivat talon tallissa myös hevostmiehet aterioivat Niemen pirtissä. Tarvittaessa pirtti toimi väliaikaisasuntona sahalle tulleille uusille miehille kunnes he löysivät uuden asunnon. Heitä varten tuvassa oli kahden maattava tolppasänky. Puutöinä valmistettiin ja korjattiin rekiä ja rattaan koreja.

Vuonna 1907 sahalla alettiin tekemään kahta vuoroa mikä johti työntekijöiden asutuspulaan. Samana vuonna vanha emäntä kuoli ja emännän huoneissa sali jaettiin kahtia ja kaikista huoneista tehtiin hellahuoneita. Näin saatiin kuudelle perheelle asunnot. Myös pirtti jaettiin kahtia, takka hajoitettiin ja kummallekin puolelle tehtiin hella. Lankuista tehty väliseinä oli niin harva että ”Aamulehden, joka silloin oli nelisivuinen voi työntää seinän raosta naapurin puolelle.” Vuonna 1909 saha palasi yhteen vuoroon mikä helpotti asutuspulaa. Vouti perheineen siirtyi asumaan emäntä-vainajan salin puolikkaaseen ja pirtin väliseinä purettiin. Sen jälkeen pirtissä ei ilmeisesti ole asuttu.

Kun uusi talli- ja navettarakennus rakennettiin purettiin sen alta mm. vanha pakari leivinuuneineen ja pirttiin rakennettiin uusi leivinuuni. Kun niemeen rakennettiin uusi talousrakennus joka nykyään tunnetaan Niemen saunan nimellä purettiin pirtin leivinuuni ja tehtiin nykyiset lämmityslaitteet.

Arkisen toiminnan lisäksi pirtissä pidettiin häitä, raamatunselityksiä ja kinkereitä. Usein järjestettiin työväelle tarkoitettuja huvitilaisuuksia. Noin vuonna 1910 perustettiin sairaskassa sahan ja talon työmiehille. Kassan huvitoimikunta piti usein iltamia. Uunin takana oli pieni näyttämö näytelmiä varten. Pirtissä palokunnan torvisoittokuntakin harjoitteli ja esiintyi. Myös Lielahden Marttakerhon ja Rukoushuoneyhdistyksen perustuskokoukset on pidetty Niemen pirtissä, kuten kaikki muutkin suuremmat kokoukset aina vuoteen 1937 asti jolloin tehtaan Kerhola rakennettiin.²¹

Niemen kartanon pihapiiri vuonna 1909. Rakennukset rajaavat alemapaa miespihaa ja ylempää karjapihaa. Tie kulkee läpi kartanon pihan. Vanha raitti Lielahden kartanolta sahalle on jo nykyisellä paikallaan. Samoin koilliseen mm. Laalahteen, Suomensaareen ja nykyisen Lentävänniemen suuntaan vievä tie.

(Karttapohja: Ote vuoden 1909 Isonjaon täydennyskartasta.)
(Teksti- ja piirustuslähteet: Pispä, 1967–71.)

LIELAHDEN KARTANON HISTORIAA

Lielahden tilasta tuli rustholli vuonna 1682. Rustholli jaettiin kahteen osaan vuonna 1752 mutta yhdistettiin jälleen vuonna 1840.²²

Kenraaliluutnantti Klas Alfred Stjernvall omisti Lielahden kartanon vuodesta 1847 aina kuolemaansa saakka eli vuoteen 1869. Perikunta myi kartanon tehtailija Wilhelm von Nottbeckille vuonna 1872. Nottbeckin ja hänen vaimonsa kuoltua perilliset päättivät v. 1890 siirtää kartanon heistä vanhimman, Wilhelm Fredrik von Nottbeckin (1850-1928) haltuun.²³

Varakkaat Nottbeckit olivat uudistusmielisiä. W. F. von Nottbeckin eli Lielahden Patruunin aikana rakennettiin Lielahden tilan rakennuskanta pääosin uudelleen. Kartanon päärakennus valmistui vuonna 1893. Navetta, talli- ja talourakennusten lisäksi rakennettiin asuntoja tilan työntekijöille. Lielahden Patruunin aikana myös maanviljelystä ja karjataloutta uudistettiin. Kapearaiteinen juna kuljetti viljaa, turvetta ja lantaa koko Lielahden alueella.²⁴

Kauppias K.J. Dahlström osti kartanon vuonna 1904.

OSAKEYHTIÖ LIELAHTI

Vuonna 1910 Lielahden kartano siirtyi samana vuonna perustetun Osakeyhtiö Lielahden haltuun. Osakeyhtiön toimialana oli "harjoittaa maatilain ostoa ja myyntiä kuin myöskin maanviljelystä sekä sen yhteydessä olevaa elinkeinoa." Perustajajäseniä olivat pormestari K. Hj. Schreck, arkkitehti Georg Schreck, rakennusmestari Theodor Schreck sekä kauppiat Anton Hahl ja Alfred Selin.

Osakeyhtiö Lielähti ryhtyi markkinoimaan maapalstoja. Vuoden 1913 maarekisterin lyhennysotteessa Lielahden yksinäistila on lohkottu 22:een pientilaan. Samana vuonna mm. Kukkolan yksinäistilasta lohkottiin 10 pientilaa. Suurtilat vaihtuivat pienviljelys- ja puutarhatiloiksi.²⁵

AB J.W. ENQVIST OY JA LIELAHDEN TEHTAIDEN SYNTY

1913 Ab J.W. Enqvist Oy osti Osakeyhtiö Lielahdelta Lielahden kartanosta lohkotun päätilan. Seuraavana vuonna Ab J.W. Enqvist Oy:n selluloosatehdas aloitti toimintansa. Ollinojanlahden eteläpuolelle valmistuivat kuorimo, keitto-osasto, massakuopat, sihtiosasto, happo-osasto, voimalaitos, verstaita ja laastitehdas.²⁶

LIELAHDEN JA NIEMEN MAATALOUDET YHDISTYVÄT

Vuonna 1916 Ab J.W. Enqvist Oy hankki omistukseensa myös Niemen tilan ja sahan ja perusti tytäryhtiö Oy Lielahden sitä hoitamaan.²⁷ Tytäryhtiö omisti neljä asuinrakennusta. Niemen ja Lielahden maataloudet yhdistettiin ja pääpaikkana oli Niemi. Yhtiön maatalousosaston konttori sijaitsi kartanon päärakennuksessa.²⁸

Jo vuonna 1917 valmistuivat ensimmäiset piirustukset Niemen uutta navetta- ja tallirakennusta varten. Piirustukset teki arkkitehti Birger Federley. Uuden rakennuksen alta purettiin mm. vanha pakari.²⁹ Lielähti sijaitsi sen aikaisen mittapuun mukaan melko kaukana lähimmistä keskuksista, Tampereen kaupungista ja Ylöjärven kirkolta. Yhtiön pyrkimyksenä oli lisätä tehtaan ympärille muodostuneen yhdyskunnan oma-varaisuutta ja tuottaa pääosa tarvittavista elintarvikkeista itse.

Maatalousosaston toimintojen diversiteetti kasvoi yhä 1920-luvulla kun yhtiön maatalousosaston kauppapuutarha aloitti toimintansa. Suurissa kasvi-huoneissa kasvatettiin mm. hedelmäpuita ja marjapensaita. Puu- ja kasvitarhan tuotteiden lisäksi yhdyskunnan asukkaiden käyttöön ja myyntiin tuotettiin vuonna 1931 viljaa, maitoa, lihaa, perunoita, sekä polttopuita.³⁰

Niemessä pidettiin nautakarjaa aina vuoteen 1957 asti.³¹

Lehmiä Federleyn suunnitteleman navettarakennuksen karjapihalla. (Kantonen, 1999–2000 → M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto)

BIRGER FEDERLEY (1874-1935)

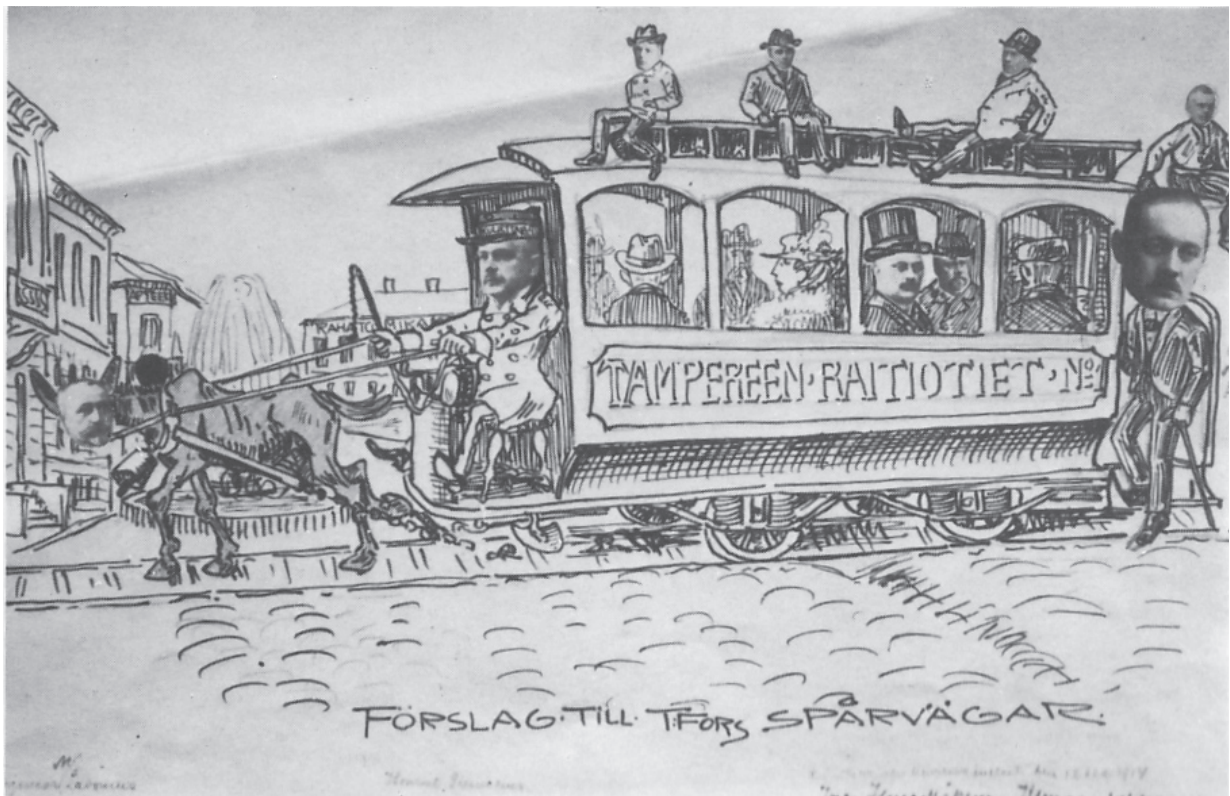
Carl Birger Federley syntyi 17. 2. 1874 Helsingissä jossa hän kävi myös koulunsa ja valmistui arkkitehdiksi vuonna 1896. Federley perusti Lars Sonckin kanssa toimiston jonka sivuosasto avattiin vuonna 1898 Tampereella. Samana vuonna Federley perusti oman toimiston ja muutti Tampereelle.³²

Tampereen kaupunginarkkitehtina hän toimi vuonna 1901 ja Tampereen teknillisen opiston huoneenrakennus- ja perustamisopin opettajana vuosina 1913-23 ja Teknillisen oppilaitoksen rakennusopin yliopettajana vuosina 1913-1933. Federley toimi työnsä ohessa mm. rahatoimikamarin ja kaupunginvaltuuston jäsenenä, sekä asiantuntijana eri komiteoissa. Tampereen Teknillisen Seuran johtokuntaan Federley kuului kaikkiaan kymmenen vuotta, niistä viisi vuotta puheenjohtajana.³³

J.W. Enqvist Oy:n käyttämänä arkkitehtina Federley toimi tehtaan perustamisesta aina vuoteen 1932 asti ja suunnitteli omien sanojensa mukaan kaiken mitä tuona aikana yhtiön toimesta rakennettiin.³⁴

Vuosisadan alussa Federleyn tyyli oli jugendia mutta ensimmäisen maailmansodan jälkeen tyyli vaihtui jugendista klassismiin. Federley teki paljon opintomatkoja, useimmiten Pohjoismaihin ja Saksaan. Kansalaisodan aiheuttamat järkytykset verottivat Federleyn terveyttä. Siitä huolimatta Federleyn arkkitehtitoimisto jatkoi toimintaansa ja monia huomattaviakin rakennuksia piirrettiin vanhalla rutiinilla.³⁵

Vuonna 1934 Federley muutti Helsinkiin jossa hän kuoli 29.3.1935.

Jo vuodesta 1907 lähtien on Tampereella viritelty raitiotieliikennesuunnitelmaa. Komitean jäsenistö matkustaa hevosien vetämällä raitiovaunulla Arkkitehti Toivo Paatolan pilakuvassa jonka hän piirsi Teknillisen Seuran joulujuhlaa varten vuonna 1912. Hevoselle Paatela on ystävällisesti antanut komitean puheenjohtajan insinööri Lavoniuksen kasvot. Federley seisoo takaportilla. Sillä erää raitiotiehaaveet kuopattiin vasta kahdenkymmenkahden vuoden jälkeen vuonna 1929. Ehkä Federleyn toive vielä tulevaisuudessa toteutuu katuraitiotien muodossa ja vieläpä Lielahteen asti jos suunniteltu katuraitiotielinja välille Amuri-Lentävänniemi toteutetaan. (Lähde: Kivinen, 1982 s.124 -> Tampereen kaupungin arkisto)

BIRGER FEDERLEY ENQVIST-YHTIÖN RAKENNUSOHJELMAN SUUNNITTELIJAKSI

J.R. Enqvist halusi Enqvist yhtiön toimitusjohtajana olla edistysellinen ja suunnitteli mm. suurta rakennusohjelmaa yhtiölle. Tuotantoon liittyvien rakennusten lisäksi suunnitelmat koskivat asuntotuotantoa. Tehtaan ympärille muodostuvaa laajenevaa yhdyskuntaa varten haluttiin kokonaisvaltainen rakennusohjelma joka käsitti niin kaavasuunnittelua kuin rakennussuunnitelmia. Alkanut tehdasoiminta vaati uusia työntekijöitä jotka tulivat pääosin muilta paikkakunnilta ja tarvitsivat siis uusia asuntoja. Työntekijät koulutettiin tehtäviinsä, ja oli yhtiön etujen mukaista vähentää koulutettujen työntekijöiden vaihtuvuutta. Yhtenä keinona työntekijöiden houkutteluun ja vaikinaistamiseen oli tarjota työntekijöille kunnolliset asunnot.³⁶

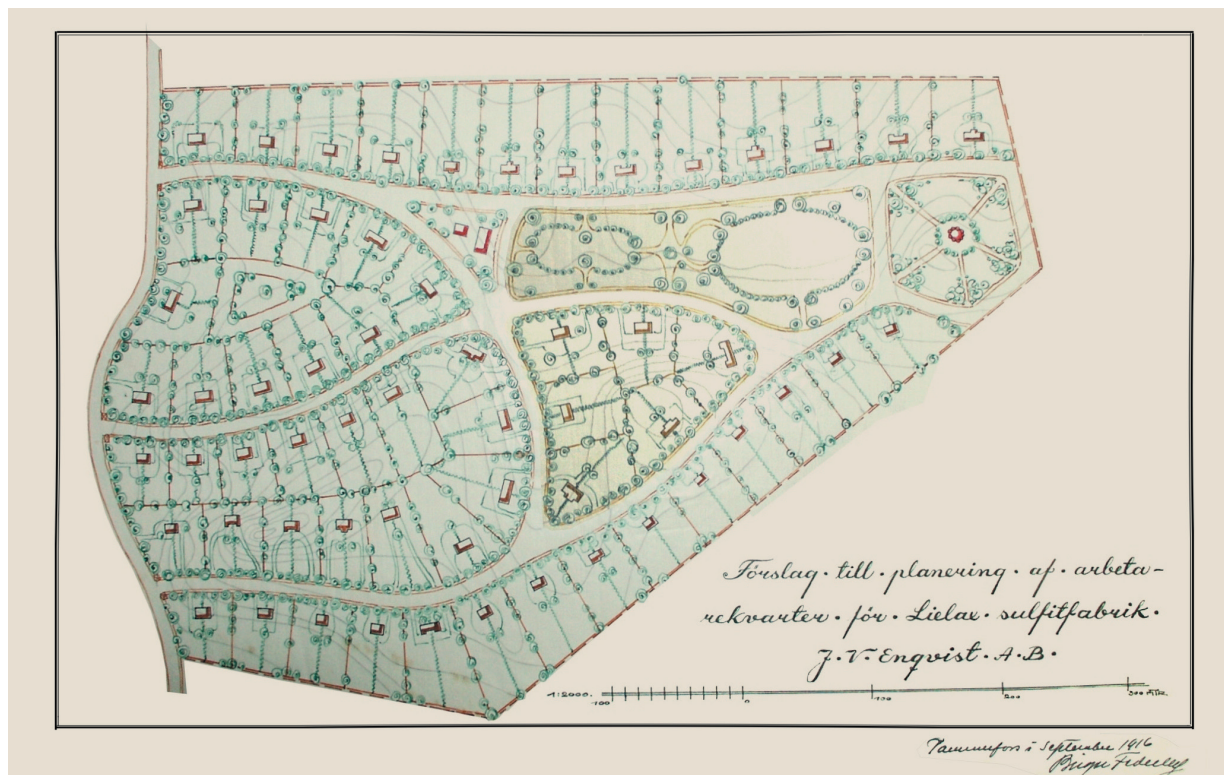

Federleyn suunnittelema logo Enqvist-yhtiölle vuodelta 1916. (Lielahden tehtaiden piirustusarkisto.)

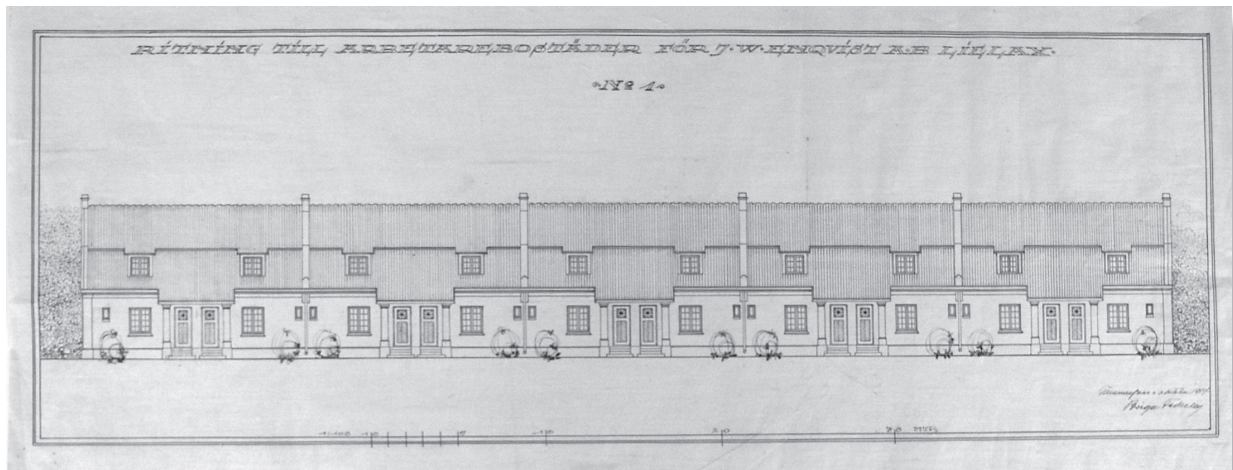
Birger Federley oli ennen Tampereelle siirtymistään Helsingissä työskennellessään mm. suunnitellut työväenasuntoja Nobelin tehtaalle Pietariin. Vuonna 1899 hän piti yleisessä teknikkojen kokouksessa Helsingissä esitelmän "Om arbetarebostader" joka käsitteli työväenasuntojen ongelmia, olosuhteita ja erilaisia asuntotuotantoratkaisuja Suomessa ja ulkomailla.³⁷ Kun Enqvist-yhtiön tehdasoiminta Lielahdessa alkoi valittiin Federley tekemään sekä kavoitussuunnitelmia että rakennuspiirustuksia.

ENSIMMÄISET LINTULAMMEN ALUEEN SUUNNITELMAT

Vuonna 1916 Federley suunnitteli Enqvist-yhtiön toimeksiantona kaksi asemakaavaluonnosta uudeksi työläisten asuinalueeksi. Suunnitelmat sijoituivat Lintulammen ympäristöön, Niemen kartanolta luoteeseen. Luonnosten pohjalta Federley laati Helsingissä pidettyyn vuoden 1917 Ensimmäisen Yleisen Suomalaisen asutokongressin näyttelyyn työväenasuntoalueen suunnitelman. Niin Federleyn kuin muidenkin näyttelyssä esiintyvien eturivin arkkitehtien suunnitelmissa ilmeni vakaa pyrkimys parantaa työläisten ja koko

Federleyn suunnitelma työväen asuinalueeksi Lintulammen alueelle vuodelta 1916. (M-Realin Lielahden tehtaiden piirustusarkisto.)

Federley'n signeeraama rivitalon julkisivupiirustus vuodelta 1916. (M-Realin Llehahden tehtaiden piirustusarkisto.)

yhdyksunnan oloja. Englantilaisen puutarhakaupunkiaatteen sekä Camillo Sitten luonnon ja maaston olosuhteita noudattelevan asemakaavasommitelun vaikutteet näkyivät suunnitelmissa. Asemakaavassa oli asutotonttien lisäksi esitetty myös puisto-, leikkikenttä- ja viheralueita. Asuinalueet ja tehdasalueet oli eritelty toisistaan viheralueilla.³⁸

lhailuin asumismuoto oli omakotitalo, joka oli kuitenkin todettava liian kalliiksi. Federley'n suunnittelemat asuintalot olivat pääasiassa puurakenteisia neljän perheen taloja tai "kaksostaloja". Eniten huomiota saivat kahdeksan rivitaloa jotka olivat työväenasuntona uusi rakennustyyppi. Kaikkiin asuntoihin liittyi pihamaa viljelyyn ja puutarhanhoitoon.³⁹

Tämäkään suunnitelma ei sellaisenaan toteutunut. Vain rivitaloista kaksi rakennettiin. Niihin Federley oli tehnyt vielä yhden piirustukset vuonna 1917. Sodan vaikutuksesta laajemmat rakennusohjelmat jäivät taka-alalle.

HUVILA-ALUE NIEMEN KARTANON ALUEELLE

Muun työväen ohessa tehtaan virkamiehet tarvitsivat asuntoja. Yhtiön politiikan mukaisesti työntekijöiden välinen sosiaalinen hierarkia sai näkyä myös asuinalueilla. Tehtaan virkamiesten asuinalue sijoitettiin erilleen muusta työväestä Niemen kartanon alueelle. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä huvila oli yleistynyt keskiluokan asuintyyppinä joko kesäasuntona tai ympärivuotisena asuntona. Federley suunnitteli tehtaan virkamiehille englantilaisten puutarhakaupunkien esikuvien mukaan viihtyisän, terveellisen ja edustavan puistomaisen huvila-alueen. Rakennukset sijoitettiin maaston ja edullisten ilmansuuntien mukaan. Myös tiet mutkittelivat luontevasti maaston mukaan. Kuten Lintulammen alueen suunnitelmissa, kartanon alueen suunnitelmissakin asuntoalue erotettiin teollisuusalueesta istutuksin.⁴⁰

Huvila-arkkitehtuurissa kansallisromanttiset ja jugendin piirteet vaihtuivat 1920-luvulle tultaessa klassismin pelkistettyyn tyyliin. Suomessa siihen liittyi historistisiakin piirteitä sillä huvilat saivat vaikutteita myös vanhoista 1700-luvun ruukinkartanoista. Huviloille olivat tyypillisiä mansardikatot, symmetrisyys ja vähäinen koristelu.⁴¹ Kuitenkin sosiaalista hierarkiaa korostettiin paitsi asunnon koolla myös detaljoinnin määrällä.

Ensimmäisenä valmistuneen yhden perheen virkamiehen asuintalo sijoitettiin alueen parhaalle paikalle, suurimpaan puutarhaan ja se sai rikkaimman koristelun ja sisätilojen detaljoinnin. Näin osoitettiin asukkaalle, tehtaan johtavan insinöörin, korkea asema tehdasyhdyksunnassa. Sen jälkeen rakennetut huvilat olivat yksinkertaisempia ja joko kahdelle tai neljälle perheelle tarkoitettuja.

Kaiken kaikkiaan alueelle rakennettiin vuosina 1918-1926 kahdeksan huvilaa, viisi puurakenteista ja kolme tiilirakenteista. Federley'n suunnittelemia huviloita on alueella jäljellä kolme, yksi puurakenteinen ja kaksi tiilirakenteista joista toinen on valkoiseksi rapattu.

Vainion alueen punatiilisiä tehtaan työntekijöiden asuintaloja. Kuvausajankohta on tuntematon, mutta maiseman ankaruudesta päätellen alue on juuri rakennettu. (Kuvälähde: Kantonen, 1999–2000 → M-Realin arkistot.)

VAINION ALUEEN RAKENTAMINEN 1920-LUVULLA

Sodan jälkeinen aika oli tehtaan nousukautta ja rakennusohjelma käynnistettiin uudelleen. Federley suunnitteli vuonna 1920 vielä uuden asemakaavan työväen asuntoalueelle Lintulammen lounaispuolelle. Suunnitelma rakentui lähes tasakokoisista pientaloista ilman rivitaloja. Viihtyisyys ja puutarhakaupunkiaate olivat tässäkin suunnitelmassa selkeästi esillä. Alueelle oli sommiteltu viheralueita, aukioita ja leikkikenttiä. Uusi asuinalue nimettiin Vainion alueeksi. Vuosina 1923-24 alueelle rakennettiin 36 kahden ja kuusi yhden perheen asuntoa perustuen Federleyn piirtämiin tyyppitalosuunnitelmiin.⁴²

Työntekijöiden vaihtuvuus oli korkea ja vakiinnuttaakseen työväkeä yhtiö tarjosi heille asuntojen lisäksi moninaisia etuja. Vainion alueen työväenasuntoihin liittyi liiteri ja puusee sekä pieni karjasuoja. Kutakin asuntoa kohden oli n. 1000 m²:n peltomaa jossa viljeltiin perunaa ja juurikasveja.⁴³ Maatalousosaston tuottamien elintarvikkeiden ja polttopuiden lisäksi yhtiö tarjosi sähköt ja veden, sekä rakensi Vainion alueelle saunarakennuksen jossa sijaitsi myös pakari, pyykkitupa ja mankeli.

VUODEN 1924 ASEMAKAAVA KOKO LIELAHDEN ALUEELLE

Vuonna 1924 Federley teki suunnitelman koko Lielahden alueen asemakaavaksi. Ilmeisesti suunnitelman toimeksiantoon vaikutti tuohon aikaan virinnyt keskustelu Lielahden liittämisestä Tampereeseen. Suunnitelmassa esiintyivät tutut elementit, maatalousosaston viljelmien ja muiden viheralueiden erottamat asuinalueet omina kokonaisuuksinaan. Uudet rakennukset olivat ilmeisesti Federleyn yhden tai kahden perheen tyyppitaloja.⁴⁴ Alueiden välinen hierarkia jatkui tässäkin suunnitelmassa; Niemen alueelle oli sijoitettu isompia huviloita. Julkisarakennuksien keskittymään liittyy suunnitelmassa aksiaalinen aukiosuunnitelma. Vielä 1920-luvun lopulla Vainion alueelle rakennettiin työväen paritaloja. Federleyn kaavoittama koulu valmistui myös vuonna 1924 Toivo Salervon laatimien piirustusten mukaan. Muutoin suunnitelma ei kaikessa laajuudessaan toteutunut, ehkä johtuen niistä taloudellisista vaikutuksista jotka lopulta ajoivat Enqvistit luopumaan yhtiön johdosta.

Väestölaskennan mukaan Enqvistien valtakauden päättyessä vuonna 1930 yhtiö omisti Lielahdessa 90 asuinrakennusta joissa asui 951 asukasta. Vuonna 1950 Enqvist Oy:n omistamissa asunnoissa, eli ns. "tehtaan huoneissa" asui jo 986 henkilöä eli 45% lielahden väestöstä. Tytäryhtiön Oy Lielahden omistamissa Niemen kartanon asunnoissa asui 35 henkilöä.⁴⁵

Nykyään Vainion alueen rakennuksista on jäljellä vain neljä tiilistä paritaloa. Vainion saunarakennus joka oli melkeinpä Niemen saunan kopio kuuluu myöskin purettujen rakennusten joukkoon, minkä vuoksi Niemen saunarakennuksen säilyttäminen onkin erityisen tärkeää.

Federleyn asemakaavaa Lielahden alueelle vuodelta 1924. Laaja suunnitelma jäi pääosin toteutumatta. Kuvaa merkitty Vainion alue oli jo melko pitkälle rakennettu vuosina 1923–34. (Karttaotteen lähde: M–Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

ENQVIST-YHTIÖ ENQVISTIEN AJAN JÄLKEEN

Vuonna 1930 Enqvistit joutuivat taloudellisten vaikeuksien vuoksi myymään osakkeensa ja J.R. Enqvist astui syrjään toimitusjohtajan paikalta. Uudeksi toimitusjohtajaksi valittiin Anton af Forselles, työläisten mukaan "Vorselius". Yhtiön nimi säilyi, mutta politiikka muuttui. Kaikista hyödykkeistä ja eduista alettiin periä maksua.⁴⁶

Enqvistin massiiviset asuntoaluesuunnitelmat eivät enää edenneet yhtiön johdon vaihduttua. 1940-luvun jälkipuoliskolla tosin rakennettiin 13 uutta asuinrakennusta, joissa oli yhteensä 40 huoneistoa. Vuonna 1950 Enqvist Oy:n omistamissa asunnoissa, eli ns. "tehtaan huoneissa" asui yhteensä 986 henkilöä eli 45% Lielahden väestöstä. Oy Lielahden omistamissa Niemen kartanon asunnoissa asui 35 henkilöä.⁴⁷

Vuonna 1950 Lielahti liitettiin osaksi Tampereen kaupunkia.

KERHOLA, TYÖVÄENTALO JA KAKSI URHEILUKENTTÄÄ KAHTIAJAON SYMBOLEINA

Vuonna 1937 valmistui yhtiön toimesta Kerhola Saukonkulmaan eli nykyisen Ollinojanlaakson keskelle. Silloin Saukonkulman kautta kulki tieyhteys Vainiolta tehtaalta ja edelleen Tampereelle joten paikka oli keskeinen. Saukonkulmassa oli aiemmin tehtaan poliklinikka ja paperivarasto josta myytiin käsi- ym. papereita. Aiemmin paikalla oli toiminut kauppa.⁴⁸

Kerholassa oli juhlasali näyttämöineen ja kahviloineneen sekä ruokasali. Keittiö yhdisti rakennuksen kaksi siipeä. Lisäksi oli pienempiä tiloja joita eri ryhmät, kuten palokunnan soittokunta voivat käyttää. Yläkerrassa asui vahtimestari. Kellarissa oli sauna sekä putka.⁴⁹ Kerholan valmistuttua Niemen pirtti menetti merkitystään yhteisön keskuksena ja kokoontumispaikkana. Kerhola purettiin vuonna 1982.

Myös tässä yhteisön kahtiajakautuminen tuli esiin; kerhola oli tarkoitettu tehtaan "paremmalle väelle" kun taas työväentalo oli rakennettu kaupungin toiselle laidalle kolme vuotta aiemmin. Jopa urheilukentät ja -seurat olivat tiukasti jaettu. Kun Federleyn kaavan mukainen urheilukenttä yhtiön toimesta rakennettiin 1928-31 ei työväen urheiluseuralla, Lielahden Kipinällä, ollut sinne pääsyä. Kipinälaisten oli pysyttävä kunnankentällä. Myöhemmin kielto kuitenkin peruttiin. Aikanaan kipinäläiset saivat astua sisään myös Kerholaan.⁵⁰

G. A. SERLACHIUksen, METSÄ-SERLAN JA M-REALIN AIKA

G.A. Serlachius Oy osti sellutehtaan J.W. Enqvist Oy:ltä ja vuonna 1971 alueella valmistui G.A. Serlachius Oy:n Takon aaltopahvitehdas.⁵¹ Vuonna 1987 yhtiön nimeksi tuli Metsä-Serla Oyj ja vuonna 2001 M-Real Oyj.

Niemen kartanon alueelle ei enää rakennettu uusia rakennuksia, lukuunottamatta navetan viereen sijoitettua pesulahallia 1970- tai 1980-luvulta. Alue on teollisuuden reservialuetta ja 1980-luvulla oli vireillä tehdashanke joka herätti paljon keskustelua. Toisaalta hankkeen työllistävät vaikutukset olisivat olleet huomattavia, mutta vastustajia löytyi monia, mm. Pirkanmaan perinnepoliittinen yhdistys ja Lielahden työväenyhdistys.⁵² Arvokasta kulttuurihistoriallista virkistysaluetta ei haluttu menettää. Lopulta hanke kuitenkin jäi toteutumatta ja kartanon alue säilyi.

VANHAT REITIT

Lielahdesta johtavat vesiyhteydet lounaassa Kokemäenjoen kautta merelle, etelässä järvireittejä myöten Etelä-Hämeeseen. Näsijärveä pitkin pääsee Virtain Toisvedelle, jota pitkin on yhteydet Lapuan- ja Ähtärinjoelle. Jo esihistoriallisella ajalla harjuja pitkin on ollut yhteydet Pohjanmaalle ja koilliseen Salpausselkien suuntaan. Alueen eteläpuolella risteävät idästä tulevat vanhat harjureitit lounaaseen ja luoteeseen.⁵³

Karttavertailuissa on tutkittu kartanon alueen vanhoja reitistöjä ja niiden yhtenevyyttä nykytilanteen kanssa. Vertailujen pohjalta löytyy alueelta useita vielä käytössä olevia historiallisia reittejä joista vanhimmat esiintyvät jo 1700-luvun isojakokartoissa (Ks. sivu 8). Näitä ovat mm. Lielahden kartanolta Niemen kartanolle kulkeva tie. Kartanolta itäinen haara on jatkunut Lielahden pohjoisrantaan pitkin kohtaan johon on merkitty "Niemis" ja joka on arkeologisessa selvityksessä todettu vanhaksi Niemen kylän paikaksi.

Lielahtea vuodelta 1928 rautateineen. Niemen kartanoa ei ole alkuperäiseen karttaan merkitty, tässä lisätty valkoisella pihapiirin rakennusten ääriiviivat. Tie tehtaalta kulkee pihapiirin läpi ja edelleen Suomensaareen ja Halkoniemeen. Kartanolta itäänpäin kulkee pohjois-eteläsuuntainen reitti radanvarresta kansakoulun (2) ohi Laahahteen. Tämän tien eteläpäässä on aiemmissa kartoissa esiintynyt Niemen kylä tai tila. Federleyn kaksi rivitaloa (1) (kartassa jostain syystä merkitty pieninä pisteinä) eivät vielä ole jääneet Lielahdenkadun alle. Vanha raitti kulkee rivitaloilta sahalle. (Karttaoiteen lähde: Pitäjänkartta Ylöjärvi-Teisko-Aitolahti-Tampere 1928. TTY YKS:n laitos.)

1200- ja 1800-luvun kartoissa tie kulkee aivan rannan tuntumassa, myöhemmissä ylempänä nykyisen raitin kohdalla Niemen kartanon ja sahan rannan välillä. Tosin eri alueiden sijaintia rantaan nähden on vaikea arvoida rantaviivassa tapahtuneiden voimakkaiden muutosten ja täyttöjen vuoksi. Sahan aikaan rannan tuntumassa kulki tehtaalta sahalle vievä rautatie, jonka reitti nykyäänkin on käytössä, tosin tavallisena tienä ilman kiskoja.

Niemen kylästä suuntautui pohjoiseen toinen tie, joka esiintyy niin 1700-, 1800- kuin 1900-luvunkin kartoissa. Vuonna 1900 rakennettu kansakoulu rakennettiin tämän tien varteen. Myöhemmissä kartoissa tie katkeaa raitin pohjoispuolella ilmeisesti tehtaan raakavesiputken suuntaiseksi, mutta reitti jatkuu entisellään kansakoululta pohjoiseen. Lielahdenkadun rakentaminen katkaisi tämänkin reitin, mutta sen voi yhä nähdä Niemenpuistossa polkuina.

Niemen kartanolta raitti on jatkunut myllyn eteläpuolitse länteen Lintulammen suuntaan. Tehtaalta tuleva tie on kulkenut kartanon pihapiirin läpi, ja edelleen koilliseen kapeampana reittinä. Tämäkin tie on yhä olemassa ja lyhyeltä matkalta käytössä, suuremmalta osin se on jäänyt Lielahdenkadun alle.

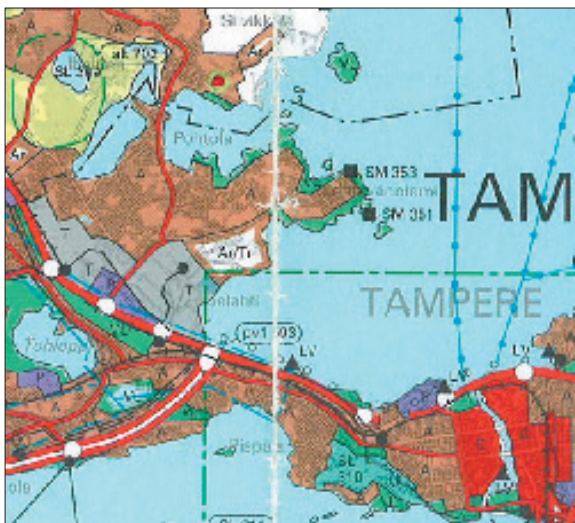
Lielahden kadun ensimmäinen osuus Paasikiventielle Pohtolankadulle valmistui vuonna 1958 ja katua jatkettiin Lentävänniemeeseen päin 70-luvun lopulla. Tämän jatkeen rakentaminen jakoi kartanon alueen loppullisesti kahtia ja alueen ilme muuttui radikaalisti. Toinen Federleyn suunnittelemissa rivitaloista purettiin vuonna 1976 tämän kadun alta. Kartanon alueeseen läheisesti liittynyt ns. muonamiesten alue jäi kadun pohjoispuolelle. Kartanolle alettiin kulkea pohjoispuolelta Lielahdenkadulta Niemen saunan editse.

Julkinen liikenne oli tärkeää melko etäällä Tampereen ja Ylöjärven keskustoista sijainnalle Lielahden yhdyskunnalle. Ennen Lielahdenkadun rakentamista linja-autoliikenne kulki Lielahden tehdasalueen läpi. Niemen kartanon keskeisestä asemasta yhteisössä kertoo se että 1920-luvun alkupuolella Linja-auton kääntöpaikka on ollut kartanon pihassa. Toinen kääntöpaikka sijaitsi ns. Ritalan kulmassa eli nykyisen Possilankadun ja Rientolankadun risteyksessä. 1920-luvun loppupuolella ja 1930-luvun alussa kääntöpaikka oli Saukonkulmassa, paikassa johon Kerhola myöhemmin rakennettiin.⁵⁴

SUUNNITTELUALUEEN NYKYTILANNE

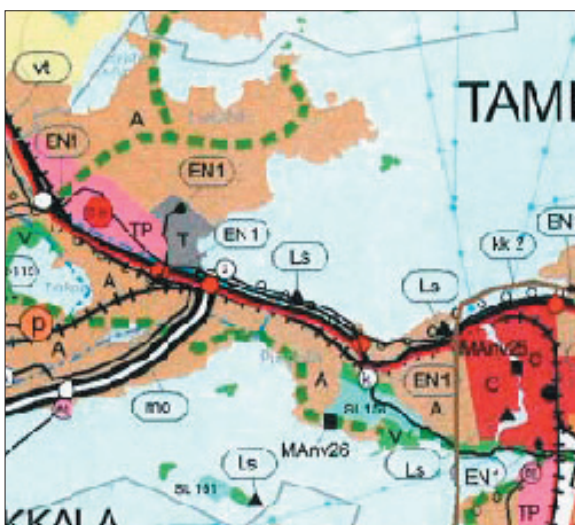
VOIMASSA OLEVAT KAAVAT

Alueella on tällä hetkellä voimassa ympäristöministeriön vahvistama Pirkanmaan 3. seutukaava vuodelta 1997, kunnes Pirkanmaan 1. maakuntakaava tulee voimaan. Maakuntakaava on hyväksytty Pirkanmaan maakuntavaltuustossa 9.3.2005 ja kaava on saatettu ympäristöministeriön vahvistettavaksi.⁵⁵

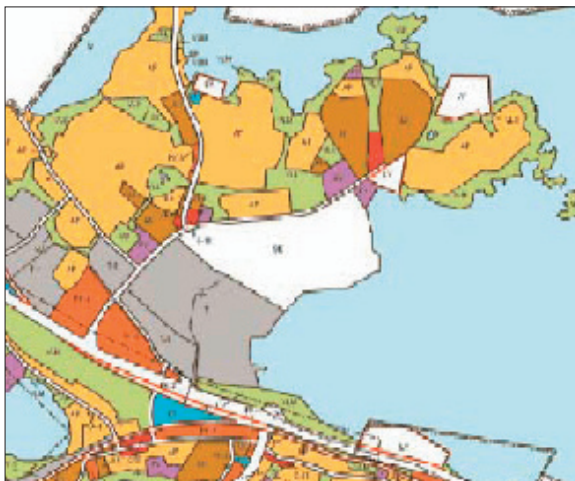
SEUTUKAAVA (voimassa)

Niemenrannan alueelle on osoitettu merkintä (Ar/Tr) eli taajama- ja teollisuustoimintojen reservialue.

MAAKUNTAKAAVA (odottaa vahvistusta)

Niemenrannan alueelle on osoitettu merkintä (A) eli taajamatoimintojen alue.

YLEISKAAVA

Tampereen kaupunginvaltuusto on hyväksynyt 27.5.1998 kantakaupungin yleiskaavan, jonka ympäristöministeriö on vahvistanut 12.12.2000

(Kaavaotteiden lähde: Osallistumis ja arviointisuunnitelma, 2006.)

Navetan tornien edustalta avautuu hieno näkymä Pispalanharjulle. Vasemmalla pirttirakennuksen seinää.

SUURMAISEMA, MAISEMARAKENNE JA NÄKYMÄT

Alueen suurmaiseman hallitsevimmat ominaispiirteet muodostavat aluetta itä-kaakko suunnalta rajaava Näsijärvi, sekä lounaispuolella sijaitseva laaksopainanne ja sen takainen Epilänharju. Harjuselänne on osa Tamperetta halkaisevaa harjumuodostelmaa joka jatkuu Pispalan- ja Pyynikinharjuina kaakkoon kohti kaupungin keskustaa.

Pispalan ja Santahden suuntaan avautuvat komeat näkymät kartanon ja palatsin pihapiirien lisäksi raitin varrelta pienen peltoaukean laidalta. Lounaassa Lielahden tehtaat varastavat maisemadominantin osan. Huomiota kannattaa kiinnittää erityisesti Birger Federleyn vuonna 1918 suunnittelemaan punatiiliseen vesitorniin joka luo komean vastaparin Niemen kartanon navettarakennuksen torneille. Yksi maisemadominantti Lielahdenkadun vastakkaisella puolella voisi olla Pentti Turusen suunnittelema kirkkorakennus vuodelta 1961 mutta puusto on päässyt jonkin verran kasvamaan rakennuksen peitoksi.

Karkeasti jakaen Niemenrannan alueella metsäiset tai puistomaiset alueet sekä rakentaminen ovat sijoittuneet korkeammille moreenipitoisille alueille kun taas alavammille ravinteisen hiedan ja saven alueille sijoittuvat entiset pellot ja niityt. Tämä avoimien ja peitteisten alueiden vaihtelu on alueen maisemalle luonteenomainen piirre. Kartanon pihapiirin rakennukset, mylly ja palatsirakennus sijaitsevat ylärinteessä avoimen peltoaukean laidalla. Ne muodostavat puustoisien alueiden rajassa kartanon alueelle komean julkisivun, joka näkyy kauas Paasikiventielle ja aina Santalahteen asti.

Niemen kartanon rakennusryhmä etelästä Ollinojanlaaksosta kuvattuna.

YMPÄRÖIVÄT ALUEET JA YHTEYDET

Niemen kartanon alueella ja sitä ympäröivillä alueilla on kahdensuuntainen vuorovaikutus; ympäröivien alueiden merkitys kartanon alueelle (mm.julkiset ja kaupalliset palvelut, liikenneyhteydet, väestö, Tampereen keskustan ja Lielahden aluekeskuksen merkitys) ja toisaalta kartanon alueen merkitys ympäröiville alueille ja sen asukkaille (virkistysalueena, sosiaalinen merkitys, identiteetti, imago, viheryhteydet). Kartanon alueen merkitys kasvaa entisestään uusien asuntoalueiden rakentamisen myötä.

Lielahden kadun pohjoispuolella Niemenpuisto ja Lehtikuusenpuisto ovat osa Lielahden viherverkostoa, johon Niemenrannan viheralueiden liittäminen on tärkeää. Tällä hetkellä ainakin Lielahdenkadun varren väylästä on osin puutteellinen. Uusien asuntoalueiden myötä alueelle tarvitaan uusia tieliittymiä. Samalla avautuu mahdollisuus järjeistää kartanon alueen liikennettä.

Eräs houkutteleva vaihtoehto olisi uuden tieyhteyden järjestäminen tehdasalueen läpi Paasikiventielle Niemenrannan alueelle. Samalla voitaisiin järjestää kevyen liikenteen reitti Paasikiventielle Lielahden kartanon ohi rantaa pitkin ja yhdistää se sahan rannan reitistöön.

Tampereen kaupungin vuonna 2004 valmistuneessa Raideliikenneprojektin loppuraportissa oli esitetty pikaraitiotien linjasto Lentävänniemeen. Lielahdenkadun varressa pikaraitiotie olisi vaatinut erillisen tilavarauksen. Keväällä 2007 pikaraitiotiesuunnitelmät kuitenkin haudattiin. Tampereen kaupunkiseudun liikenne 2025 (TASE 2025) -hankkeessa Tampereen seudulle suositellaan bussiliikenteen täydennykseksi katuraitiotietä ja lähijunaliikenteen vuoroja. Katuraition ensimmäinen vaihe kulkisi välillä Vuores-Amuri - Lentävänniemi. Katutraitiotie kulkee katuverkossa joten erilliselle tilavaraukselle Lielahdenkadun vierelle ei ole tarvetta. Niemen kartanon kohdalla pysäkin sijoittelu ei muuttunut.

Tarvittavat yhteydet Niemenrannan alueen ja ympäröivien alueiden välillä. Katuraitiotien linjaus pysäkkeineen on esitetty TASE 2025 -ohjelman mukaan.

TOPOGRAFIA, MAAPERÄ JA RAKENNETTAVUUS

Maaston korkeusasetat vaihtelevat välillä +95...+118. Alue on topografialtaan vaihteleva. Maasto nousee etelästä pohjoiseen kohti Lielahden katua. Suunnittelualan korkeimmat kohdat ovat myllyrakennuksen pohjoispuolinen kalliainen ja kivikkoisen metsäkumpare sekä idempänä Tähtisen suunnitteleman asuntolarakennuksen itäpuoleinen kumpare jolla entinen kansakoulu sijaitsi.

Alueelta on tehty geotekninen rakennettavuusselvitys (Tampereen Viatek Oy/Tampereen IPT, 1993) jonka mukaan suurin osa alueesta on rakennettavissa normaaleilla pohjarakentamisen tavoilla. Seuraavassa lähteinä on käytetty kyseistä selvitystä sekä Kai Kortteen tekemää Niemen alueen eliöstö- ja biotooppi-selvitystä vuodelta 2005, ellei toisin mainita.

KALLIOTA esiintyy korkeammilla alueilla, kuten alueen länsipuolella myllyrakennuksen ja Lielahdenkadun välissä, missä maasto kohoaa mäeksi. Pienempiä kallioalueita esiintyy lisäksi entisen kansakoulunmäen reunoilla ja palatsin luoteispuolella. Korkeampien kohtien laet ovat selvityksen mukaan osittain avokalliota.

MOREENIA löytyy yllämainittujen avokallioiden ympäriltä. Se on tiivistä, kiviä ja lohkareita sisältävää siltti-hiekkamoreenia, joka on häiriintymättömänä kantavuudeltaan hyvää rakennuspohjaa.

KIINTEÄN SAVEN ALUE

Alueen maaperä on pääosin hienorakeista savi- ja silttikerrostumaa jonka paksuus on mäen rinneessä ylempänä 1-4 m ja alavissa kohdissa 4-8 m. Vanhojen peltojen sijainti noudattaa melko tarkasti näiden ravinteisten maalajitteiden vyöhykettä joka sijaitsee pääasiassa alavammilla mailla.

PEHMEÄN SAVEN ALUE

Alavimmat kohdat (n.+96 ...+ 103) ovat kantavuudeltaan heikkoja pehmeikköjä joilla tiivis moreeni on n. 4-8 m syvyydessä ja joille rakennettaessa raskaiden rakennusten osalta pohjavahvistuksesta ja paalutuksesta aiheutuu lisäkustannuksia. Kevyet rakennukset voidaan selvityksen mukaan perustaa kuten kiinteän saven alueella.

MUINAISRANTA

Sahan metsän alueella sijaitsevan korkean mäen ja rantaviivan välissä alueen kaakkoisosasta löytyy muutaman metrin vesirajan yläpuolella muinaisrantoja Itämeren varhaisilta vaiheilta. Ne erottuvat paikon jyrkänteisinä kallioina, kivikkoisina vöinä ja maastoon syöpyneinä penkereinä joista ylempi lienee syntynyt Yoldia-meren ja Anculys-järven ajalta (8000-700 e.Kr.) ja alempi muinais-Näsijärven loppuvaiheelta (n. 6000-3000 e.Kr.) Osittain muinaisrannat ovat jääneet täytömaan alle. Myös peltoalueille kerrostuneet savi- ja silttimaat ajoittuvat Yoldia-meren ja Anculys-järven aikoihin.⁵⁶

RANNAN TÄYTTÖALUE

Sahan metsän eteläpuolista ranta-aluetta on täytetty 1-6 metrin paksuisella paikoin löyhällä täyterroksella joka on pääosin soraa ja moreenia. Lisäksi täytteestä löytyy silttiä, hiekkaa, sekä puujätettä.

LÄHEISET KAATOPAIKAT JA LÄJITYSALUEET

Niemen sahan kaatopaikalle on läjitetty sekalaista tehdasjätettä. Kaatopaikan korkeus on 3-12 m. Rannan reunapenger on rakennettu 70-luvulla louheesta moreenista ja savesta. Kaatopaikka on häirinnyt maastosta laskevan ojan kulkua, mutta sittemmin oja on ohjattu kaatopaikan ohi.

Ollinojanlahteen muodostetun padotun lietealtaan pinta oli Näsijärven pintaa korkeammalla. Lieteallas on myöhemmin täytetty maatuvalle aineksella (puun kuori, hake, rimatäyttö, kuitupitoinen liete, sekä prosessijäte esim. kipsi). Allas on jaettu moreenilla ja louhepenkereillä pienemmiksi läjitysaltaiksi joiden läjityksen korkeus on 3-6 m. Ollinojanlahden edustalla hienojakoinen kuitupitoinen lieterrostuma on levinnyt järvessä 500-700 m säteelle maksimissaan 11 metrin paksuisena. Rakennettavuusselvityksessä aluetta suositellaan viheralueeksi teiden ja putkijohtojen rakentamiseen tarvittavien mittavien pohjavahvistustoimenpiteiden kalleuden vuoksi.

KASVILLISUUS

Vuonna 2006 tehdyn luontoselvityksen mukaan Niemenrannan alueella alkuperäistä luontoa ei alueella ole paljoakaan jäljellä ja kasvilajistossa on runsaasti kulttuuri- ja puolikulttuurilajistoa. Alue on kuitenkin kasvistoltaan paikallisesti, alueellisesti ja jopa valtakunnallisesti poikkeuksellinen ja arvokas. Erillisiä kaikkein arvokkaimpia alueita on vaikea osoittaa. Ainoa paikallisesti rajattavissa oleva vielä muutakin selvitysalueita arvokkaampi osa-alue jolla merkittäviä lajeja kasvaa runsaammin, sijoittuu alueen itä- ja kaakkoisosaan. Tämä entisen niemen sahan, sahan kaatopaikan ja sahan metsän käsittävä alue rajautuu diplomityön suunnittelualueen ulkopuolelle.

Kartanon ja huvila-alueen vanhat puutarhat ovat villiintyneet ja niissä kasvaneet lajit ovat levinneet ympäristöön. Alueen keskivaiheilla esiintyvätkin merkittävimmät jalopuuesiintymät joissa esiintyy istutettuja ja viljeltyjä puita: kuusiatoja, saarnia, vaahteria, tammia, iäkkäitä koivuja kuten myös lemmuksia, omenapuita, luomupuita ja kirsikkapuita. Osa vanhoista pihapiireistä on metsittyä ja osa on lähinnä niittynä. Kartanon alueen entiset pellot ovat nykyisin pääosin niittyjä tai ketoja joilla reunavyöhykkeineen esiintyy arvokasta kasvillisuutta.

Suunnittelualueella esiintyviä arvokkaita kasvilajeja ovat luontoselvityksen mukaan kelta-apila ja musta-apila (lähes vaarantuneita) sekä keltamatara ja punakatko (vaarantuneita ja uhanalaisia). Uhanalaisten lajien esiintymisaluetta tulee ottaa huomioon rakennuspaikkojen valinnassa.

HARVINAISET ELÄINLAJIT

LINNUT

Puutarhamaiset ja lehtipuuvaltaiset, osin pensaikkoiset metsiköt toimivat myös monien harvinaistuvien lintulajien elinympäristönä. Suuren peltoaukean laidalla on havaittu ruisrääkkä joka on luokiteltu lähes uhanalaiseksi, EU:n lintudirektiivin I-lajiksi ja Suomen erityisvastuulajiksi.⁵⁷ Lajin elinympäristö tulee ottaa huomioon maankäytön suunnittelussa. Niemenrannan alueella ruisrääkän elinaluetta ovat heinä- ja kesantopellot.⁵⁸

Vaarantuneita (VU) lajeja Niemenrannan alueella edustaa pikkutikka. Reviirit keskittyvät pääasiassa lehteviin järvenrantametsiköihin.⁵⁹ Lajista on tehty havainto myös Lielahdenkatu 28 ja 30 tienoolla.⁶⁰ Muita silmälläpidettäväksi (NT) luokiteltavia lintulajeja alueella ovat kivitasku ja pensastasku, jotka suosivat Niemenrannan alueen moninaisia avomaita, kuten täyttö- ja ketoalueita. Näiden kohdalla ei ole tarpeellista antaa erillisiä maankäytön suosituksia.⁶¹

LEPAKOT

Niemenrannan alueella havaittuja lepakkolajeja ovat vesisiippa, viiksisipiippa/isoviiksisipiippa, pohjanlepakko ja korvayökkö. Määrien perusteella oli pääteltävissä, että Niemenrannanalueella ei ollut lisääntymiskolonioita. Suurin osa havainnoista tehtiin alueen koillisosasta.⁶²

Diplomityön suunnittelualueen ainoat lepakkokeskittymät sijoituivat Niemen navetan ympäristöön ja Lielahdenkatu 28:n ja 30:n ympäristöön. Muita lepakkokeskittymäalueita koko Niemenrannan alueella ovat lehdon ympäristö (kaakkoiskulman korkea mäki), sahan alue ja koilliskulma. Alueen rannat ovat koilliskulmaa lukuun ottamatta vesisiipan kannalta liian avoimia. Myös viiksisipiipoille / isoviiksisipiipoille sopivia vanhempia metsiä alueella on lähinnä vain koilliskulmalla. Tosin viiksisipiipoja on tavattu myös myllyn ja Lielahdenkadun välisessä metsikössä, sekä Palatsirakennuksen pihapiirissä.⁶³ Niemenrannan alueen rakentaminen ei aiheuta välitöntä uhkaa pohjanlepakoille tai korvayökköille, jos huolehditaan että erityisesti korvayökköille on tarjolla pusikoita ja joutomaita saalistusalueeksi.⁶⁴

Yleensä lepakoiden kannalta tulisi huomiota kiinnittää valaistukseen, vanhojen puustojen ja rakennuskannan riittävään määrään sekä yhteyksien säilymiseen mm. metsien, järven ja vanhojen rakennusten välillä.

HYÖNTEISET

Niemenrannan alueen hyönteislajistosta suurin osa tavanomaista niittyjen, lehtipuuvaltaisten metsien ja kulttuuriympäristöjen hyönteislajistoa. Alueen merkittävimmät lajihavainnot ovat kaksi heinäkoihin kuuluvaa tuntematonta perhoslajia. Toinen tuntemattoman lajin yksilö on ainoa havaittu tämän lajin yksilö maailmassa. Toisen lajin yksilöitä on löydetty muualtakin Suomesta. Molemmat havainnot on tehty diplomityön suunnittelualueen ulkopuolella, sahan metsän alueella.⁶⁵

Muita merkittäviä lajeja ovat valtakunnallisesti uhanalainen perhoslaji päivänkakkarakenttäkäriäinen sekä kaksi valtakunnallisesti silmälläpidettävää kovakuoriaislajia. Löydökset eivät viranomaisten mukaan kuitenkaan sinällään ohjaa alueen jatkosuunnittelua.⁶⁶

VESIOLOT

Näsijärven keskivedenkorkeus on +95,06. Alue ei ole pohjaveden muodostumisaluetta. Alavissa kohdissa pohjavedenpinta noudattaa järven vedenkorkeuksia.⁶⁷ Rantaviivassa on tapahtunut suuria muutoksia erityisesti viimeisen 100 vuoden aikana. Ollinojanlahti on kadonnut ja rantaviiva on siirtynyt täyttöjen vuoksi myös muilta osin. Ollinojanlahden täytyessä myös Lintulammesta Näsijärveen johtaneen Ollinojan luonnollinen reitti on katkennut on ja vesi pumpataan nykyisin lietealtaan kautta Näsijärveen. Toinen tukkeutunut puro nuoma löytyy entisen Niemen sahan kaatopaikan alueelta. Vedet eivät enää pääse laskemaan Näsijärveen ja pintavedet lammikoituvat kaatopaikan länsipuolella.⁶⁸ Varsinaisella suunnittelualueella ei oja eikä lampia esiinny.

Pintavedet valuvat korkeimmilta pohjoisosilta ja sahanmetsän mäeltä näsijärvelle päin, osin lounaisosissa Ollinojanlaaksoon. Kapealla alueella pohjoisreunalla vedet valuvat Lielahdenkatuun päin.

ASUMINEN

Suunnittelualueutta lähinnä sijaitsee Niemen asuntoalue Lielahden kadun pohjoispuolella. Koillisessa hiekan etäämmällä sijaitsee Lentävänniemen asuinalue. Koko luoteisella suuralueella (Lielähti, Pohtola, Lintulampi, Ryydynpohja, Niemi ja Lentävänniemi) asuu noin 11 140 henkilöä.⁶⁹

Itse suunnittelualueella asuminen keskittyy entiselle tehtaan virkamiesten asuntoalueelle. Tällä hetkellä asuinkäytössä ovat Federleyn suunnittelemat tiilinen ja puinen virkamieshuvila, Navetta- ja tallirakennuksen entinen tallimiehenasunto ja Tähtisen suunnittelemat asuintalot. Kaikki huoneistot ovat vuokra-asuntoja, ja niissä asuu noin 25 henkilöä.

PALVELUT JA YRITYSTOIMINTA

Suunnittelualueella Niemen kartanon entisessä navettarakennuksessa toimii useita pienyrityksiä jotka liittyvät lähinnä autonkorjaukseen. Navetan ullakkoa on vuokrattu autojen säilytykseen. Muita yrityksiä alueella ei ole. Sekä mylly, sauna, että pirttirakennusta on vuokrattu mm. varastotiloiksi, bändien harjoitustiloiksi tai työtiloiksi. Suunnittelualueella ei ole tällä hetkellä julkisia palveluja. Suunnittelualueen läheisyydessä sijaitsevia julkisia palveluja ovat:⁷⁰

Koulut:	Lentävänniemen, Harjuntaustan ja Lielahden koulut (vuosiluokat 1-6)
Päiväkodit:	Lintulammen, Lielahden, Männistön ja Lentävänlaakson päiväkodit
Terveyspalvelut:	Lielahden lääkäriasema, lastenneuvola ja äitiysneuvola sekä Lentävänniemen koulun lastenneuvola
Kirjasto:	Lentävänniemen kirjasto

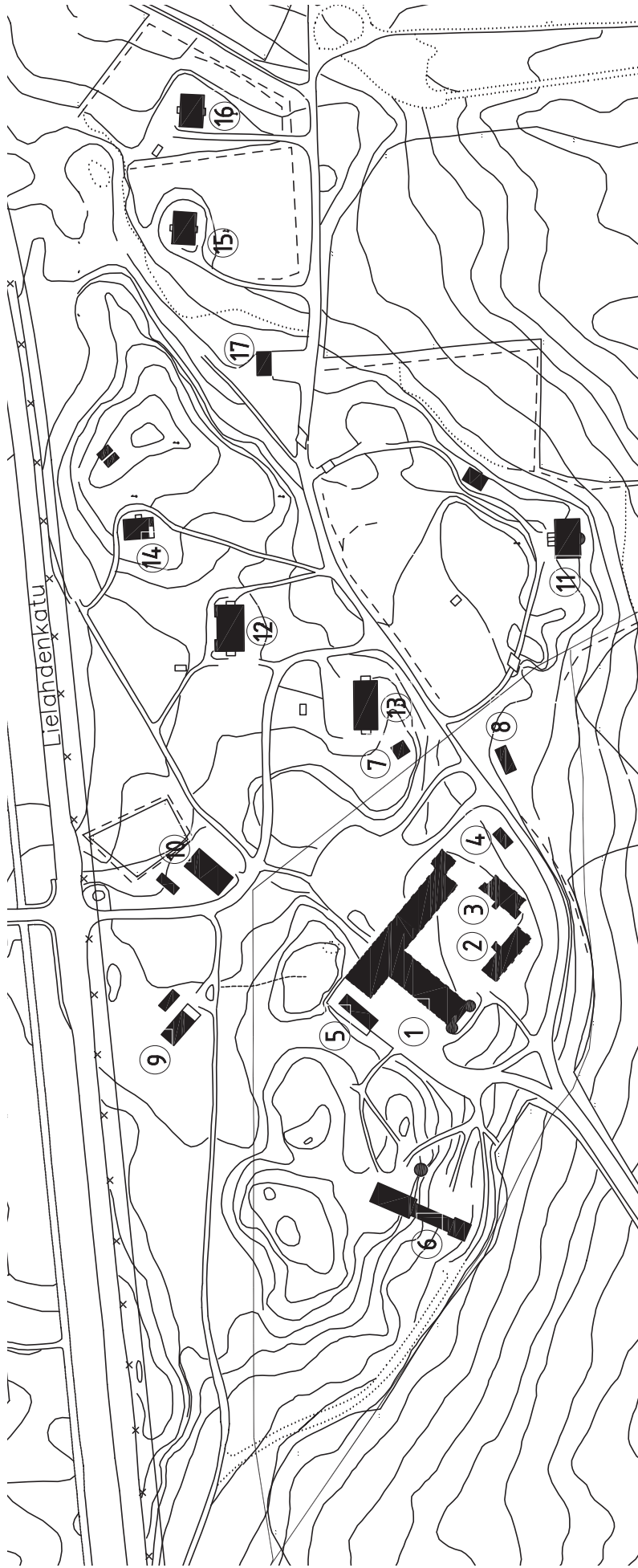
Suunnittelualueen Länsipuolella sijaitsevaa Lielahden teollisuus- ja palvelualueutta Tampereen kaupunki kehittää aluekeskukseksi. Alueella on kattava kaupallisten palvelujen tarjonta. Suunnittelualueen läheisyydessä on myös monipuolista yritystoimintaa.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ

Niemenrannan alueella ei ole valtakunnallisesti merkittäviksi luokiteltuja rakennushistoriallisia kohteita, mutta Niemen pirtti, kartanon väentupa, Niemen navetta ja entinen insinöörintasunto eli palatsirakennus ovat Metsäliitto-Yhtymän rakennusperintökohteita. Yhtymä on tehnyt Museoviraston kanssa yhteistyösopimuksen rakennusperinnön vaalimisesta vuonna 2002. Lisäksi alueella on neljä paikallisesti merkittävää kohdetta; Niemen mylly, Niemen sauna sekä entiset virkamiesten asuinrakennukset B19 ja B30. (OAS, 2006)

Rakennusinventoinnin lähteinä on paikalla käyntien lisäksi käytetty mm. Timo Kantosen rakennusinventointia vuodelta 1999-2000, Minna Seppäsen diplomityötä vuodelta 1993 sekä Vappu Pispan rakennustutkimuksia vuosilta 1967-1971. Rakennuksien kerrosaloiksi on merkitty Seppäsen ilmoittamat neliömäärät, jotka on alunperin saatu Metsä-Serla Oy:ltä ja perustuvat verotukseen liittyviin asiakirjoihin. Rakennuspiirustukset ja karttoja alueelta löytyi M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta. Jonkin verran on käytetty myös muita kirjallisia lähteitä jotka on mainittu tapauskohtaisesti. Suullisesti on haastateltu Ari Holmaa ja Tapani Koirasta. Valokuvat kohteista ovat diplomityön tekijän omia, ellei toisin mainita.

Inventoinnissa luetteloidaan alueen rakennuskanta ja kerrataan rakennusten perustiedot. Lisäksi on listattu arkistojen aarteita, eli rakennuspiirustuksia ja muuta rakennuksia koskevaa materiaalia jota arkistoista löytynyt. Tarkemmin rakennusten kuntoa ja korjaustarvettä käsitellään luvussa: Korjaus- ja muutossuunnitelmat.

KARTANON PIHAPIIRIN RAKENNUKSET

1. Niemen navetta- ja tallirakennus (1917-1918)
2. Niemen pirtti (1861)
3. Niemen kartanon väentupa
4. Kellari (1877)
5. Pesuhalli (70-80-luku)

MUUT KARTANON LÄHIRAKENNUKSET

6. Niemen mylly (n. 1920-22) ja laajennus, myllyn itäpuolella pieni siilorakennus
7. Niemen kartanon aitta (1844)
8. Puutarhan lämpökeskus
9. Niemen paja (1944)
10. Niemen Sauna (1920)
Vieressä pieni talousrakennus

ENTISET TEHTAAN VIRKAMIESTEN ASUNNOT

11. Virkamiesasunto tiilestä eli palatsi (1917-1918), pihapiirissä auto talli
12. Puinen virkamiesasunto (1919-1920)
pihapiirissä pieni piharakennus
13. Virkamiesasunto tiilestä (1920-1923), pihapiirissä autotalli
14. Puinen asuntolarakennus (1946)
pihapiirissä kaksi piharakennusta/autotallia
15. Virkailijoiden asuinrakennus (1947-1948)
16. Virkailijoiden asuinrakennus (1946-1953)
17. Entinen moottoripyöräliike

B100, aiemmin B26

Niemen pirtti

Valmistunut v.1861

Kem² ~270 m

Niemen päärakennus kaakosta, taustalla Navetan tornit.

Niemen kartanon päärakennuksen, eli Niemen pirtin valmistusajankohdaksi on arvioitu vuosi 1861 länsipäättyyn merkityn vuosiluvun mukaan. Talonpoikaisrakennus on satulakattoinen hirsirakennus jonka vaakalaudoitetuista julkisivuista löytyy empirevaikutteiden lisäksi myös nikkarityylin piirteitä. Avokuisin ulkoasussa runsaita puuleikkauksia, ilmeisesti 1800-luvun ulkoasun mukaisesti. Päärakennuksen kaakkoispääty vahingoittui talvisodan pommituksessa. Luoteispäädyssä, eli varsinaisessa pirtin päässä ulkoseinissä on följärit. Pirtti on palautettu pitkälti talonpoikaiseen asuunsa.

Pirtin suuri tupa, joka tunnettiin nimenomaan Niemen pirtin nimellä, oli yhteisön keskus jossa vietettiin häät, kinkerit ja yhteisön muut tärkeät kokoontumiset. Ainakin vuodesta 1894 ollut voudin asuntona (Anttila, 1971). Pirtti toimi ruokalana ja majoitustiloina kulkijoille sekä sahan väelle. Kun sahalla alettiin tekemään kahta vuoroa vuonna 1907 tuli asuttopula. Silloin sali jaettiin kahtia ja kaikista huoneista tehtiin hellahuoneita työläisille. Pirttikin jaettiin kahtia, takka hajoitettiin ja kummallekin puolelle tehtiin hella. Pirtin väliseinä purettiin parin vuoden kuluttua.

Kun J.W. Enqvist Oy osti Niemen tilan ja perusti tytäryhtiön hoitamaan Lielahden ja Niemen kartanoiden yhdistettyä maataloutta toimi maatalousosakeyhtiön konttori Niemen kartanon päärakennuksessa. Myöhemmin rakennuksessa on ollut kerho- ja yhdistystoimintaa, mm. radioamatööreille ja kutojille, joiden kangaspuita tilavaan pirttiin mahtui kaikkiaan kahdettoista. Rakennus jäi lopullisesti käyttämättömäksi n. vuonna 1986.

Rakennuksen huopakatteen jouduttua huonoon kuntoon katto pellitettiin. Rakennus oli jo kuitenkin ehtinyt kokea erittäin pahoja vesivahinkoja. Pirtin puolella jopa lattiaa on jouduttu osin uusimaan ja rakennuksen kaakkoispäädyssä ullakon yläpohja on paikoin romahtanut lahottuaan kelvottomaksi.

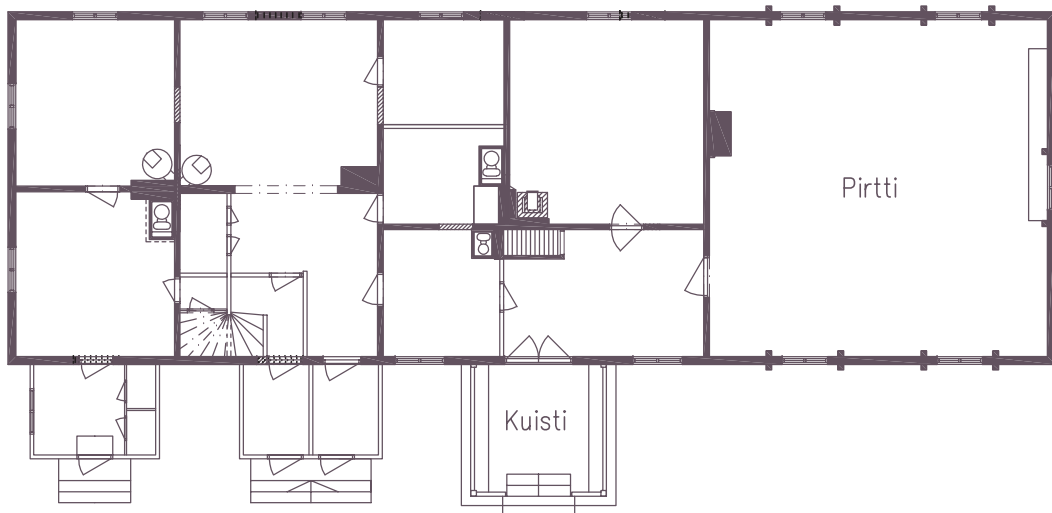
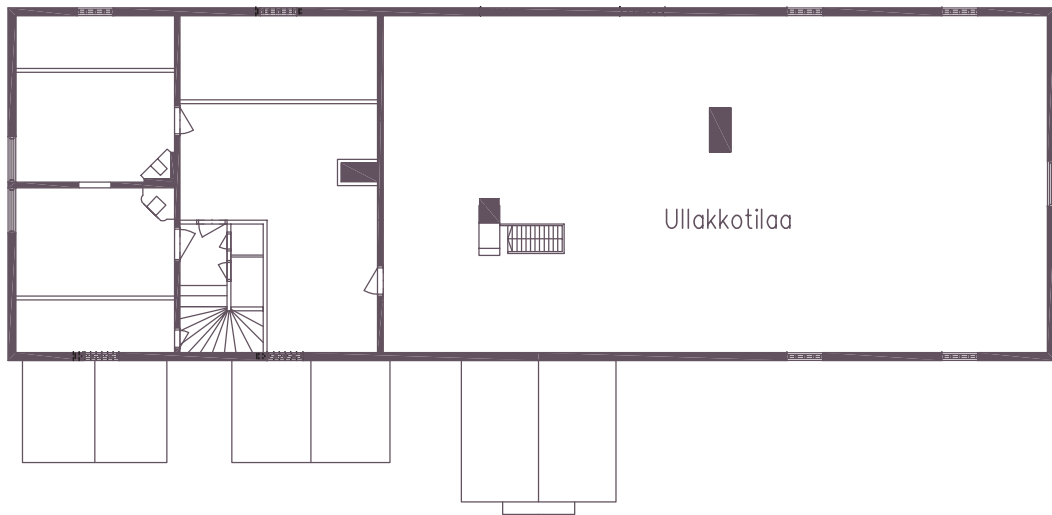
Kantosen mukaan *“Niemen pirtti on paikallishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä. Se on osa Niemen kartanon asuin- ja talousrakennusten muodostamaa tiivistä, eheänä säilynyttä pihapiiriä. Pirtin tupa on avara ja perinteikäs.”*

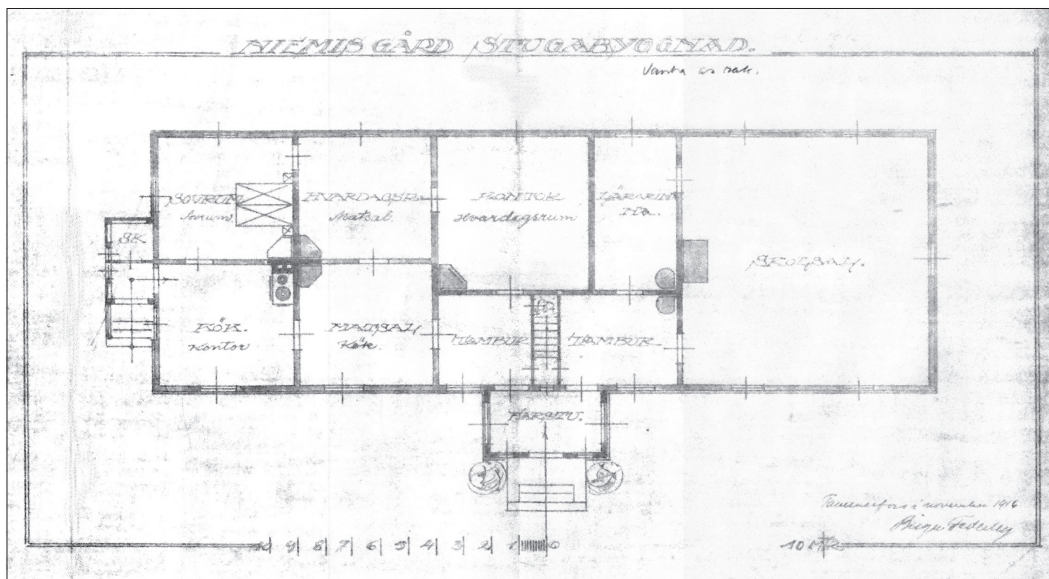
Pirtin pihan puolen julkisivu följareineen.

Pirtti on sisältä palautettu lähelle alkuperäistä ilmettä. Takaseinällä on yhä penkki, jolla “kulkevaiset” nukkuivat viettäessään yön pirtissä.

Niemen päärakennuksen ensimmäisen kerroksen ja ullakon pohjapiirrokset nykytilanteen mukaan paikalla käynnin (huhtikuu 2006) perusteella. Mk 1:200.

Birger Federleyn muutospiirustus Niemen kartanon päärakennukseen vuodelta 1916. Suunnitelman mukaan rakennuksessa olisi asunto, konttori (ilmeisesti maatalousyhtiön konttori) sekä koulusali entisessä pirtissä. Pirtin viereinen huone on merkitty opettajan huoneeksi. (Piirustuslähde: Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikön arkisto, Vappu Pispán rakennustutkimuksia. Piirustus on kopio. Seppäsen mukaan alkuperäisiä piirustuksia on Lielahden tehtaiden arkistossa. Näitä ei kuitenkaan v. 2005 löytynyt.)

B101

Niemen kartanon
vieraspytinki
1700 tai 1800-luvulta

Kem² ~193 m²

Vieraspytingin kaakkoisjulkisivu. Oikealla navetan seinää.

Vieraspytinki on yksikerroksinen, hirsirunkoinen ja aumakattoinen. Katto on tiiltä. Julkisivu on empirien tyyliin vuorattu vaakalaudoituksella joka on vaakalistoituksin jaettu kolmeen osaan. Rapistunut maalipinta on vaaleanvihertävä.

Ilmeisesti vieraspytinki on toiminut nimensä mukaisesti vieraiden majoittamisessa ja vuokratyössä. Alkuperäisestä käyttötarkoituksesta ei ole muistitietoa, mutta Niemen isännän Juho Juhonpojan almanakkamerkintöjen perusteella voidaan päätellä rakennuksen olleen ainakin osittain vuokralla jo 1800-luvulla. (Pispa, 1967–71)

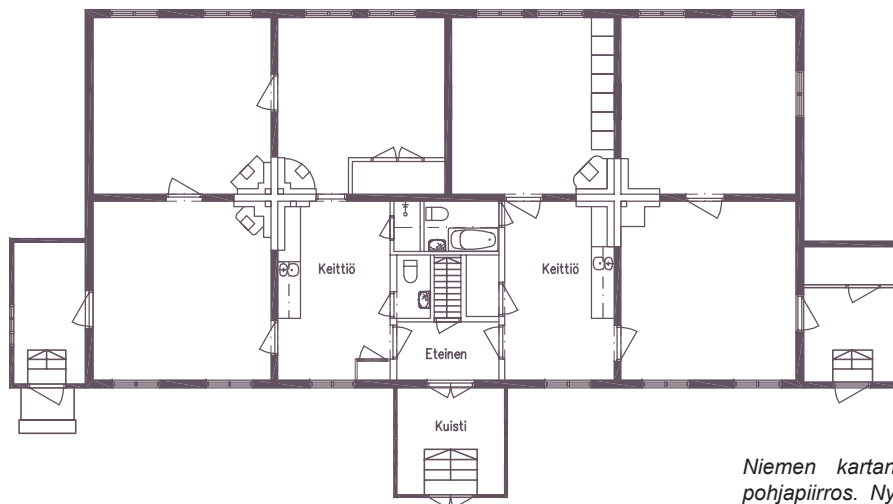
1900-luvun alussa rakennuksen lounaispäässä asui sahan virkailijoita ja vuodesta 1905 tilan pehtoori. Navettapalvelijoita ja talon työmiehiä asui 1900-luvun alussa talon koillispuolella. Koillispuolen pihanpuoleinen huone oli keittiö jossa oli suuri tiilinen hella. (Pispa) Rakennuksen on arvioitu olleen alunperin pohjakaavaltaan karoliininen eli keskeissalipohjainen jonka sali on myöhemmin jaettu väliseinällä (Tampereen Rakennuskulttuuri, 1985, Pispa). Sisätiloja on muuteltu käyttötarkoituksen muutosten mukaan. Eteisen muutosten tai ullakon portaiden rakennusajankohdasta ei ole tietoa, mutta ainakin 1900-luvun alussa eteisen molemmin puolin on ollut pienet huoneet. (Pispa)

Sisätiloissa on säilynyt vanhoja peiliovia, ja muutamassa sisäovessa on sama peilinkehysten profiili kuin päärakennuksen ulko-ovessa.

Vappu Pispan tutkimuksen aikaan 60- ja 70-lukujen vaihteessa rakennuksessa on asunut kaksi perhettä joilla molemmilla oli kolmen huoneen ja keittiön asunnot. Keittiöt olivat nykyisillä paikoillaan. Myöhemmin rakennus on toiminut mm. Puulaaki-yhtiön terveysasemana.

Seppäsen mukaan Lielahden tehtaiden arkistossa on Birger Federleyn vieraspytingistä piirtämiä muutospirustuksia otsikolla "Niemi's gårds gamla karaktärshus" mutta näitä ei vuonna 2005 kuitenkaan enää löytynyt.

Pääsisäänkäynnin umpikuistin ikkunat ovat uusgoottilaisvaikutteiset ja kuisti onkin todennäköisesti tehty itse rakennusta myöhemmin. Pariulko-ovi on vieläkin myöhempää perua, mutta kuistilta eteiseen johtava ovi saattaa olla alkuperäinen vaikkakin lasitukset on mahdollisesti tehty myöhemmin umpipeilien tilalle. Oven yllä on seitsenruutuinen ikkuna. Kuistin räystäslaudat ovat aiemmin olleet koristeellisesti leikatut Takon tehtaiden arkistosta löydetyn kuvausajankohdaltaan tuntemattoman valokuvan mukaan. (Randell, s. 27)

Niemen kartanon vieraspytinki, pohjapiirros. Nykytilanne paikalla käynnin perusteella. 1:200

Lounaispäädyn umpikuisti on koillispään kuistin kanssa symmetrinen mutta valokuvan mukaan myöhemmin lisätty, sillä kuvassa kuistia ei vielä ole. Kuisti lienee kuitenkin 1900-luvulta sillä sen naulaukset ovat tehdastekoisista nauloista. (Pispa) Samaisessa kuvassa vieraspytingin katto on vielä konesaumattua peltiä.

Kaakeliuuneja rakennuksessa on säilynyt neljä ja ne ovat ainakin ulkoisesti hyvin säilyneitä. Kaakkoispään huoneista kaakeliuunit on purettu.

Aiemmissa selvityksissä (Pispa, Seppänen) on esitetty mahdolliseksi että Niemen rakennukset on siirretty Näsijärven rannasta nykyiselle paikalleen. Oletuksen perustana on vuoden 1763 isojakokartta jossa merkintä "Niemis" sijoittuu silloisen rantaviivan tuntumaan kahden rakennuksen yhteyteen ns. pienen peltoaukean eteläidalle. Toinen rakennuksista muistuttaa hahmoltaan Niemen vieraspytinkiä. Myös alueen arkeologisessa selvityksessä (Pirkanmaan Maakuntamuseon arkeologinen selvitys Lielahden – Niemen osayleiskaava-alueella toukokuussa 2006) on toisen samalta vuodelta olevan isojakokartan pohjalta todettu rannan tuntumassa sijainneen Niemen kylä. Kyseisessä kartassa rakennuksia on kuitenkin vain yksi, ja sekin satulakattoinen. Rakennusten mahdolliseen siirtoon selvityksessä ei otettu kantaa. Syytä näiden kahden kartan väliseen ristiriitaan ei ole löytynyt.

Karttaselvitysten perusteella vieraspytingin on siis arvioitu olevan 1700-luvulta (Seppänen). Toisaalta Rihlaman mukaan "ainakin päärakennus on nimeltään tuntemattoman, C.L. Engelin käyttämän ja ilmeisesti myös osittain kouluttaman rakennusmestarin suunnittelema" (Rihlama, Seppo: Rakennustaidetta Tampereella, 1968 s.70–71). Kuvissa päärakennuksen nimeä käytetään nimenomaan vieraspytingistä. Engel toimi suomessa vuodesta 1815 lähtien joten tämä antaisi viitteitä että vieraspytinginkin olisi 1800-luvun tuotantoa.

Vieraspytingin terassi.

Kantosen mukaan "Vieraspytinki on paikallishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä. Se on osa Niemen kartanon asuin- ja talousrakennusten muodostamaa tiivistä pihapiiriä."

Vieraspytingin pihajulkisivua. Oikealla pirtin terassi.

M100

Niemen navetta- ja tallirakennus Birger Federley 1917-1918

Kem² ~193 m²

Rakennus on punatiilinen, harjakattoinen tiilirakennus. Alunperin Niemen kartanon navetta- ja tallirakennus. Ab J.W. Enqvist Oy hankki vuonna 1916 omistukseensa Niemen sahan ja kartanon. Lielahden ja Niemen maataloudet yhdistettiin ja Niemen kartanosta tuli maatalousosaston pääpaikka. Yhtiö toimeksiantoi Birger Federleylle Niemen kartanon uuden navetta- ja tallirakennuksen suunnittelun. Piirustukset on päivätty joulukuulle vuosina 1917–18. Rakennus on valmistunut vuonna 1918. Navetta- eli lounaispäädyssä on komeat tiiliset 12-kulmaiset ja 16 metriä korkeat rehutornit. Käyttötarkoituksesta kertoo tornipäädyn tiilikoristeiden neljä lehmäkuviota jotka erottuvat yhä selkeinä vaaleina figureina. Navetassa oli tilat 70:lle lehmälle ja tallisiivessä 26:lle hevoselle.

Niemen navetta- ja tallirakennus edustaa aikansa mukaista rationalistista suunnittelulinjaa. Useimmat toiminnot on yhdistetty saman katon alle (navetta, karjakeittiö, lantala, talli, kalustovaja, maituhuone). Ulkoasussa on vahvoja uusgoottilaisia ja romaanisia tyylivaikutteita. Rakennus on linnamainen ja pompöösi pihapiirin vanhojen puisten asuinrakennusten rinnalla. Lähin visuaalinen vastapari löytyy Lielahden tehtaiden vesitornista joka on myös Federleyn suunnittelema ja vieläpä samana vuonna. Federley on arkkitehtuurillaan luonut linkin yli purolaakson ja yhtenäistää näin kahden

kartanon, Lielahden ja Niemen alueet toisiinsa. Samalla hän loi yhteyden maatalouden, sahateollisuuden ja selluloosatehtaan välille.

Rakennuksen sijainti avoimen peltoaukion ja metsäisen puistomaisen rakennetun alueen rajalla ylärinteessä antaa rakennukselle erityisen merkityksen osana kulttuurimaisemaa.

Rakennus on säilynyt hyvässä kunnossa, mutta muutoksia on tehty melko paljon. Väliseiniä on lisätty ja pihapiirin ulkopuolisiin julkisivuihin on tehty paljon suuria aukotuksia. Rakennuksen katto on palanut 50-luvulla. Peltikatteet on tehty 2000-luvulla.

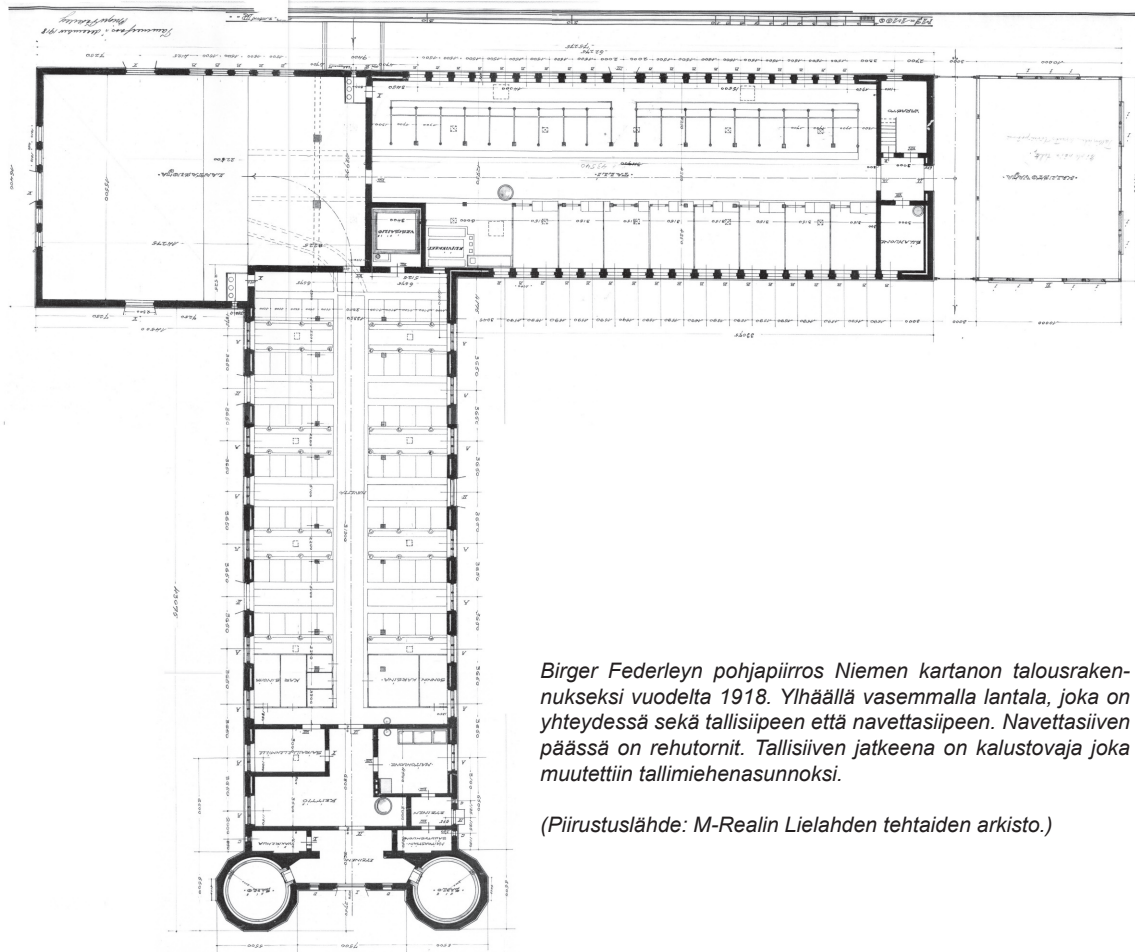
Niemen navetta on alkuperäisen käytön jälkeen toiminut mm. Lielahden Tehdaspalokunnan paloasemana jolloin torneja käytettiin innovatiivisesti paloletkujen kuivaamiseen. Paloautoja varten karjapihan puolen julkisivuun puhkottiin kuusi kappaletta suuria pariovia. Myöhemmin rakennus on toiminut Metsä-Serla Oy:n Lielahden tehtaiden työkonekorjaamona. Nykyisinä vuokralaisina on erilaisia autoharrastajaryhmiä, autokorjaamoja ja -maalaamo. Tallisiiven päädyssä entinen tallimiehen asunto on välillä toiminut sosiaali-tiloina, mutta on tällä hetkellä jälleen asuntona.

Kartanon pihapiiri koillisesta. Navetan etualalla kärryvaja (purettu) ja kuvan alareunassa Niemen sauna. Kuvausaika ehkä 1940-luku. (Valokuva: Kantonen -> Veljekset Karhumäki Oy. M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

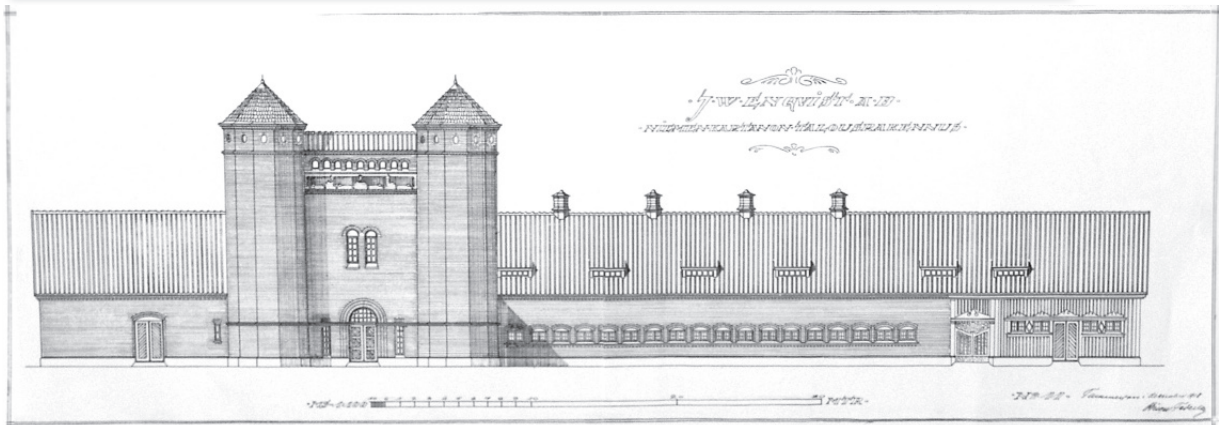
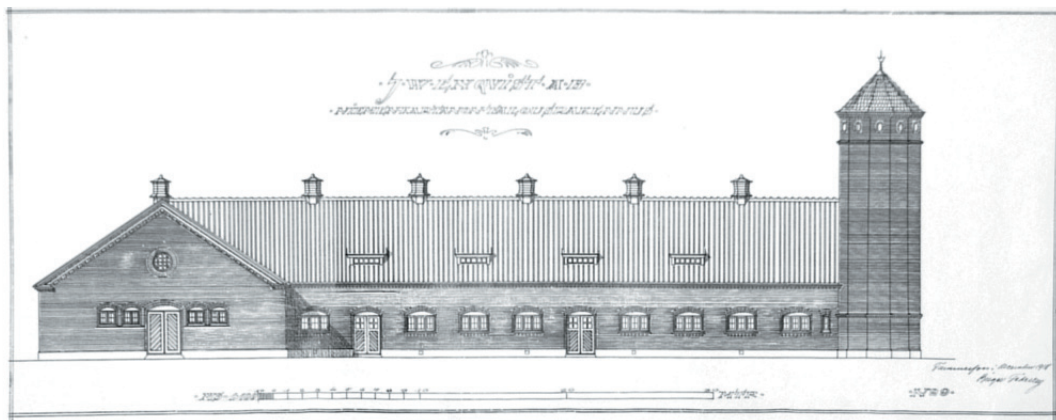

Lielahden tehtaiden vesitorni. (Valokuva: Kantonen 1999)

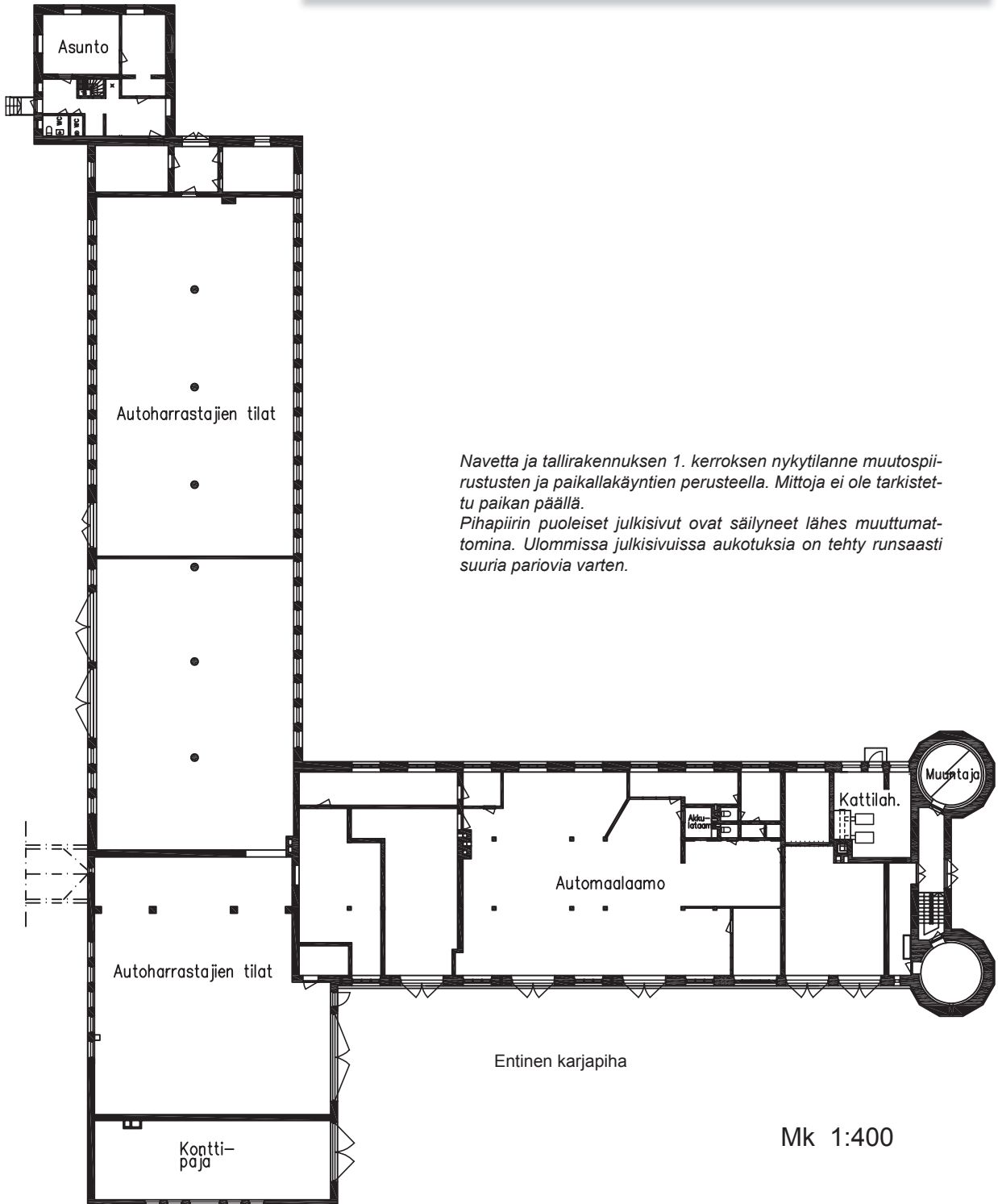
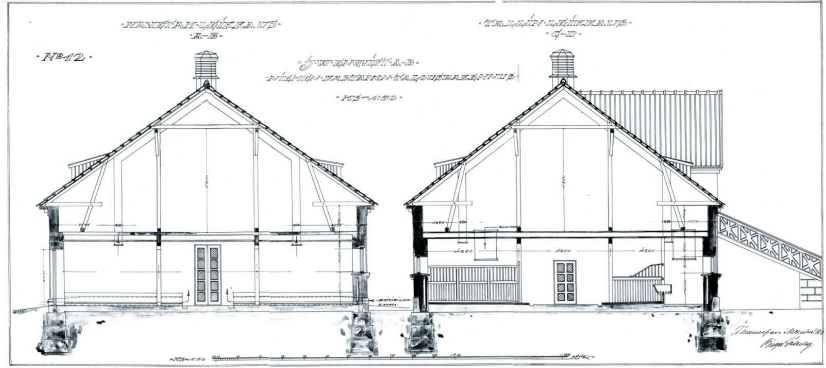
Birger Federleyn pohjapiirros Niemen kartanon talousrakennukseksi vuodelta 1918. Ylhäällä vasemmalla lantala, joka on yhteydessä sekä tallisiipeen että navettasiipeen. Navettasiiven päässä on rehutornit. Tallisiiven jatkeena on kalustovaja joka muutettiin tallimiehenasunnoksi.

(Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

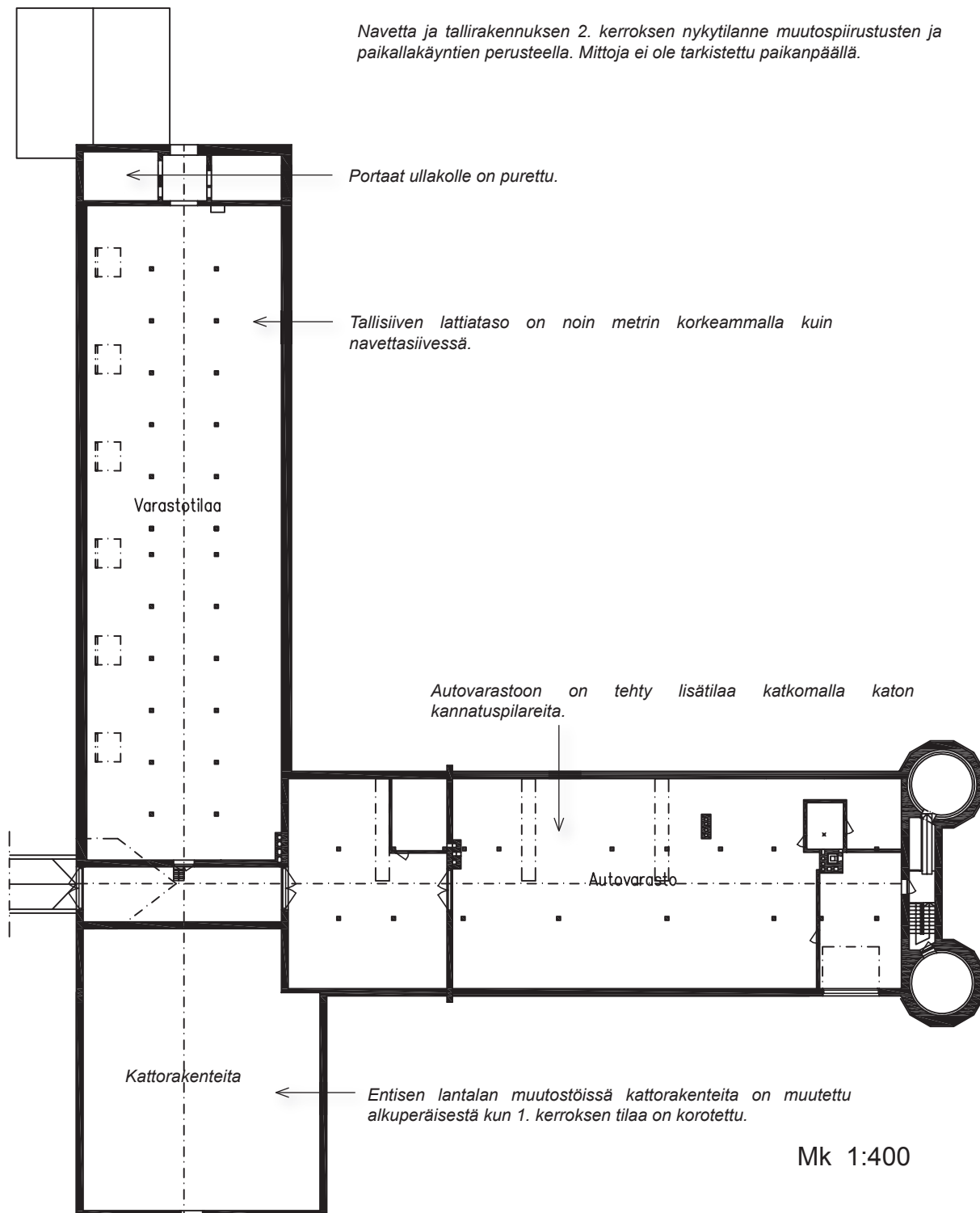
Birger Federleyn piirustuksia vuodelta 1918, "Niemen kartanon talousrakennus". (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Alkuperäinen leikkauspiirustus. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Navetta ja tallirakennuksen 1. kerroksen nykytilanne muutospirustusten ja paikallakäyntien perusteella. Mittoja ei ole tarkistettu paikan päällä. Pihapiirin puoleiset julkisivut ovat säilyneet lähes muuttumattomina. Ulommissa julkisivuissa aukotuksia on tehty runsaasti suuria pariovia varten.

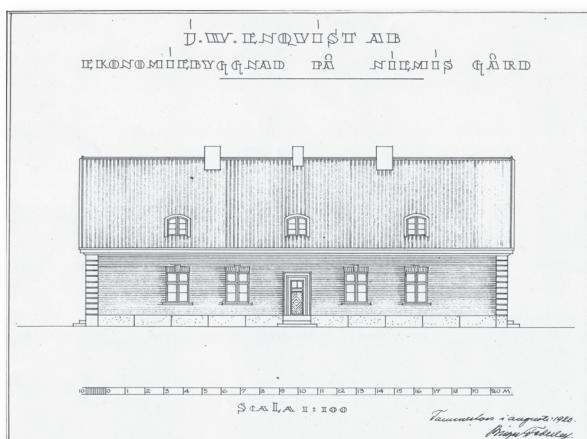
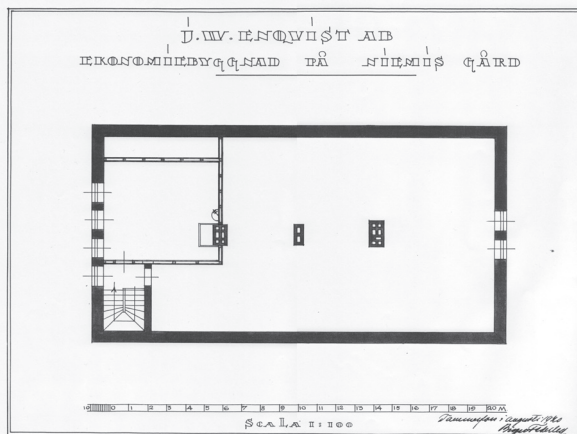
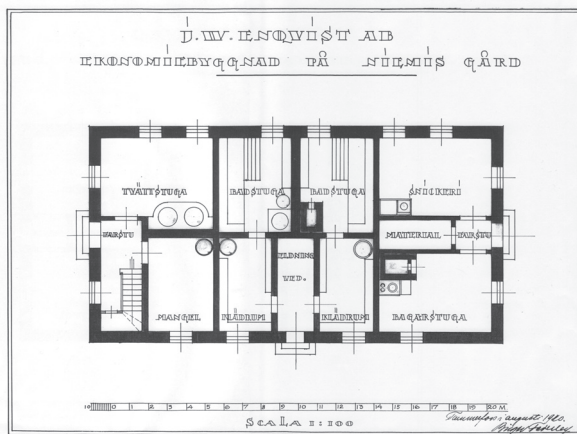
Navetta ja tallirakennuksen 2. kerroksen nykytilanne muutospirustusten ja paikallakäyntien perusteella. Mittoja ei ole tarkistettu paikanpäällä.

M101, aiemmin M67
 Niemen sauna
 Birger Federley 1920

Niemen sauna kuvattuna lännestä pajan edustalta.

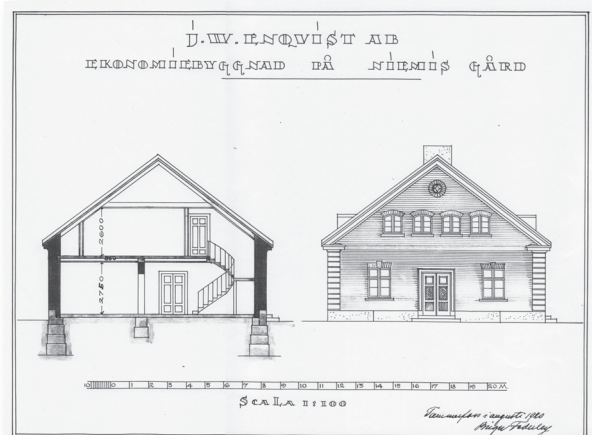
Satulakattoinen, tiilikatteinen tiilirakennus on julkisivultaan klassistisvaikutteinen. Erityisesti räystäälistojen, ikkunanpuitteiden ja rakennuksen nurkkien rappauskoristelut ovat selkeästi klassistiset. Rakennus poikkeaa piirustuksista kattoikkunoiden osalta, ikkunoita on vain yksi ja sen muotoa on yksinkertaistettu.

Birger Federleyn piirustukset vuodelta 1920 löytyvät M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta. Rakennuksessa on alunperin ollut erilliset naisten ja miesten saunat pukuhuoneineen, pesutupa, mankelihuone sekä koillispuolella pakari ja puusepän työhuone. Ullakolla oli erotettuna yksi huone jonka käyttötarkoitusta ei ole pohjapiirroksen merkitty, sekä vapaata ullakkotilaa. Tiettävästi ullakko on toiminut ainakin pyykinkuvaustilana. Arkistosta löytyi myös 10.3.1964 päivätty piirustus "Niemen saunan pienentäminen ja muuttaminen sähkökäyttöiseksi" jossa toinen löylyhuoneista oli jaettu kahtia erilliseksi pesuhuoneeksi ja löylyhuoneeksi ja kiuas otsikon mukaisesti vaihdettu sähkökiukaaksi.

Rakennuksessa on myöhemmin toiminut mm. työtupa ja sitä on käytetty osittain varastona. Yläkerta on käytetty myös asumiseen. Nykyisin rakennus toimii varastona.

Ulkomuodoltaan erittäin lähellä Federleyn myös suunnittelemaa Vainion saunaa, joka oli aikanaan Vainion asuinalueen keskus. Vainion sauna on jo purettu, mikä osaltaan nostaa Niemen saunan säilyttämisen ja kunnostuksen tarvetta.

Birger Federleyn piirustuksia vuodelta 1920.
 (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

(Valokuva: Kantonen, 1999)

B10
Palatsirakennus
eli entinen insinöörin asunto
Birger Federley 1917

Kem² ~ 450m²

Palatsirakennus eli klubirakennus eli entinen insinöörinasunto on valmistunut Kantosen mukaan vuonna 1919, Seppäsen mukaan vuonna 1918. Suunnittelija Birger Federley, toimeksiantaja J.W. Enqvist Oy. Suunnitteluvuosi 1917 on nähtävissä ulkoven portaalin päällä. Toimeksiantoon kuului myös runsaat kiinteän sisustuksen yksityiskohtat. Piirustuksia säilytetään M-Realin Lielahden tehtaiden arkistossa. Alkuperäisiä pohjapiirroksia ei kuitenkaan enää vuonna 2005 löytynyt. Sen sijaan julkisivupiirrokset ja joitakin leikkauksia ja sisädetaljipiirroksia oli arkistossa. Alunperin asunto on suunniteltu yhdelle insinööriperheelle palvelijoineen. Arkistossa on myös kohteen mittapiirustuksia vuodelta 1960 joissa teksti: "mitattu korjausten aikana", sekä ilmeisesti sama pohjapiirros isommassa mittakaavassa vuodelta 1970.

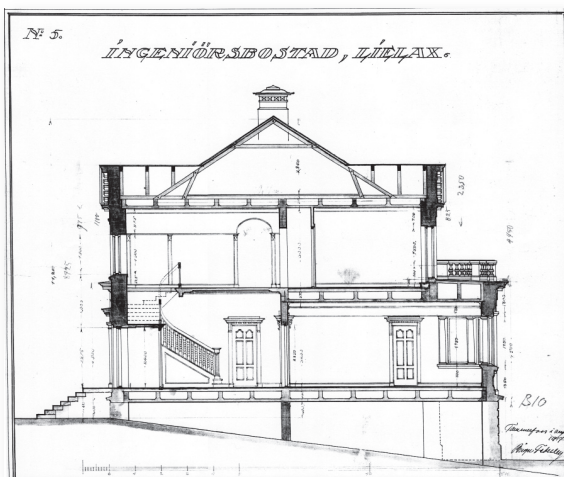
Rakennus on kaksikerroksinen, rapattu ja taitekattoinen. Katto on peltiä, alkuperäispiirustuksissa tiiltä. Julkisivuissa esiintyy barokin ja klassismin muotokieltä. Myös sisätilojen monet detaljipiirustukset ovat tyyliään klassisminia Rakennus on ollut valkoiseksi rapattu, ja on sitä nykyäänkin kahdelta huolellisesti kunnostetulta sivultaan (tilanne ollut sama jo vuonna 1999 Kantosen käydessä paikalla). Takajulkisivut on jätetty rapistumaan, lukuunottamatta parvekkeen ulkoseinää ja kaidetta. Ilmeisesti parveke on vierailijoiden käytössä ja siksi katsottu kunnostamisen arvoiseksi. Yläkertaan on rakennettu edustuskäyttöä varten sauna ja alakertaan baari.

"Insinööriasuinrakennus B 10 on komeimpia entisiä virkailija-asuntoja Metsäliitto-Yhtymän rakennusperinnössä. Rakennustapa ja sijainti kuvastavat vallinneita hierarkisia suhteita Lielahden tehtaan eri asuinalueiden kesken."

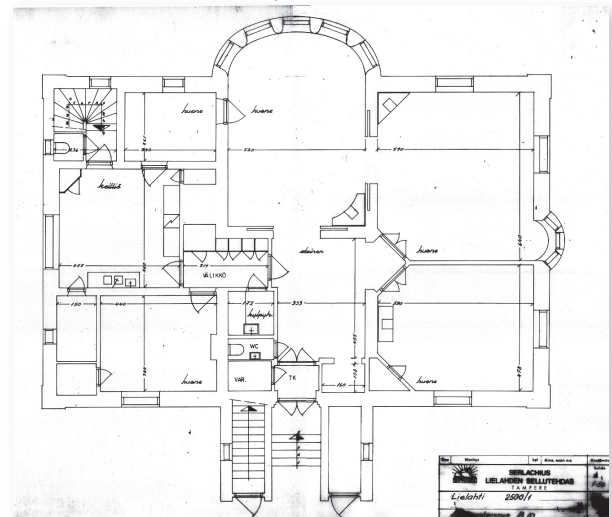
"Talon ja pihapiirin alkuperäiset piirteet voidaan tämän kohteen osalta arvioida kaiken kaikkiaan poikkeuksellisen hyvin säilyneiksi" (Kantonen, 2002)

Eteläistä julkisivua.

Oikealla vuodelta 1979 oleva pohjapiirros. Vasemmalla Federley'n leikkauspiirros vuodelta 1917. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

M107

Niemen paja

Alkuperäinen paja Birger Federley 1920
(palanut 30-luvulla)

Uusi paja, M. Mikama 1944

Niemen paja. (Valokuva: Kantonen, 1999)

Lautarakenteinen, harjakattoinen rakennus jonka etuosassa on avoin nelipylväinen katososa. Sisällä on oletettu olevan yhä jäljellä ahjo ja muita pajan tarvityökaluja (Kantonen, 1999). Alunperin maalattainen, myöhemmin valettu betonilattia (Seppänen, 1993). Federleyn piirtämät ensimmäisen Nieman pajan piirustukset vuodelta 1920 ovat M-Realin Lielahden tehtaiden arkistossa. Pohja- ja julkisivupiirrosten lisäksi löytyi ovi- ja ikkunapiirros.

Niemen paja kuului silloiseen Niemen alueeseen johon kuului neljä asuintaloa, ns. "muonamiesten talot" jotka ovat nyt jo purettu. Väljemmin katsottuna myös virkamiesten talot (nro:t B18, B19, B30, B18 ja B10) katsottiin kuuluvaksi tähän alueeseen.

Alkuperäinen Federleyn suunnittelema pajarakenus paloi 1930-luvun loppupuolella (Lehtonen, 2005). Niemen navetassa olleen sammutusvesisäiliön sisältö ei riittänyt sammuttamaan paloa ja letkujen vetäminen Jänislahden pumppulaitokselle vei aikansa. Vaikka vettä vihdoinkin saatiin ei pajaa pystytty pelastamaan. Simo Lehtosen kirjassa silminnäkijä kertoo tehtaan teknillisen johtajan saapumisesta paikalle:

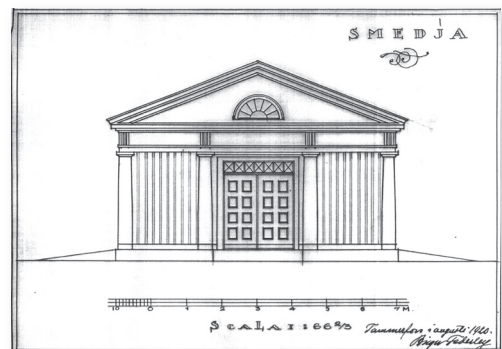
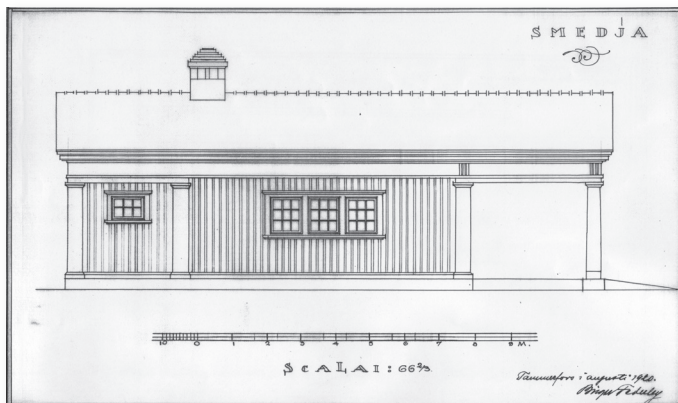
"Johtaja Forselleskin tuli palopaikalle. Hän veti toisten mukana paloletkuja ja -kärkyjä. Forselles sanoi meidän pikkupojille, että heittäkää lunta sinne paloon. No me heitettiin lumipalloilla - kaikki ikkunat rikki - alkoi veto hyvin käymään.

Sellainen kuiva rakennus, kun tämä pajarakenus oli, se paloi hetkessä poroksi. Ei siinä mitään ollut tehtävissä." (Lehtonen, 2005, s.38)

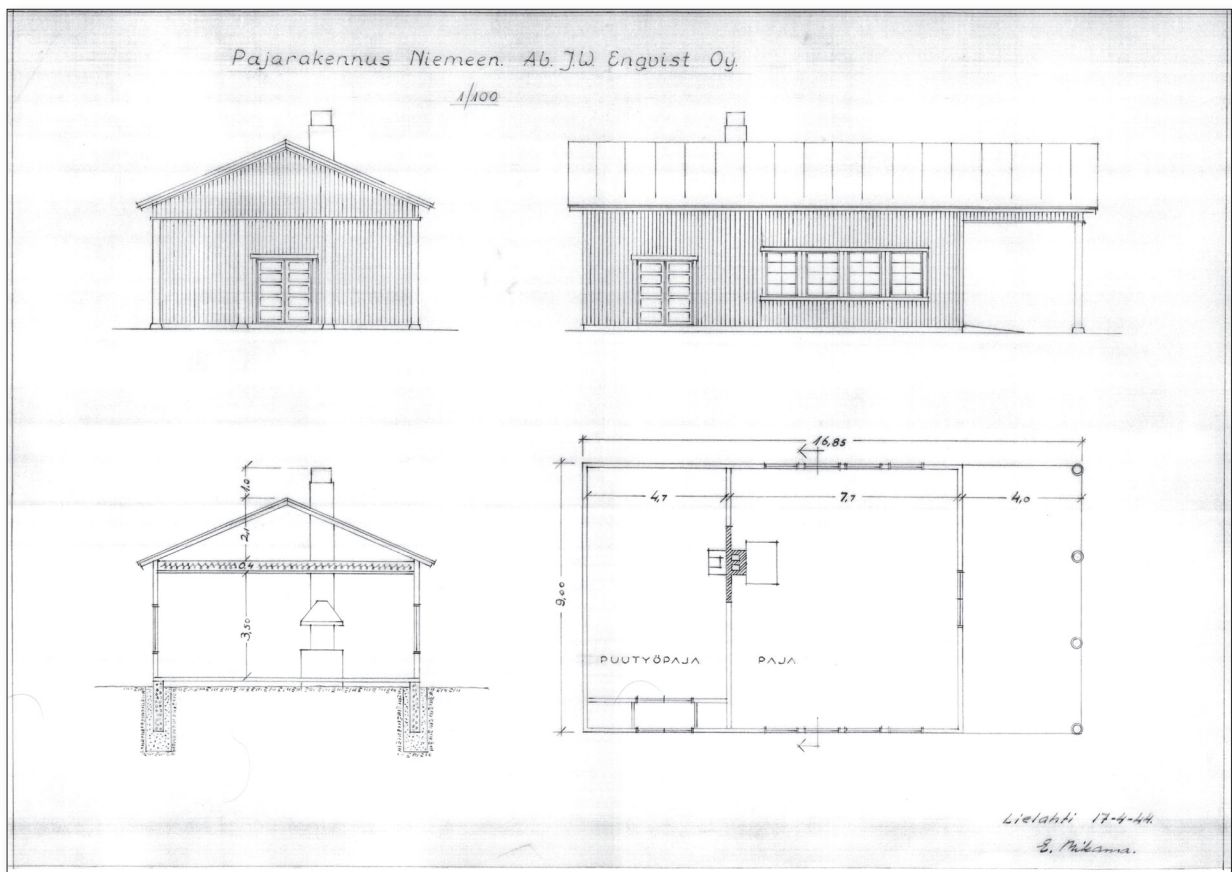
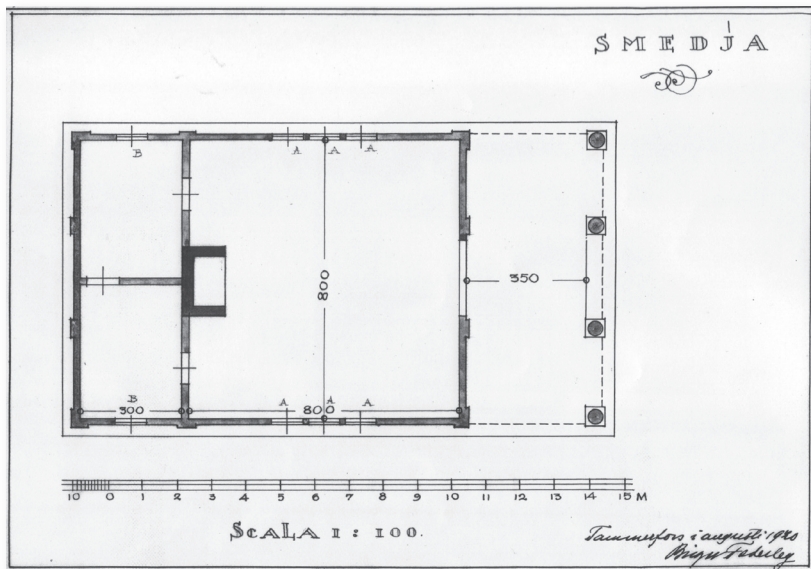
Pajan uudet piirustukset on piirtänyt M. Mikama vuonna 1944 (vrt. Seppänen joka arvioinut rakennuksen olevan 1900-luvun alusta). Rakennuksen ulkomuotoa on yksinkertaistettu ja mm. klassistinen listoitus ja päädyn lunetti-ikkuna on jätetty pois. Muutoin ulkomuoto on pysynyt paljolti ennallaan.

Alunperin pajan takaosassa ollut Lehtosen mukaan valjashuoneena toiminut tila on uudessa pajassa merkitty puutyöverstaaksi. Paja on toiminut puutyöverstaana 1990-luvun alussa. (Kantonen, 2002) Jossain vaiheessa rakennuksessa on toiminut myös moottorikerho (Rientola) jonka jäsenet korjailivat pajassa moottoripyöriään.

Lisäksi M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta löytyy vuodelta 1964 oleva muutospirustus "Niemen pajan lämpöeristysten korjaus". Pajan puolelle on merkitty tehtäväksi pölkkytattia tai vaihtoehtoisesti lankkulattia kahden tuuman lankuista. Seiniin ja yläpohjaan on lisätty kuvassa "karhuvilla", ikkunoihin sisäpokat ja ulko-oveen sisäövet.

Birger Federleyn piirtämiä Niemen pajan alkuperäispiirustuksia vuodelta 1920. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Uuden Niemen pajan piirustukset, M.Mikama v. 1944. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto)

B19

Puinen virkamiesasunto

Birger Federley 1919

Valmistunut 1920

Osoite: Lielahdenkatu 20

Puinen, peiterimavuorattu kaksikerroksinen taitekattainen rakennus. Alunperin kahden (virkamies)perheen asuintalo. Kantosen mukaan asuntoja on ollut kaikkiaan neljä. Arkkitehtuurin klassistiset vaikutteet ovat selkeät.

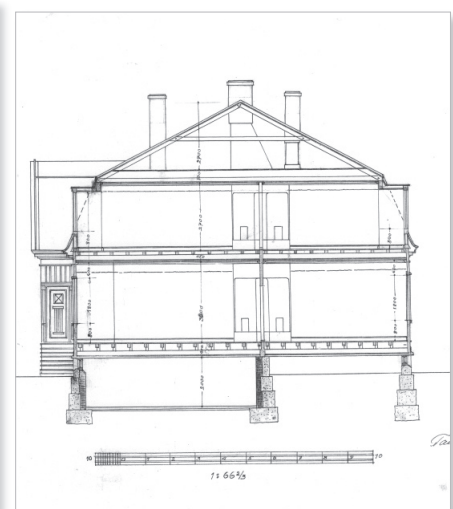
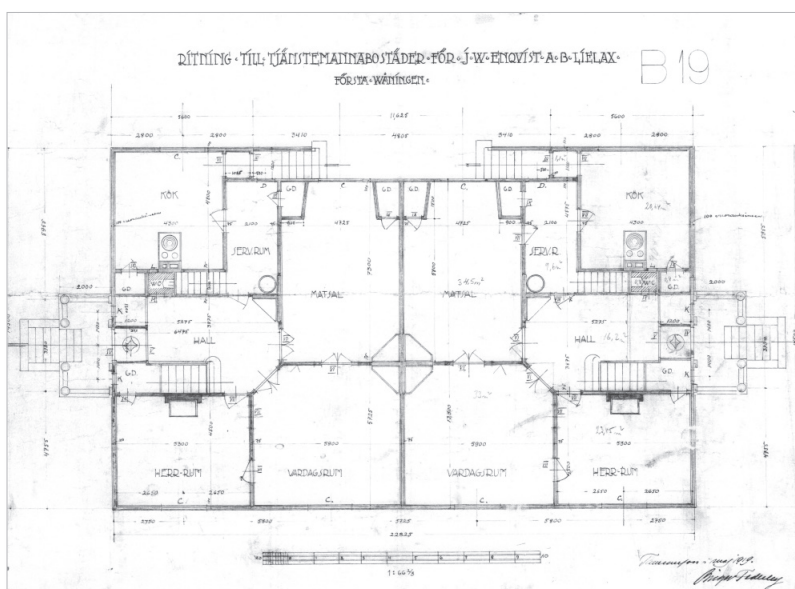
Pinta-ala 605 k-m². Rakennus on valmistunut vuonna 1920 (Seppälä, 1993). Osa Birger Federleyn alkuperäispiirustuksista "Ritning till tjänstemannabostäder för J.B. Enqvist Ab Lielax" vuodelta 1919 löytyi M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta. Vuodelta 1959 löytyi kellarin muutospiirustus; kattilahuoneen ja polttoainevaraston sijoitukset. Tekijän nimi on epäselvä. Rakennus on säilynyt asuintarkoituksessa valmistumisestaan lähtien. Rakennusta on huollettu säännöllisesti. Sisätiloissa mm. alkuperäiset kakluunit säilyneet (Kantonen, käynti 1999).

Rakennus on tärkeä osa jäljelle jäänyttä Enqvistin aikaisen tehtaan virkamiesten asuinalueen puistomaista miljööä.

Kantonen on luokitellut rakennuksen paikallisesti merkittäväksi ja rakennushistoriallisesti arvokkaaksi.

Pääsisäänkäytävä ja veranta Birger Federleyn piirroksesta vuodelta 1919. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Birger Federleyn piirustuksia vuodelta 1919. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

(Kuva: Kantonen, 1999)

B30

Virkamiesasunto tiilestä
Birger Federley, 1920
Valmistunut 1926

Osoite: Lielahdenkatu 22

Punatiilinen, kaksikerroksinen taitekattoinen rakennus jonka julkisivuissa on klassistisia piirteitä. Pinta-ala 556 k-m²

Birger Federley'n 17.8.1923 päivätyt piirustukset ovat M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta. Piirustusten otsikot ovat asuntojen lukumäärän osalta ristiriitaiset; julkisivupiirroksissa on teksti "kivinen kahden perheen virkamiesasunto" kun taas pohjat on otsikoitu "kivinen neljän perheen virkamiesasunto", mitä vaihtoehtoa pohjaratkaisukin tukee. (Vrt. Kantonen tulkinnut osassa piirustuksista vuosiluvuksi 1920 ja arvioi vuoden 1923 piirustukset muutospirustuksiksi).

Rakennus on valmistunut v.1926 (Seppänen, 1993) Arkistosta löytyy myös vuosilta 1969 ja 1972 muutospirustuksia joissa ruokahuone on jaettu kahdeksi makuuhuoneeksi ja alahallista on purettu vanhoja väliseiniä ja rakennettu uusi eteinen, kylpyhuone ja wc. Keittiömuutoksessa mm. puuhella on poistettu. Lisäksi löytyi vuodelta 1968 piirros uudesta portaasta, josta ei kuitenkaan selvinnyt mihin porras olisi lisätty, jos mihinkään.

Rakennus on ollut toimistokäytössä, mutta Kantonen mainitsee konttoritilojen olleen vuonna 1999 vailla käyttöä. Muut huoneistot ovat ilmeisesti olleet jatkuvasti asuinkäytössä.

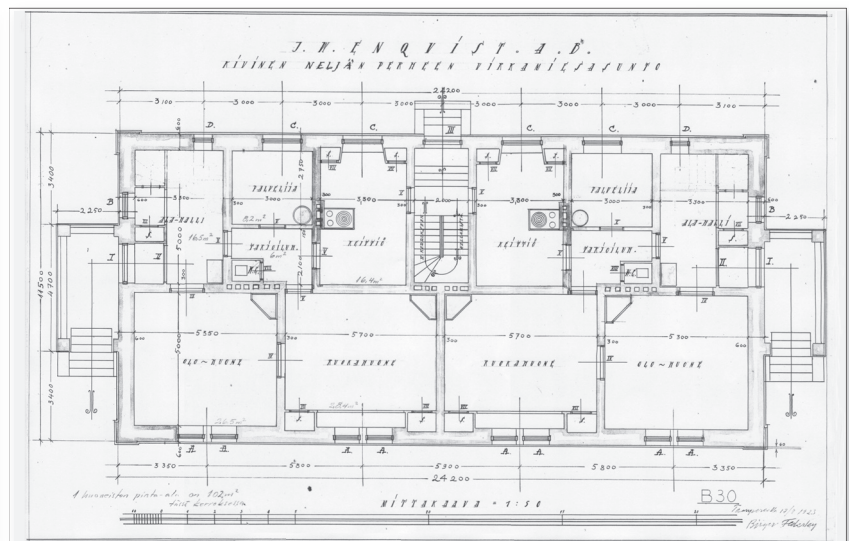
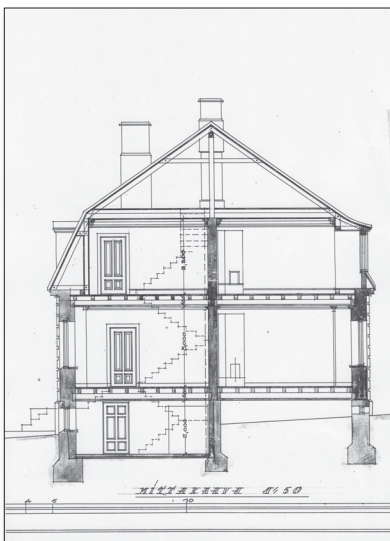
Rakennusta on huollettu säännöllisesti. Vuoden 2005 kesällä vanha tiilikatto vaihdettiin peltikatteeseen.

Rakennuksen pihapiirissä sijaitsee myös Niemen vanha aitta vuodelta 1844

Kantonen on luokitellut rakennuksen paikallisesti merkittäväksi ja rakennushistoriallisesti arvokkaaksi.

Rakennuksen nro B30 vanhoja kattotiliä vaihdetaan peltikatteeseen vuoden 2005 syksyllä.

Birger Federley'n leikkaus- ja 1. kerroksen pohjapiirustus vuodelta 1923. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

B42, aiemmin B47
Virkailijoiden asuinrakennus
 Jaakko Tähtinen 1947-1948

Osoite: Lielahdenkatu 28

B43, aiemmin B48
Virkailijoiden asuinrakennus
 Jaakko Tähtinen 1946-1953

Osoite: Lielahdenkatu 30

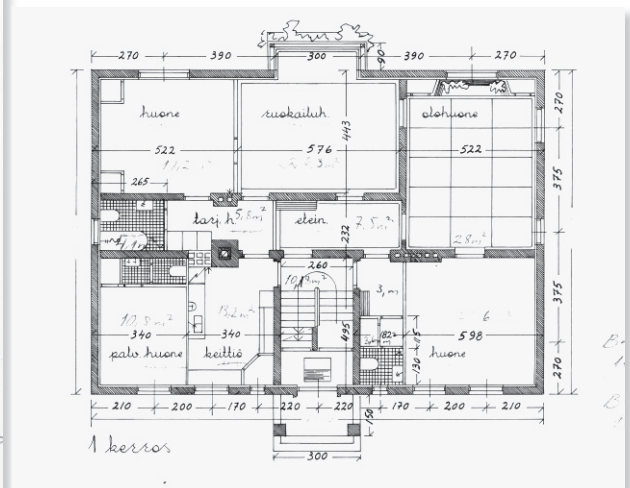
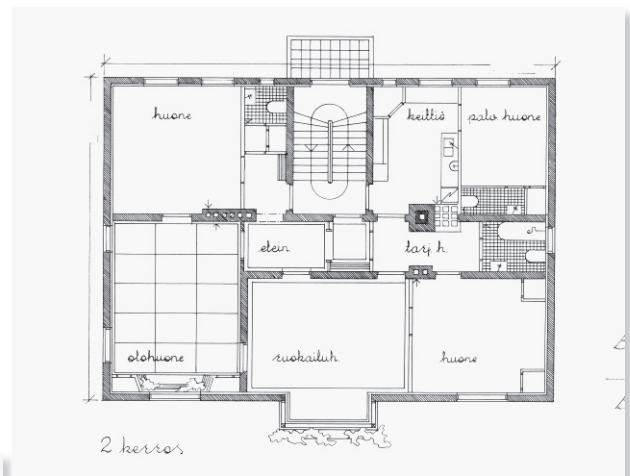

(Valokuva: Marja Lammentausta, 2005.)

Kaksikerroksisia, aumakattoisia rapattuja tiilirakennuksia. Molemmat Jaakko Tähtisen suunnittelemia. Arkkitehtuuriltaan jälleenrakennuskauden rationaalista tyyliä. Eroavat toisistaan eteläjulkisivussa keskeisesti sijaitsevan ulonteen osalta joka B42:ssa puuverhoiltu ja B43:ssa tiiltä. Rakennusten koko on Seppäsen mukaan 378 kerrosalaneliometriä. M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta löytyneissä v. 1951 kuultopaperille ilmeisesti alkuperäisistä piirustuksista läpipiirretyissä piirustuksissa on rakennuksen ulkomitoiksi merkitty B42:n kohdalle 11,75x16,22 ja B43:lle 11,90x16,50. Olleet asumiskäytössä valmistumisestaan saakka. Kunto ilmeisesti hyvä. Molemmat rakennukset ovat olleet säännöllisen huollon ja kunnossapidon kohteena. Arkistosta löytyi B42:sta v.1958 piirretty osapohja (mk 1:25) saunamuutoksesta kellariin. Pihat ovat suuret ja komean kuusiainan ympäröimät.

Kantosen mukaan *“Nämä jälleenrakennuskaudelta peräisin olevat asuintalot pihapiireineen ovat säilyttämisen arvoisia vaikkei niihin liitykään mainittavia kulttuurihistoriallisia arvoja”*

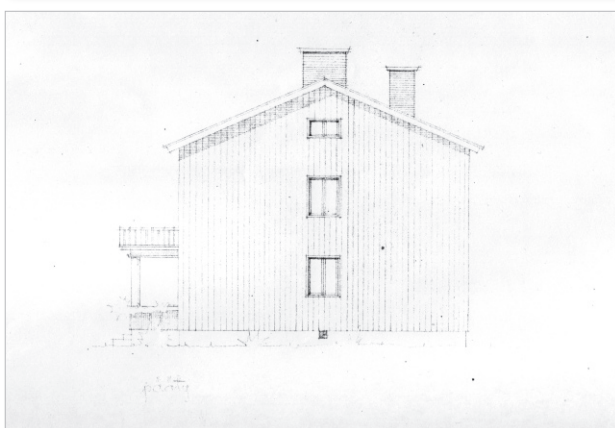
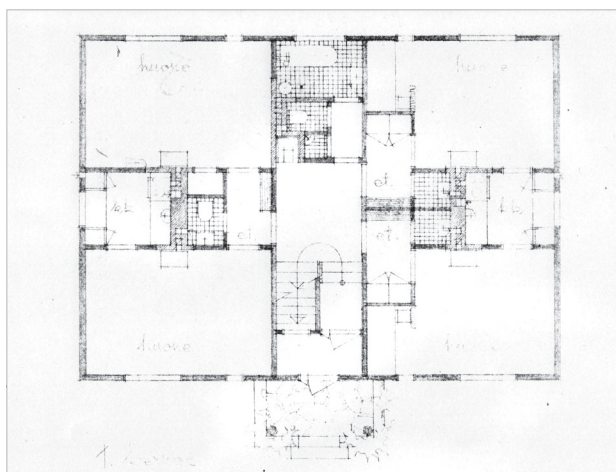
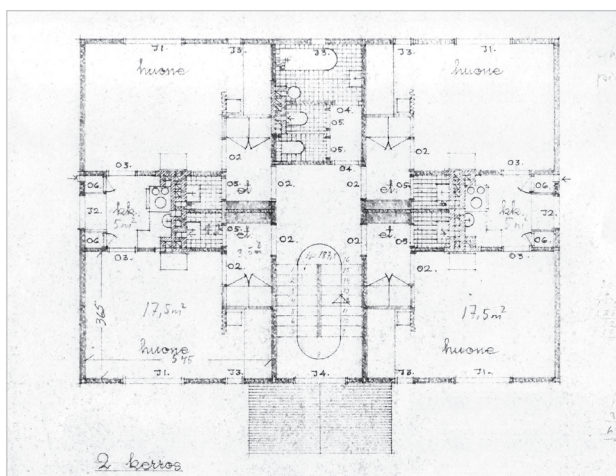
Rakennuksen B42 1. ja 2. kerroksen pohjapiirroksiset ja pohjoisjulkisivupiirros ilmeisesti alkuperäispiirroksista läpipiirteän kopioituina. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Puinen asuntolarakennus
Tähtinen 1946

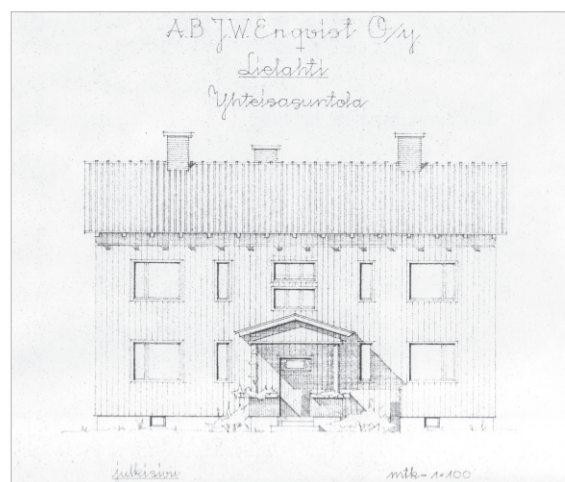
(Valokuva: Timo Kantonen, 1999.)

Rakennus on kaksikerroksinen rimalaudoitettu valkoiseksi maalattu, satulakattoinen asuintalo. Jaakko Tähtisen signeeraamista piirustuksista otsikolla "A.B. J.W.Enqvist Oy, Lielahdi, Yhteisasuntola" vuodelta 1946 löytyi kopiot M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta. Valmistumisajankohdaksi on arvioitu vuosi 1950 (Kantonen, 2002) tai 1951 (Sanerma, 1974). Rakennuksen ala on 300 kem² (Seppänen, 1993). Rakennus edustaa jälleenrakennuskauden rationaalista rakennustapaa. Alunperin rakennettu "yksinäisten naisten asuntolaksi", eli tehtaan naimattomien naistyöntekijöiden asuinkäyttöön. Käyttäjäkunta on sittemmin kokenut sukupuolen vaihdoksen ja nykyiset asukkaat ovat miespuolisia. Rakennuksessa on yksi varsinainen asunto omalla kylpyhuoneella, muut toimivat yhteiskylpyhuoneen varassa. (Keskustelu Ari Holman kanssa huhtikuussa 2006).

Kantosen mukaan rakennus pihapiireineen on säilyttämisen arvoinen vaikkei niihin liity mainittavia kulttuurihistoriallisia arvoja.

Asuntolarakennuksen piirustukset vuodelta 1946, Jaakko Tähtinen. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

M102, aiemmin M64
 Niemen mylly
 1920-22
 ja viljavarasto luulta-
 vasti 1960-luvulta

Niemen mylly. (Valokuva: Kantonen, 1999)

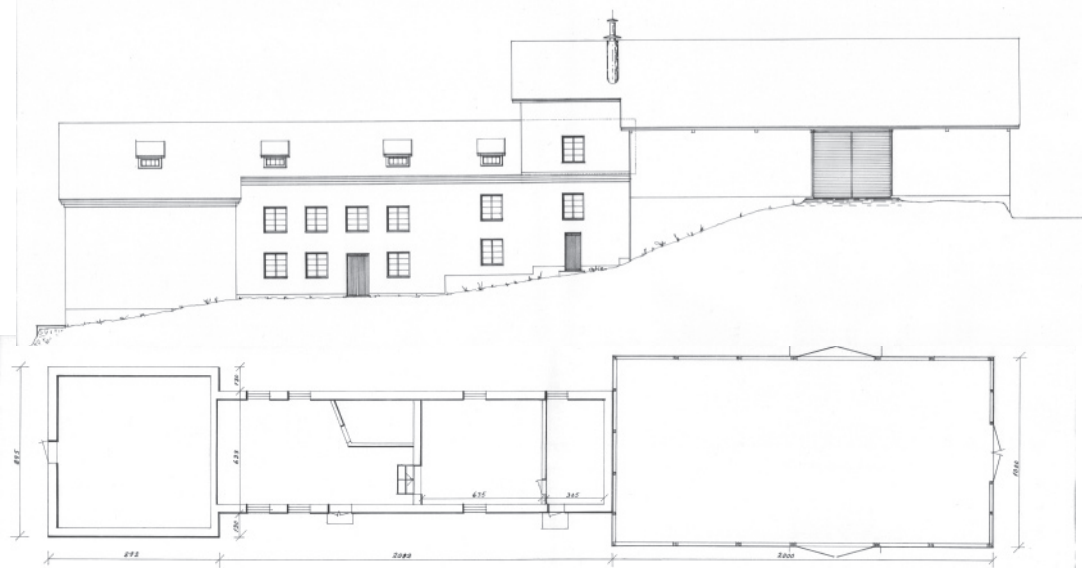

Myllyn pohjoispuoleinen lautarakenteinen laajennus. Myllyn ja laajennuksen yhtymäkohdassa pulpettikattoinen kuivuriosa. (Valokuva: MH, 2006)

Mylly ja viljavarastorakennus on punatiilirunkoinen, satulakattoinen, huopakatteinen rakennus jota jatkettu myöhemmin lautarakenteisella siilo- ja varastosuojalla. Varsinainen myllyrakennus on Kantosen mukaan rakennettu kahdessa osassa 1910- ja 1920-luvun vaihteen aikoihin. Kapearunkoinen pohjoisosa on rakennettu vuoteen 1920 mennessä ja syvempirunkosempi eteläpäätty vuoteen 1922 mennessä. Rakennukseen kuului riihi (kuivuri), mylly ja varasto. Kantosen lähteenä on tässä ollut teollisuusvakuutuksen arkiston vakuutusarviointi vuodelta 1922 liitekarttoineen (vv. 1920 ja 1922). Rinteessä oli aiemmin sijainnut puinen myllyrakennus (nro M54).

Rakennus sijaitsee näkyvällä paikalla ja muodostaa Niemen navetan ja Päärakennuksen kanssa Niemen kartanoalueen julkisivun avoimen peltoaukean ja metsäisen/ puistomaisen rakennetun alueen rajan. Nykyään rakennusta käytetään pääasiassa varastointi-tarkoituksiin. Ainakin vanhempi tiiliosa on tiettävästi hyvässä kunnossa eikä sen säilyttämiselle liene esteitä.

Kantosen mukaan "Rakennuskokonaisuus liittyy historiallisesti ja maisemallisesti Niemen kartanon talouskeskukseen. Kohteella on myös elinkeinohistoriallista todistusarvoa."

Piirustuksia otsikolla "Niemen mylly - ja viljavarastorakennus, Lielahdi Oy" vuodelta 1965. Olemassa oleva rakennus poikkeaa piirustuksista vain laajennusosan ja vanhan osan liitoksessa sijaitsevan viljankuivaajan osalta jonka putkea varten rakennettiin pulpettikattoinen tila. Kuivaajan piirustukset ovat myös päivätty vuodelle 1965. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto).

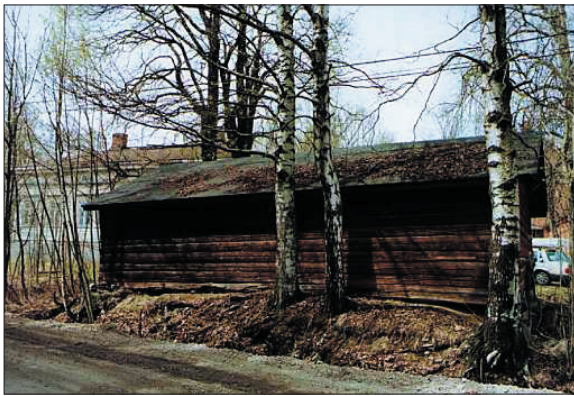
Rehusiilo myllyn itäpuolella. Kuvan vasemmassa reunassa näkyy osa myllyrakennuksen pohjoispäähän liittyvästä lautarakenteisesta siilo- ja varistorakennuksesta. (Valokuva: Kantonen, 1999)

M125, aiemmin M128

Rehusiilo

Arvioitu rakentamisajankohta 1940-luku

Tiilimuurattu rehusiilo sijaitsee rinteessä Niemen myllyrakennuksen itäpuolella. Arvioitu rakentamisajankohta 40-luku (Kantonen, 2002). Seppänen arvioi rakentamisajankohdaksi tarkemmin 1941 perusteenaan M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta löytyneet piirustukset. Piirustusten siilossa on kuitenkin erilainen kattorakenne (satulakatto puoliympyrän mallisin lappein). Vanhemmissa kartoissa esiintyy myllyn itäpuolella myös toinen pyöreä rakennus. Piirustukset saattaisivat olla myös tämän jo puretun rakennuksen suunnitelmia.

Niemen kellarin maanpäällinen varasto-osa. (Valokuva: Kantonen, 1999)

M110, aiemmin M59

Kellari

1877

Niemen kartanon kellari. Rakennusvuodeksi oletettu 1877 kellarin portaan seinässä olevan vuosilukumerkinnän mukaan. Juho Iso-Niemen vuoden 1877 almanakassa on Vappu Pispan mukaan merkintä:

"8 päivä Tammikus ruettin kellarin kiviä velättän neljä päivä ne kesti velättä."

Saman vuoden heinäkuulla oli merkintä:

"3 päivä aljettin kellarin työ. Kivityö tuli valmiksi se 14 päivä tuli vesikaton se 25 päivä Heinäkussa."

Varsinainen kellariosa on kivistä ladottu ja katto holvattu. Porrasosan katto on erikoisesti rakennettu holvauksen sijaan suurista laakakivistä (vrt. Seppänen jonka mukaan koko kellari olisi laattakivikattoinen.) Katto alenee portaan mukaisesti. Alkuperäinen käyttötarkoitus jääkellari (Seppänen, 1993). Maanpäällinen vajoosa on punamullattua hirttä ja satulakattoinen.

M106

Niemen kartanon vilja-aitta

1844

Rakennusvuodeksi oletettu 1844 oven otsalautaan leikatun vuosiluvun mukaan. Tyypillinen talonpoikaistyylinen aittarakennus. Kaksikerroksinen ja satulakattoinen. Hirsiseinät punamullatut, yhdellä sivulla pystylaudoituus. Katto on tehty halkaistuista hirsistä siten että pyöreät puolet ovat sisäänpäin (Tammerkoski, 1970, s. 42). Katto on kärsinyt vesivahingoista ja rakennus on lähivuosina saanut uuden peltikatteet. Jykevät sisärakenteet eivät ole päässeet pahemmin kärsimään vesivahingoista.

Alueen kulttuurihistorian kannalta merkittävä rakennus.

M126

Puutarhan lämpökeskus oletettavasti 1920-luku

Lielahden kauppuutarhan lämpökeskus on punatiilinen satulakattoinen huoltorakennus ja puutarhan ainoa jäljellä oleva rakennus. Kasvihuoneet ovat liittyneet rakennuksen seinään. Rakennuksen kaakkoispuolella on yhä jäljellä kasvihuoneiden betoniset perustukset.

Arvioitu rakennusaika 1920–30 -luvulla, ehkä Federleyn suunnittelemana. (Seppänen, 1993). Halosen mukaan "J.W. Enqvist Oy:n maatalousosaston toiminta laajeni myös 1920-luvulla. Lielahden kauppuutarha aloitti toimintansa ja sen tarpeisiin rakennettiin karjalousrakennuksen läheisyyteen suuret kasvihuoneet, joissa kasvatettiin mm. hedelmäpuita ja marjapensaita."

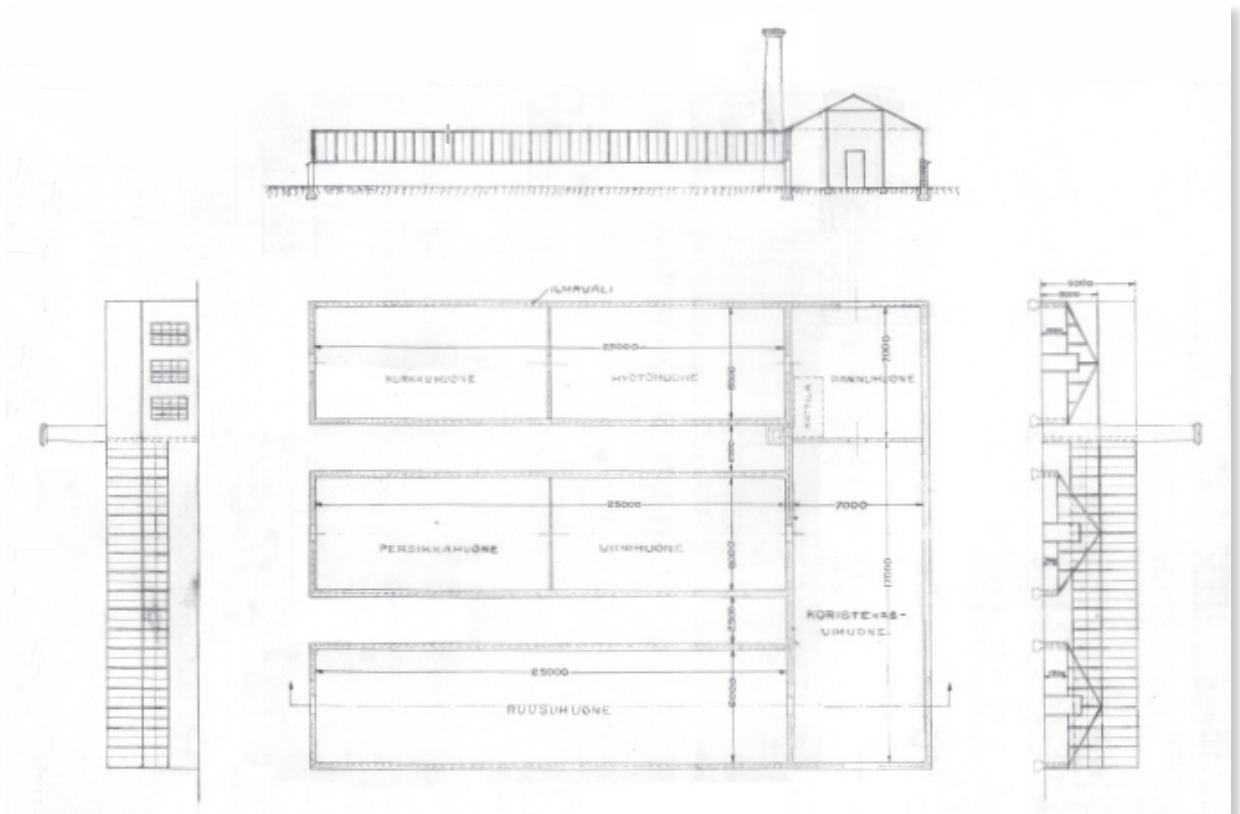
Lielahden Oy:n puutarhan pinta-ala oli esimerkiksi vuonna 1931 noin 42.000 neliometriä. Lajikkeisiin

kuulivat omena-, päärynä-, kirsikka- ja luumuput sekä tomaatit ja marjapensaat. (Kantonen, 2002)

M-Realin Lielahden tehtaiden arkistosta löytyi kasvihuoneiden piirustus vuodelta 1923 (alla), Sekä kasvihuoneen kattilahuoneen pohjapiirustus ja leikkaukset vuodelta 1956. Lisäksi löytyi M.Mikaman signeeraama piirros "Kasvihuone 1:100 Lielahden puutarhaan" vuodelta 1946, jossa rakennuksen pääty muistuttaa olemassa olevaa päätyä, mutta on ilmeisesti puurakenteinen, ehkä tarkoitettu olemassa olevan lämpökeskuksen laajennukseksi.

Tällä hetkellä rakennuksella on ilmeisesti jonkinlaista käyttöä autoharrastajien keskuudessa.

Kasvihuoneen piirustus vuodelta 1923. Pohjapiirroksen on merkitty käyttötarkoitukset: kurkkuhuone, hyötöhuone, persikkahuone, viinihuone, ruusuhuone, koristekasvihuone, sekä pannuhuone jossa kattila. (Piirustuslähde: M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Pesulahalli. Oikealla Niemen navetta- ja tallirakennuksen lounais-päätyä.

(ei numeroa)
Pesuhalli
1970-80-luku

Elementtirakenteinen pesuhalli Niemen navetta- ja tallirakennukseen sijoittuneen työkonerajaamon tarpeisiin. Ei rakennustaiteellisia tai historiallisia arvoja. Ei toiminnallista merkitystä ympäröivien rakennusten uusien käyttötarkoitusten kannalta.

Tehtaan raakavesiputki
valmistunut 1937
uusi putki 1960-luku
purettu

Eräs maininnan arvoinen rakennettu erikoisuus joka on jo purettu, oli vuonna 1937 valmistunut Jänislahden putki. Yhtiön Lielahden laskemat jätevedet likasivat veden käyttökelvottomaksi jopa tehtaan omaan käyttöön. Puhtaan veden saamiseksi päätettiin rakentaa putki Jänissaareen. Putkilinja vedettiin suoraan alueen puutarhojen ja peltojen läpi 2400 metrin matkan. Putken halkaisija oli 800 mm. Tuuman paksuiset mäntylaudat sahattiin Niemen sahalla, yhteensä n. 60 km lautaa, kun putken rautavantein vahvistettu kehä muodostui 32:sta laudasta.

Säästösyistä putkea päätettiin kesken matkaa kääntää vasemmalle, jolloin matka lyheni hieman. Putkeen tuli siis taite. Järvessä oleva imuputki oli n. 140 m pitkä ja halkaisijaltaan 1200 mm. Putki saatiin paikoilleen viemällä se vuoden 1936 kevätkäille odottelemaan asentamista pohjassa oleville perustuksille.

Putken kulumisen ja vedentarpeen lisääntyminen johtivat uuden 1000–1200 mm halkaisijaltaan olevan putken rakentamiseen 60-luvun alkupuolella. Tämänkin putki on nyt purettu ja nykyinen maahan upotettu putki asennettu vuonna 1999. Niemen kartanon alueen maastossa on yhä siellä täällä nähtävissä vanhan puuputken reitti ja perustuksia. (Lehtonen, 2005 s.11 alkaen.)

ANALYYSI

ALUEEN OMINAISPIIRTEET

Niemenrannan alueella pehmeä maa on otettu viljelyskäyttöön. Kovemille ja korkeammalla sijaitseville maille on perustettu rakennukset. Siten alavampi maa on säilynyt avoimena ja mäen laet ovat puustoisia ja osin rakennettuja. Alueen maisemalle on tyypillistä peltoaukeiden ja metsäisen maaston vaihtelut ja rajapinnat.

Vanha huvila-alue on alunperin ollut puistomainen asuinalue johon rakennuskanta oli väljästi hajasijoitettu maastonmuotojen mukaan. Aikojen kuluessa rakennuskanta on harventunut ja kasvillisuus tihentynyt. Puusto peittää alueelle tyypillisiä hienoja pitkiä näkymiä ja vanhat puutarhat ovat villiintyneet. Vanhat kuusiaidat ovat kasvaneet hulppeisiin mittoihin ja muodostavat tilaa alueelle ominaisella tavalla.

Rakennuksien tontteja ei ole rajattu, aidat, pensasaidat ja muurit puuttuvat. Tyypillisiä ovat kapeat maa-seutumaiset ajotiet ja risteilevät polut. Pihatiet ovat pitkiä. Osa vanhoista teistä ja poluista on jäänyt orvoiksi puretuilta taloilta, mutta ulkoilijat ovat ottaneet ne käyttöönsä.

Lielahden alueen historialle ominaista tietynlainen kahtiajakautuneisuus. Vuosisatoja jatkuneen maanviljelyn ja karjanhoidon rinnalle nousi 1800-luvun lopulla toinen elinkeino, saha- ja puunjalostusteollisuus. Teollisuusyhdyskunnassa sosiaalinen segregatio korostui; tehtaan virkamiehet ja kuukausipalkkalaiset olivat nk. parempaa väkeä, ja heidän alapuolellaan hierarkiassa oli laaja tavallisten työläisten joukko. Poliittinen kahtiajako kärjistyi kansalaissodassa. Sosiaalinen hierarkia korostui myös asuntoarkkitehtuurissa. Tavallisten työläisten asuinalue oli erotettu tehtaan virkamiesten huvila-alueesta. Ylempi sosiaaliluokka asui tilavammin ja komeammissa puitteissa. Erottelu jatkui rakennusten detaljoihin asti, tehtaan päinsinöörin, tärkeän herran, asunto oli alueen runsaimmin koristeltu rakennus.

Alueen rakennusmateriaalit ovat vaihtelevia. Vanhin rakennuskanta on puurakenteista ja hirsipintaista (kellari, aitta) tai puulla verhoiltua (pirtti, vieraspytinki). Suurin osa rakennuksista on rakennettu 1910-20-luvuilla jolloin materiaalina on ollut pääasiassa punatiili. Federley oli Enqvist-yhtiön käyttämä arkkitehti, joka suunnitteli tehtaan työntekijöiden asuinrakennuksia ja talousrakennuksia samaan aikaan tehtaan tuotantorakennusten kanssa. Punatiili oli perinteinen julkisivumateriaali tehdasarkkitehtuurissa, ja Federley kävi Saksassa opiskelemaan asuin- ja teollisuusrakennuksien rautabetonikonstruktointia, ja suunnitteli tehdasrakennukset betonirakenteisiksi punatiilisin seinin.⁷¹ Samaan aikaan suunnitellut työläisten asuinrakennukset ja mm. Niemen navetta- ja tallirakennuksen, saunarakennuksen ja ehkä jopa myllyn hän niin ikään suunnitteli punatiilisiksi. Federleyn punatiilestä muodostuu ikäänkuin yhden aikakauden kerrostuma alueelle. Huvila-alueen komeimman asuinrakennuksen Federley kuitenkin suunnitteli valkoiseksi rapatuksi. Huvila-alueelle hän suunnitteli myös puisia insinöörien huviloita joista yksi valkoiseksi maalattu on jäljellä. Myöhemmin rakennetut Tähtisen suunnittelemissa asuinrakennuksista kaksi on rapattu vaalean ruskeiksi ja yksi puuverhoiltu ja valkoiseksi maalattu.

HAVAITUT ONGELMAT JA UHAT

LIIKENNE

Alueen selkeimmin havaittavat ongelmat ovat liikenteellisiä. Nykyään kartanoa lähestytään pohjoisesta, mutta nykyinen sisäänajoreitti Lielahdenkadulta Niemen vanhan saunan nurkalta on ahdas eikä sitä ole mahdollista leventää riittävästi lisääntyvälle liikenteelle. Lisäksi liittymää vastapäätä on Isoniemenkadun liittymä. Paras risteysmalli olisi ns. T-liittymä. Liittymästä eteenpäin yhteys kartanolle kulkee hankalasti kiertotietä tiilisen asuinrakennuksen itäpuolelta raitille. Orientoituminen alueella on vaikeaa ja mutkittalevalla tiellä näkymät ovat huonot. Jalankulkijat ja pyöräilijät ovat vaarassa jäädä ajoneuvoliikenteen jalkoihin. Kevyen liikenteen reittien epäjatkuvuudet ovat ongelma, erityisesti Lielahdenkadun varressa.

HAJANAISUUS

Kartanon pohjoispuolella tiilisen asuinrakennuksen, navetan, saunan ja pajan välinen alue on hajanainen, toiminnaltaan epäselvä ja verkkoaidan jakama. Navetan koillispuolelta on purettu kookas vaunuvaja. Jäljelle jäänyt suuri kenttämainen tila ei rajaudu selkeästi, eikä sillä ole selkeää käyttötarkoitusta lukuunottamatta muutaman auton parkkeerausta ja hiekan kasautta. Tiet ja polut kulkevat yhä samoilla paikoilla kuin vaunuvajan aikaan ilman tämänhetkistä tarkoitusta. Tämä epämääräinen välialue ottaa vastaan pohjoisesta ja koillisesta, (Lentävänniemen suunnasta) saapuvat kävijät. Alue kaipaa selkeytystä ja jäsentämistä, etenkin kun uusi joukkoliikenteen pysäkki on alustavissa suunnitelmissa sijoitettu tälle suunnalle.

PUUTTUVA YHTEYS LOUNAASTA

Verkkoaitea jakaa alueen myös kartanon eteläpuolelta. Perinteinen yhteys lounaasta tehtaan ja Lielahden kartanon suunnasta ei ole käytössä. Federleyn navetta- ja tallirakennuksen juhlava tornipääty on selkeästi suunniteltu lähestyttäväksi Ollinojanlaaksosta käsin. Olisi luontevaa että kartanoa voisi jälleen lähestyä molemmilta suunnilta kuten ennen.

RAKENNUSKANTA HARVENEET, RAKENTAMISPAINEEET KASVAVAT

Rakennuskannassa on historiallista kerroksellisuutta, mutta uudemmat kerrostumat puuttuvat. Ajan kuluessa rakennuskanta on harventunut. Uusien asuinalueiden rakentuessa rakentamispaineet saattavat kohdistua myös kartanon alueen kulttuuriympäristöön. Korkean tehokkuuden rakentamisen hallitsematon leviäminen voi johtaa kulttuuriympäristön yhtenäisyyden ja historiallisten arvojen menetykseen. Myös viherverkoston hajoaminen vähentäisi asuinympäristön viihtyisyyttä.

RAKENNUSKANNAN VAJAAKÄYTTÖ, KOKONAISUUNNITELMAN PUUTE

Vanhimpien rakennusten alhainen käyttöaste ja tuottamattomuus johtavat omalta osaltaan rapistumiseen. Vaihtuvat käyttäjät eivät sitoudu kunnossapitoon. Kaiken kaikkiaan rakennuskannan käyttöä leimaa kokonaissuunnitelman puute.

LÖYDETYT ARVOT, MERKITYKSET JA MAHDOLLISUUDET

Alueen tärkeimpiä arvoja ovat kulttuurihistorialliset, maisemalliset ja rakennustaiteelliset arvot. Alueen ominaispiirteitä ja ajallista kerroksellisuutta tulee suojella siten että maiseman historiallinen sisältö säilyy havaittavana myös tulevaisuudessa. Alueen suojelu- ja kehittämistarpeet tulee suunnitelmassa sovittaa yhteen.

Niemenrannan luonto ja maisema ovat lähialueiden asukkaille tärkeitä. Uusien asuinalueiden rakentuessa ja yhdyskuntarakenteen tiivistyessä kartanon alueen merkitys virkistysalueena ja alueen henkireikänä korostuu entisestään. Tuleva rakentaminen tulisi toteuttaa alueen luonnonarvot huomioonottaen ja säilyttäen.

Myös maisemarakenteellisesti on tärkeää säilyttää kahden korkean rakennustehokkuuden asuinalueen välinen kartanon alue puistomaisena. Kartanon alueella väliin tiheähkötkin metsäiset alueet vaihtelevat aukeiden alueiden, pääosin entisten peltoalueiden kanssa. Alueen vahvaa omaa identiteettiä tulee suojella ja vahvistaa.

Kartanon, myllyn ja palatsirakennuksen metsänrajan kanssa muodostama alueen julkisivu sekä vastaavasti alueelta avautuvat näkymät ovat ainutlaatuisia. Ollinojanlaakson peltoaukea kartanon edustalta tulee säilyttää avoimena ja rakentamattomana jotta näkymä, maisema ja julkisivu säilyvät. Entisen läjitysalueen maisemoinnissa pitkät näkymät kartanolle ja kartanolta tulee huomioida. Tärkeimpien peltoaukeiden säilyttäminen rakentamattomina on myös edellytys maisemarakenteen selkeyden säilymiselle ja maanviljelyskulttuurin historian havaittavuudelle alueen miljöössä.

Kartano sijaitsee hienolla paikalla Näsijärven tuntumassa. Palvelut ovat lähellä ja Tampereen keskusta vain n. 5 kilometrin päässä. Lielahden kartanon ja teollisuushistoriallisen ympäristön sijainti aivan naapurissa mahdollistavat näiden kahden kulttuurihistoriallisen kohteen välisen synergian jolle uudelleen avattu julkinen tieyhteys olisi merkittävä lisä.

Kartanolla on potentiaalia nousta koko alueen symboliksi ja imagon luojaksi. Samalla myös uusien Niemenrannan asuntoalueiden arvostus nousee. Taloudellisesti kannattavan käyttötarkoituksen löytäminen kartanon alueen rakennuksille toisi uusia kunnostus- ja kehitysmahdollisuuksia joiden myötä alue saataisi kokea uuden arvonnousun. Näin aikaansaataisiin ns. positiivinen noidankehä. Onnistuneella käyttötarkoituksen valinnalla on myös sosiaalista merkitystä alueen asukkaille.

SUUNNITELMA

UUDEN KÄYTTÖTARKOITUKSEN VALINTA

Kaupallisten palvelujen kattava tarjonta lähietäisyydellä tekee päivittäistavarakaupan yksikön tuomisen Niemenrannan alueelle tarpeettomaksi. Myöskään julkisille palveluille tällä hetkellä ole tarvetta. Lisäksi kartanon pihapiirin sijainti teollisuuden suojavyöhykkeellä sulkee käyttötarkoituksista mm. päiväkodin, koulun, vanhainkodin tai muun hoitolaitostyyppisen toiminnan, koska tilojen tulee olla helposti evakuoitavissa. Vaikka rajoitus ei välttämättä ole täysin poissulkeva, olen kuitenkin rajannut nämä vaihtoehdot pois. Päiväkotityypistä toimintaa on rakennuksiin jo aiemmin ehdotettu (mm. Seppänen, YIT keskustelutilaisuudet) ja halusin työssäni tuoda esiin aiemmin esittämättömiä vaihtoehtoja. Myös kirjastoa on ehdotettu, mutta Lentävänniemessä kirjastolla on jo toimivat tilat, eivätkä kartanon alueen useisiin rakennuksiin jakautuvat tilat tarjoaisi parempaa sijoituspaikkaa.

Yksi alkuvaiheessa syntynyt idea oli museo. Esimerkiksi luonnontieteellisen museon kokoelmille ei Tampereella ole vielä sopivia tiloja. Museotoimintakin kuitenkin soveltuisi paremmin laajempaan yhteiseen rakennukseen. Toiminnan jakaminen alueen moniin pienempiin yksiköihin on hankalaa. Lisäksi museotoiminta on liiankin yksipuolista täyttääkseen uuden asukasmateriaalin tarpeet eri ikäluokissa. Tarjonta myös uusiutuu hitaasti, eikä houkuttele kävijöitä nopealla syklillä takaisin. Lisäksi asukaslähtöistä toimintaa on vaikea sovittaa museon yhteyteen.

Uuden käyttötarkoituksen tulisi soveltua sijoitettavaksi useisiin eri rakennuksiin ja pystyä käyttämään hyväksi erikokoisia ja tyyppisiä tiloja. Sen tulisi tarjota jotakin eri ikäluokille ja eri väestöryhmille. Joustavuus ja muuntuvuus käyttäjien ja yleisön tarpeiden ja toiveiden mukaan on valttikortti kun etsitään taloudellisesti kannattavaa ja pitkäjänteisesti kehitettävää toimintamallia.

KULTTUURIAUTOMO

Kulttuurihautomon idea syntyi vähitellen. Idea tuki samoihin aikoihin laajalti julkisuuttakin saanut Tampereen kaupungin uuden elinkeinopoliittisen "Luova-Tampere" -ohjelman esiinnousu. Ohjelmalla kaupunki pyrkii kehittämään kulttuurialojen liiketoimintaan palveluja ja uusia työpaikkoja. Luovien alojen yritysten aihioita tuetaan alkupääomalla kehittämään kannattaviksi liikeyrityksiksi. Vuonna 2006 projektilla oli 1,2 miljoonan euron siemenraha. Neljän ensimmäisen kuukauden aikana tuli 115 hanketta joista käynnistettiin 23.⁷² Potentiaalia siis löytyy, ja nyt myös yhä enenevässä määrin tahtoa etsiä ja hyödyntää löytynyttä potentiaalia.

Kulttuurihautomon ideana on koota alan ammattilaisista ja harrastajista yhteisö, eräänlainen osuuskunta joka selkeästi johdettuna toimijana luo mahdollisuuksia kulttuurialan elinkeinojen tuottavaan harjoittamiseen. Kulttuurihautomo ottaa suojiinsa potentiaalisia alan ammattilaisia tai yrityksen alkioita ja kehittää niistä tuottavia ja omilla jaloillaan seisovia yrityksiä. Kulttuuriyritysten tuottamisen ja kehittämisen lisäksi yhteisö markkinoi ja välittää tuotteita ja palveluita. Tiloja käytetään työ- ja harjoittelutilojen lisäksi myynti- ja näyttelytiloina. Yhteistyönä pystytään järjestämään yhteisnäyttelyitä- ja esityksiä joiden huomioarvo on yksittäisen yrittäjän näyttelyitä korkeampi.

Kulttuurihautomo soveltuu hyvin kartanon alueen resursseihin. Eri tyyppisille rakennuksille löytyy helposti käyttöä ja käyttötarkoitus on joustava ja muuntuva tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaan. Alueen kulttuuriharrastajat saavat tiloja ja yritysten alkiot mahdollisuuden kehittyä kannattaviksi yrityksiksi.

Valitun käyttötarkoituksen pohjalta tehdyt suunnitelmat ovat esimerkinomainen ehdotus yhden mahdollisen käyttötarkoituksen mukaisesta ratkaisusta. Tarkoitus on esittää tämän esimerkin avulla kartanon alueen mahdollisuuksia ja periaatteita joiden mukaan uusi käyttötarkoitus alueelle voidaan sijoittaa.

Niemen kartanon pirtti on aikoinaan ollut kylän keskus jonne kokoontuttiin juhlimaan, viettämään aikaa ja vaihtamaan kuulumisia ja informaatiota. Kulttuurihautomo ideaan halutaankin tuoda hieman kylätalon

luonnetta; kokoontumisen ja harrastamisen paikkaa lähiasukkaille. Nämä toiminnot istuvat hyvin myös kulttuurihautomon tai taidekartanon yhteyteen. Toiminnot sekoittuvat ja ruokkivat toisiaan.

Suunnitelmissa on pyritty muuntojoustavuuteen. Tiloja ei muokata voimakkaasti juuri yhden käyttäjäkunnan näköiseksi, jolloin käyttäjän vaihtuessa oltaisiin taas raskaiden muutostöiden edessä. Kulttuurihautomon käyttäjät ja asiakkaat voivat tulla kulttuurin eri saroilta, teatteritaiteen, käsi- ja taideteollisuuden tai musiikin alalta. Tiloja voidaan käyttää varsinaisen työtilojen lisäksi mm. opetus- ja kurssitiloina, kokoustiloina, oleskelutiloina, näyttely- ja esitystiloina. Rakennuksista löytyy eri tyyppisiä tiloja, ja navetan tilojen kokoa voi helposti muuttaa siirtoseinien avulla. Käyttäjät ja toiminnot voivat vaihtua tarpeen, kysynnän ja kannattavuuden mukaan nopeallakin syklillä.

VAIHE 1: OLEMASSA OLEVAN RAKENNUSKANNAN UUSKÄYTTÖ

Suunnitelmat on jaettu kahteen vaiheeseen joista ensimmäisessä keskitytään olemassa olevaan rakennuskannan kunnostukseen ja uuden käyttötarkoituksen mukaisiin muutostöihin. Suunnitelmiin liittyy laajennusosio. Ainoat purettavaksi esitetyt rakennukset ovat navettarakennuksen luoteispäädystä sijaitseva pesulahalli sekä raitin varressa pientä peltoaukeata vastapäätä sijaitseva entinen moottoripyöräliikkeen rakennus. Kummallakaan ei ole rakennustaiteellisia tai historiallisia arvoja eikä toiminnallista merkitystä uuteen käyttötarkoitukseen liittyen. Aluesuunnitelmassa on esitetty myös uuden täydennysrakennuksen sijoittelu Tähtisen suunnitteleman asuntolarakennuksen (B41) paikalle, mutta uusi rakennus on tarkoitettu toteutettavaksi vasta kun asuntolarakennus on kunnoltaan niin huono ettei se ole enää käytettävissä asumistarkoituksessa.

Pirttirakennuksen suurimmat muutokset ovat palauttavia; turhat jälkikäteen rakennetut väliseinät ja kuis-tirakennelmat puretaan ja pinnat kunnostetaan. Aikanaan pirtissä kokoontuivat ja ruokailivat niin talon työväki kuin sahalaisetkin. Pirtille luontevin käyttötarkoitus onkin kahvila, lähiasukkaiden kokoontumispaikka. Muutokset pyritään pitämään minimissään.

Vieraspytinki on toiminut mm. terveysasemana. Muutoksia on aikaa myöten tehty runsaasti. Alkuperäisestä huonejärjestyksestä ei ole varmuutta. Lattian korjauksen yhteydessä kylpyhuone/ wc järjestellään uudelleen. Toisesta keittiöstä luovutaan. Huoneet sopivat moneen käyttötarkoitukseen ja ovat vuokrattavissa eri järjestöjen, yhdistysten ja harrastusryhmien käyttöön tai niitä voidaan käyttää näyttely- ja myyntitiloina.

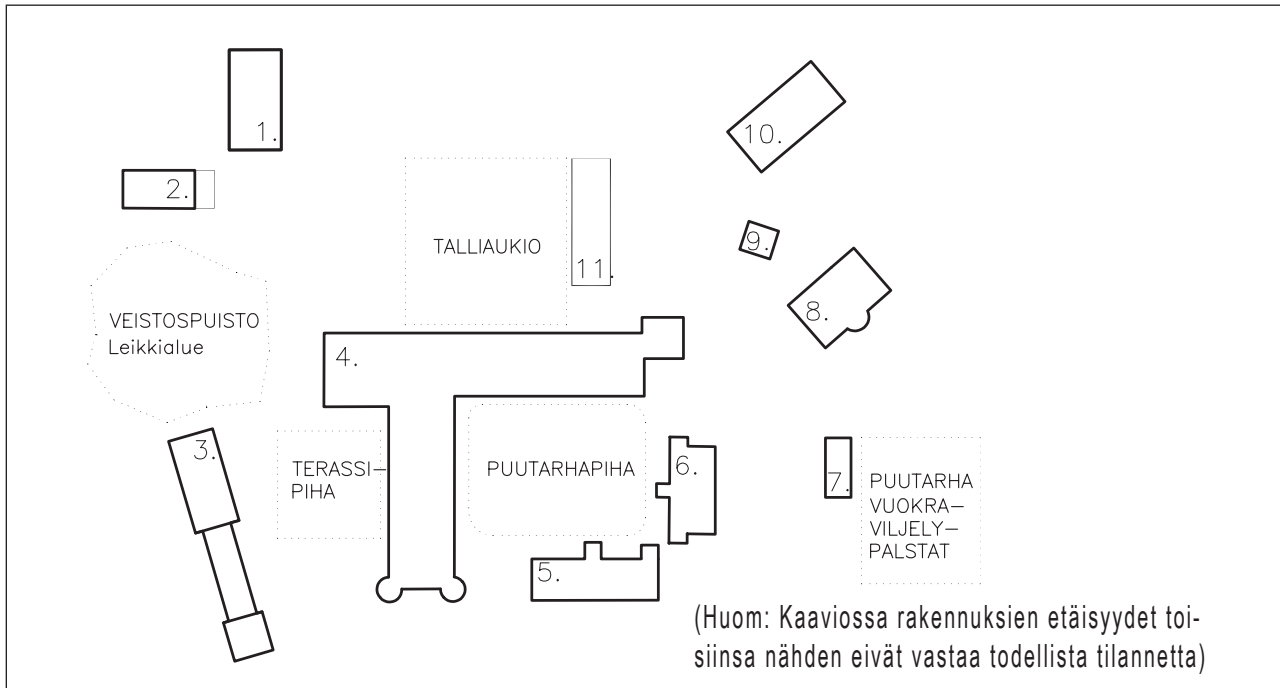
Navetta- ja tallirakennuksen pääsiipeen on sijoitettu ravintola joka toimii päivisin myös lounasravintolana sekä kulttuurihautomon työntekijöille ja vieraille että lähialueen asukkaille. Ravintola voi toimia myös tilausravintolana ja juhlapaikkana mm. häille.

Entisessä tallisiivessä ovat varsinaisia työtiloja. Lyhyen luoteissiiven korkeassa tilassa on paja suurikokoisille töille, esim. näyttely ja lavasterakenteet kulttuurihautomon omiin tarpeisiin. Työt saadaan myös ulos yhtenä kappaleena olemassa olevien viisimetristen pariovien kautta.

Rakennuksen toiseen kerrokseen sijoitetaan näyttelytilat. Tallisiivessä sijaitsevat varastotilat ja ullakko-työhuoneet. Purettu portaat rakennetaan uudelleen rakennuksen kaakkoispäättyyn. Tallisiivessä ullakkotiloja ei ollut mahdollista päästä katsomaan, eikä niistä löytynyt nykytilanteen mukaisia piirustuksia joten tarkempia suunnitelmia ullakkotyöhuoneista ei ole tehty.

Tarkeimmat korjaus ja muutosselvitykset ovat liitteenä diplomityön lopussa.

Seuraavalla sivulla on esitettyinä kaaviona ja taulukkona ehdotus kartanon alueen rakennusten uusiksi käyttötarkoituksiksi. Ehdotukset ovat suuntaa antavia ja toimintojen on tarkoitus muuttua tarpeen ja käyttäjien mukaan. Taulukossa esitetyt pinta-alat ovat ilmoitettu kerrosaloina koska suuresta osasta rakennuksia vain nämä tiedot oli saatavissa, ja osasta nämäkin tiedot ovat arvioita jotka perustuvat Tampereen kaupungin dwg-muotoisiin karttatietoihin. Kerrosalatiiedoista saa kuitenkin suuntaa-antavaa informaatiota eri tilojen laajuuksista suhteessa toisiinsa.

KARTANON RAKENNUSTEN KÄYTTÖTARKOITUSEHDOTUS

1. SAUNA		n. 505 kem2	
	1.krs:	Tilaussauna	
	2.krs	Pesula ja värjäämö tekstiilitaiteilijoille	
		Työtiloja	
2. PAJAKIOSKI		n.120 kem2	
3. MUSIIKKIMYLLY		n. 555 kem2	
Myllyosassa:	1.krs	Päätytila: bänditila/pienimuotoinen studio	n. 78 kem2
		Harjoittelutiloja	n. 133 kem2
	2.krs	Harjoittelutiloja	n. 133 kem2
		Laajennusosio: Kesälava	n. 210 kem2
4. NAVETTA		n. 1610 kem2	
Navettasiipi:	1. krs	Ravintola	
	2. krs	Näyttely- ja näyttötila. Näyttelyiden välillä työtiloina	
Tallisiipi:	1. krs	Tallipajat, muunneltavia työtiloja / kurssi- ja opetustiloja	
		Kulttuurikirjasto, alan kirjallisuutta ja lehtiä	
	2. krs	Ullakkotyöhuoneet/ varastotilat	
5. PIRTTI		n. 350 kem2	
	1. krs	Pirttikahvila	
	2. krs	Emännän huoneet, pieni myymälätila	
		Pienet työhuoneet	
6. PYTINKIPUTIIKIT		n. 219 kem2	
	1. krs	Myyntinäyttely ja putiikitiloja	
		Kokoontumistiloja eri ryhmien ja paikallisten asukkaiden käyttöön	
7. PUUTARHARAKENNUS		n. 73 kem2	
		Pieni puutarhatuotteiden myymälä, palstaviljelijöiden yhteistilat	
8. PALATSI		n. 498 kem2	
	1. ja 2. krs:	Juhlatilat, kokoustiloja, ruokasali, saunaosasto (olemassaolevia)	
9. AITTA		n. 90 kem2	
	1. ja 2. krs	Pieni paikallismuseo	
10. TIILIHUVILA, hallintorakennus		n.556 kem2	
	1. krs:	Toimisto ja infopiste	
		Toiminnanjohtajan toimisto	
	2. krs:	Asuntoja (olemassa olevia)	
11. ATELJEELAAJENNUS		248 kem2	
		4 kpl ateljeetiloja	

PUUTARHAPIHASTA AUKIOON, PIHOJEN ERILAISET LUONTEET

Varsinainen kartanon pihapiiri on luonteeltaan puutarhamainen ja suljettu. Rakennusten julkisivut ovat säilyttäneet entisaikojen ilmeensä ja sisäpihalla muutokset ovat vähäisempiä kuin karjapihan tai koillispihan puolella. Suunnitelmassa on haluttu pitää sisäpihan puolella näkyvät muutokset minimissä ja säilyttämään menneen ajan tunnelma. Vain villiintynyttä kasvillisuutta raivataan, selkeytetään polkuja ja istutetaan uusia puutarhakasveja. Myös pihapiirin rakennusten Ollinojanlaakson puoleinen maisema ja rakennusten julkisivu on haluttu säästää vanhassa asussaan. Näkymiä voidaan aukaista harventamalla yksittäistä puustoa pirtin edestä.

Entisen karjapihan puoli ja koillinen julkisivu on kokenut voimakkaampia muutoksia. Navetta on toiminut mm. paloasemana ja karjapihan ulkoseinään on puhkottu suuret oviaukot paloautoja varten. Nykyisin rapistuneet paloaseman ovet poistetaan ja korvataan metalliprofiilisilla lasiseinillä ja -ovilla jotta ravintolasiin saadaan kaivattua valoa. Kesäaikaan lasit voidaan avata ja ravintolatali jatkuu terassille. Piha on päivisin varjoisampi ja sen terassille paistaa ilta-aurinko.

Navetan ja myllyn väliselle mäelle sijoitetaan leikkikenttä ja veistospuisto. Osa veistoksista voi olla lapsiystävällisiä ja liittyä osaksi leikkikenttää.

TALLIAUKIO

Nykyään kartanolle saavutaan koillisesta Lielahden kadun liittymästä tallin koillispuoleinen julkisivu ja aukiotyypinen piha on kokenut suuria muutoksia ja siksi nykyaikaisen aukion ja laajennuksen sijoittamisen nimenomaan rakennusryhmän koillispuolelle on luontevaa. Tulevaisuudessakin talliaukion suunnalta lähestytään julkisilla kulkuneuvoilla ja kävellen Niemen asuinalueen ja Lentävänniemen suunnilta. Vaikka yhteys lounaasta tehtaan suunnalta avattaisiinkin uudelleen, tulee suuri osa yleisöstä yhä saapumaan talliaukion puolelta. Samalla on jäsennetty koko aluetta välillä paja-sauna-navetta jotta yhteydet kaikkien kulttuurihautomon toimintoja sisältävien rakennusten välillä ovat selkeitä myös yleisölle.

Aukiota on rajattu ja selkeytetty ja aukion julkista luonnetta on korostettu. Se vastaanottaa tulijat luontevasti ja ohjaa tallisiiven pääsisääkäynnille. Samalla syntyy kokoontumis- ja tapahtumapaikka erilaisten tilaisuuksien; torikokousten, myyjäisten ja kesätapahtumien tarpeisiin. Vastaavaa aukiota ei Lielahden alueella ennestään ole.

ATELJEELAAJENNUS

Navetan koillispuolella on aiemmin sijainnut vaunuvaja. Kun kookas vaja purettiin aukio jäi hajanaiseksi ja sen käyttötarkoitus epäselväksi. Ateljeelaajennus rajaa ja eheyttää aluetta.

Ateljeessa on laajat lasiseinät joita vaalea rapattu julkisivu kehystää voimakkaasti; teema joka löytyy pienemmässä mittakaavassa navetan tallisiiven pääsisääkäynnistä. Ateljee on pulpettikattoinen, ikäänkuin halkileikattu jääne paikalla sijainneesta harjakattoisesta vaunuvajasta. Aukionpuoleinen julkisivu on korkea ja suuret lasipinnat selkeästi julkiset. Ateljeerakennus ottaa avoimena tulijat vastaan ja luo kontrastin navetan muurimaiselle massalle.

Takajulkisivu on perinteisempi ja matala räystäslinja on sovitettu navetan räystäskorkoon. Parvelta avautuvat ikkunat nousevat räystäslinjan yläpuolelle (vrt. Federleyn virkamieshuviloiden ikkunatyypin). Yläikkunoiden kehysteema toistuu 2. vaiheen täydennysrakennusten ikkunoissa.

Toiminnoiltaan ateljeerakennus on puolijulkinen; työ- ja ateljeetiloja ovat käytettävissä myös toimisto ja asiakaspalvelutiloina. Ateljeen voi vuokrata itselleen esim. sisustusliike jonka työntekijät käyttävät ateljeita niin suunnittelun aikaisina työtiloina kuin myös asiakastapaamisissa ja töiden esittelytilana. Suunnittelijoille ja taiteilijoille on pyritty luomaan tilat jotka antavat avoimen vaikutelman ja laskevat kynnystä asiakkaan ja yrittäjän välillä. Tapahtumien, esim. myyjäisten, markkinoiden ym. kokoontumisten aikaan lasiseinät ovat avattavissa aukiolle

UUSI YHTEYS NAVETTARAKENNUKSEN LÄPI

Tallisiiven läpi on avattu uusi kulkuyhteys jolla on historiallinen tausta. Federleyn suunnittelema navetta- ja tallirakennuksen tallisiiven paikalla sijaitsi aiemmin läpikuljettava talousrakennus. Kartano oli kylän keskus ja tiekin kulki pihapiirin poikki. Tämä reitti on yhä olemassa pihapiirin molemmin puolin. Myös Federleyn tallisiiven alkuperäisissä piirustuksissa vuodelta 1918 tallin ja tallimiehenasunnon välissä on portillinen läpikulkukäytävä.

Yhteys on haluttu avata uudelleen sekä historiallisuutensa että uuteen kultturihautomoon liittyvien tilojen käytettävyyden vuoksi. Yleisön sujuvan liikkuvuuden kannalta toimiva yhteys laajan navettarakennuksen läpi on tärkeää. Nykyiset laajat oviaukot on puhkottu rakennuksen koillisseinään ilmeisesti 70-luvun alkupuolella kun siihen asti varastona toiminut entinen tallisiipi muutettiin autokorjaamon lavakorjaamoksi.

LIIKENNE JA YHTEYDET

Alueen sisällä historiallinen raitti säilytetään kevyen liikenteen pääreitteinä. Raitin umpeen kasvanut osa vanhan myllyn ja Lielahdenkadun väliltä avataan uudelleen. Ajoneuvoliikennettä raitilla rajoitetaan ja sallitaan vain kartanon alueen tonteille. Nykyisin tie on katkaistu ajoneuvoliikenteeltä heti Tähtisen suunnitelmien asuinrakennusten jälkeen (Lielahdenkatu 28 ja 30) ja tämä katko säilytetään. Reitin itäpäässä olisi luonteva paikka julkiselle rannalle, ulkoilureittien solmukohdalle. Ajatuksena on että toinen pääreitti Paasikiventieltä Lentävänniemeen kulkisi Lielahden kartanon kautta rantaa pitkin sahanrantaan ja edelleen Lentävänniemeen. Näiden kahden kevyen liikenteen reitin solmukohdassa sahanrannan pohjoispuolella on luonteva paikka julkiselle ranta-aukiolle.

Kevyen liikenteen verkostoa parannetaan paitsi vahvistamalla Niemenrannan alueen sisäistä kevyen liikenteen väylästä, myös varmistamalla reittien jatkuvuus alueen ympäristöön. Myös Niemen asuntoalueen ja Niemenrannan alueen välille tulee järjestää sujuva kevyenliikenteen yhteys.

Alueen sisäiset liikennejärjestelmät pyritään pitämään pääosin nykyisessä mittakaavassa. Kulttuurihautomon vaatimat laajemmat paikoitusalueet on sijoitettu alueen laiduille, sisääntuloreittien alkuun. Yksittäisiä pienempiä paikoitusalueita on rakennusten pihossa.

Alustavien tietojen mukaan yksi mahdollinen läntisen asuntoalueen liikennevaihtoehto voisi olla tielinjaus tehtaan alueelta Ollinojanlaakson pohjaa pitkin Pohtolantien risteykseen, joka ratkaistaisiin tässä vaihtoehdossa kiertoliittymällä. Tältä tieltä vedettäisiin tielinjaus perinteisesti lounaasta, ja kartanoa lähestyttäisiin navetan komean tornipäädyn suunnasta, kuten Federley aikoinaan suunnitteli. Eteläpäässä tie kulkisi tehdasalueen itäpuolelta, Lielahden kartanon ja tehtaan välistä. Samalla yhdistettäisiin kaksi rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävää ja yhteisen historian omaavaa kohdetta jälleen toisiinsa.

Alunperin diplomityön aluesuunnitelma on tehty pikaraitiotien linjastoa silmälläpitäen. Lielahdenkadun varressa oli pikaraitiotien varaus ja kartanon alueen kevyenliikenteen verkostossa oli huomioitu pikaraitiotiesuunnitelmissa esitetty pysäkki Lielahdenkadun varressa. Keväällä 2007 pikaraitiotiesuunnitelmien sijaan TASE 2025-hankkeessa suositellaan katuraitiotietä bussiliikenteen tueksi. Näin ollen Lielahden kadun varren tilavarauksia jäi pois, mutta pysäkkialue säilyi samana ja suunnitelmat siltä osin muuttumattomina. Joukkoliikenteen pysäkkialue sijoittuu kartanonaukion ja läpikulun akselille muodostaen uuden tärkeän lähestymissuunnan kartanolle. Ennen katuraitiotien rakentamista, tai sen jäädessä toteutumatta pysäkkialue toimii linja-autoliikenteen pysäkkinä.

VAIHE 2. HUVILA-ALUEEN TÄYDENNYSRAKENTAMINEN

Luontoselvityksessä on todettu olemassa olevan luonnon arvot ja merkitykset. Birger Federley on huvila-alueella suunnitellensa perehtynyt alueen maastoon ja luonnonolosuhteisiin jotka eivät ole olennaisesti muuttuneet 1920-luvulta. Entiset rakennuspaikat soveltuvat rakentamiseen tänäkin päivänä. Luonnonympäristön kannalta on suositeltavaa sijoittaa uudisrakentaminen jo aiemmin rakennettuina olleille paikoille jos se vastaa toiminnallisia tarpeita. Mahdollisimman moni komeista vanhoista jalopuista säilyy, eikä harvinaisten kasvien esiintymisalueita tuhota. Täysin uudet rakennuspaikat on pyritty hakemaan vastaavalla luonnonolosuhteet huomioon ottavalla menetelmällä.

Huvila-alueen jäljellä olevat asuinrakennukset näyttävät sijoittuvan suurin piirtein keskenään yhtenevään koordinaatistoon pääilmansuuntien mukaan. Suunnitelmassa on täydennysrakennuksissa noudatettu jäljellä olevien huviloiden koordinaatistoa. Rakennuskanta jakautuu suhteellisen tasaisesti täydennysrakentamisalueelle säilyttäen huvila-alueen tietynlaisen homogeenisen väljyyden. Alue on haluttu säilyttää puistomaisena ja väljänä, mutta toisaalta riittävän tiheään rakennettuna jotta vältetään tulevien kerrostaloalueiden laajentumispaineilta kartanon alueen suuntaan.

Asuinrakennukset on pyritty integroimaan toiminnallisesti kulttuurihautomoon. Uudet asunnot ovat vuokra-asuntoja kartanon työntekijöille, taiteilijoille ja heidän perheilleen. Pienimmät yksöt voivat toimia myös väliaikaisasuntona kurssilaisille tai lyhytaikaisille työntekijöille.

Suunnitelmassa on esitetty täydennysrakentamisen luonnosmainen ehdotus josta ilmenee rakentamisen pääperiaatteet; rakentamisen volyyymi, tyyli ja sijoittelu. Asuinrakennusten lähtökohtana on Federleyn kaksokerroksinen huvilatyyppi, josta on johdettavissa 2000-luvun versio. Myös massoitelussa on noudatettu Federleyn huviloiden mallia. Alueen asuinrakennuksille tyypilliseen tapaan jokainen rakennus jakaantuu vähintään neljään asuntoon. Täydennysrakennusten tyyli liittyy ne ateljeerakennukseen ja osoittaa olevan samaa ajallista kerrostumaa, mutta asuinrakennusten arkkitehtuuri on perinteisempää, suljetumpaa ja täten yksityisempää. Materiaalina on vaalea rappaus, jota on aiemminkin käytetty alueen arkkitehtuurissa. Materiaali sitoo ateljeerakennuksen osaksi uutta tämän aikakauden täydennysrakennuskerrostumaa.

PIHAPIIRIN RAKENNUSTEN KUNTOARVIOT JA KORJAUSSUUNNITELMAT

Rakennusten kunto on arvioitu ja dokumentoitu niiltä osin kuin tiloihin on päästy sisälle. Kaikkiin tiloihin ei ole ollut mahdollista päästä. Näitä ovat mm. asuinkäytössä olevat huoneistot sekä tilat jotka ovat tällä hetkellä vuokrattuina ja joiden vuokralaiset eivät sattuneet käyntien aikana olemaan paikalla. Kuntoarviot on tehty silmämääräisesti tarkkuudella joka on mahdollista ilman rakenteiden tai pintamateriaalien avaamista. Ennen korjaustoimenpiteitä rakenteet vaativat täydellisen kuntoarvion. Rakennusten korjaukset ja muutokset tulee tehdä vanhojen rakennusten ja historiallisen ympäristön ehoilla. Lisättäessä rakennusten käytettävyyttä pyritään mahdollisimman matalaan muutosasteeseen. Muutoksilla pyritään palauttamaan rakennuksen entinen toiminnallisuus ja esteettisyys joka myöhemmillä ratkaisuilla on ehditty hukata. Uudet lisäykset on suunniteltu siten että ne ovat myöhemmin haluttaessa poistettavissa vahingoittamatta vanhaa rakennetta.

PIRTTIRAKENNUKSEN KUNNOSTUS

KIVIJALKA on matala ja maanpinta on noussut lähes alimman hirsikerran tasolle. Perustuksien kunto on erikseen tarkistettava ja varmistettava ryömintätilan tuulettuminen. Seinän vierellä kasvavat kasvit poistetaan ja maanpintaa lasketaan sekä huolehditaan että maanpinta laskee rakennuksesta pois päin.

RUNKO vaikuttaa olosuhteisiin nähden terveeltä. Hirsien kuntoa ei kuitenkaan pirttiä lukuunottamatta pystytä arvioimaan ennekuin ne otetaan näkyviin sekä sisältä että ulkoa. Oletettavaa on että ainakin ullakon osalta hirret ovat kärsineet kosteusvaurioista. Itäpään ullakon ulkoseinät ovat nykyään lautarakenteiset koska rakennus sortui niiltä osin talvisodan pommituksissa 31.12.1939.

YLÄPOHJA on pirtin osalta n. 70 cm korkeammalla kuin muissa tiloissa ja rakenne eroaa muun rakennuksen kattotuolirakenteesta. Ullakottilassa on yksi päädyn suuntainen sidehirsi (kuvassa ikkunan edessä) joka on pultattu lattiatasossa olevaan massiiviseen harjan suuntaiseen haltiahirtehen. Haltiahirtehen on pultattu pirtin sisäkatossa näkyvissä olevat kattohirret. Nämä kattohirret ovat osittain kosteusvaurioiset. Haltiahirsi vaikuttaa kuitenkin riittävän hyväkuntoiselta kestämään pirtin kattohirsien painon. Ullakolta tulisi rakenteiden tarkemman kuntotarkastuksen yhteydessä poistaa ylimääräiset tavarat ja jätteet jotteivät ne kerää turhaa kosteutta. Pirtin katossa hormin läpiviennissä näkyy selkeitä kosteusvaurion jälkiä jotka vaativat vähintään rakenteiden ja pintojen puhdistusta, ellei laajempaa korjausta. Lautoja on avattava ja vahinkojen laajuus on tarkistettava.

VESIKATTO oli kärsinyt vakavista kosteusvaurioista kauttaaltaan ja rakenteet on uusittu. Katto on suojattu aaltopeltillä vuonna 2005. Vaurion aiheuttaja on pysäytetty mutta peltikatto on vain väliaikaisratkaisu. Vappu Pispan tutkimuksen aikaan (60–70-luku) rakennuksessa on ollut pärekatto jonka päällä oli huopakate ja uusi katekin tehdään huopakattona, sävy musta tai tumma harmaa. Kattamisen yhteydessä myös räystäät korjataan vanhan mallin mukaisiksi ja maalataan valkoisiksi vanhaan sävyyn. Samalla lisätään vesikourut ja syöksytorvet.

TULISIJAT JA HORMIT tarkistetaan ja osin sortuneet piiput korjataan.

Päärakennuksen pirttipääty följareineen. Matala kivistä tuskin näkyy maanpinnan yläpuolella. Kattoa suojaa väliaikainen aaltopeltikate.

Pirtin yläpuolinen ullakotila. Korotetun yläpohjan keskellä kulkee haltijahirsi.

SISÄSEINISSÄ pirtissä ovat hirret vanhaat tapaan näkyvissä. Seinien alaosissa on puolipanelit. Hirret ovat sisäpinnastaan hyväkuntoiset ja sivellyt tummanruskealla käsittelyaineella. Puolipanelit ja seinien följarit on maalattu valkoisiksi. Maalipinta on paikoin lohkeillut ja kaipaa kunnostusta. Muissa huoneissa seinät on pinnoitettu monin eri materiaalein, puukuitulevyllä, lastulevyllä, pahrilla, tapetilla, liimapaperilla, maalilla ja jopa pahrillisilla hedelmäkoteloilla.

Vanhat hyväkuntoiset kuitulevytykset ja pinkopahvit säilytetään ja tarvittaessa pinkopahvit kiristetään uudelleen. Kiristäminen tehdään vasta kun talo on lämmitetty ja pinkopahvit kuivuessaan kiristyneet lopulliseen mittaansa. Hyväkuntoiset maalipinnat ja tapetoinnit puhdistetaan varoen.

Hirsiseinät joista huonokuntoiset päällysteet joudutaan poistamaan tiivistetään tilkitsemällä. Ulkoseinät tiivistetään puukuitulevyillä ja muut seinät pinkopahvitetaan. Seinät joko maalataan tai tapetoidaan huoneittain vanhan tyylin mukaan. Vanhat listoitukset säilytetään ja vioittuneet listat korjataan tai korvataan uusilla vanhan mallin mukaan tehdyillä listoilla. Vanhat tapetit ja maalikerrokset säilytetään mahdollisuuksien mukaan uusien kuitulevyjen tai pinkopahvien alla tai ainakin jätetään pieni alue malliksi entisistä tyyleistä.

LATTIAT ovat pirtissä ja eteisessä käsittelemätöntä lauttaa, tai pintakäsittely on aikaa myöten kulunut pois. Pirtin lattiaa on osin uusittu kosteusvaurioiden jälkeen. Hyväkuntoiset lautalattiat puhdistetaan, tarvittaessa hiotaan ja maalattuna olleet lattiat maalataan uudelleen alkuperäiseen värisävyyteen. Huonokuntoisemmat lattiat puhdistetaan ja päällystetään linoleummatolla.

SISÄKATOISTA poistetaan huonokuntoiset ja vanhalle rakenteelle vieraat levytysmateriaalit ja pinnoitteet. Paneloidut katot puhdistetaan ja tarvittaessa panelointi korjataan. Rapistuneet maalipinnat poistetaan ja pinnat maalataan uudelleen. Paneloimattomat paljaat kattopinnat puhdistetaan ja pinkopahvitetaan. Katot maalataan valkoiseksi. Vanhat hyväkuntoiset pinkopahvikatot puhdistetaan ja tarpeen mukaan kiristetään. Kattolistat korjataan ja kunnostetaan tai korvataan vanhan mallisilla.

ULKOVUORAUUS on kärsinyt kosteusvaurioita. Maalipinta on lähes kauttaaltaan hilseillyt. Vuorauksen korjaustarve arvioidaan lauta kerrallaan ja niitä vaihdetaan mahdollisimman vähän. Kunnostettu pinta maalataan uudelleen vanhaan sävyyn (okran keltainen) pellavaöljymaalilla. Listoitukset korjataan vanhan mallin mukaan. Erityistä huomiota kiinnitetään räystäslislojen kunnostukseen vanhaan malliin.

IKKUNAT JA OVET kunnostetaan. Vanhat listoitukset puhdistetaan ja kunnostetaan huolella ennen maalausta. Sekä pirttirakennuksen että muiden lähirakennusten ullakot ja varastot tarkistetaan niihin mahdollisesti varastoitujen vanhojen ovien ja ikkunoiden uusimiseksi. Jos ikkuna tai ovi joudutaan uusimaan, tehdään uusi kappale vanhan mallin mukaan. Ikkunat ja ovet maalataan vanhaan värisävyyteen pellavaöljymaalilla.

Näkymä pirtistä. Följrit ja puolipanelointi ovat maalattuja. Katossa näkyy kosteusvaurion jälkiä ja lattiaa on jouduttu samasta syystä osin uusimaan.

Salin nykytilaa. Seinärakennelmat ovat kömpelöitä ja pinnoitteina on käytetty kaikkea mahdollista materiaalia.

Pirttirakennuksen sisäkattomaali on päässyt paikoin hilseilemään.

LISÄLÄMMÖNERISTYS tehdään tarvittaessa ullakolle yläpohjan päälle. Alapohjan lisäeristäminen ei ehkä onnistu tuuletustilan mataluuden vuoksi.

PIRTTIRAKENNUKSEN MUUTOSTYÖT

Pirttirakennus on käynyt läpi monia muutoksia. Vuosisadan alussa Niemen saha palkkasi paljon uusia työntekijöitä ja asuntopula johti muutoksiin myös päärakennuksessa. Sali ja pirtti jaettiin kahtia ja kaikista huoneista tehtiin hellahuoneita. Samassa yhteydessä pirtin tulisija purettiin. Myöhemmin väliseinät purettiin. 1940-luvun asuntopulan aikaan mm. eteisen kaakkoispästä erotettiin yksi hellahuone. Pommituksissa sortunut kaakkoispääty rakennettiin uudelleen ja ilmeisesti tällöin rakennettiin myös ullakkohuoneiston portaat salin koillispäättyyn. Uusia huoneistoja varten rakennettiin kaksi uutta kuistia alkuperäisen kuistin kaakkoispuolelle.

PURETTAVIA RAKENTEITA ovat jälkikäteen lisätyt ja useimmiten kömpelösti toteutetut väliseinät jotka ova uuden käyttötarkoituksen kannalta tarpeettomat. Keskimmäisen kuistin sisäänkäynnit jäävät myös tarpeettomiksi ja huonokuntoinen kuisti voidaan purkaa. Seinä korjataan ja ikkuna palautetaan. Jos vanhaa ikkunaa ei löydy ullakolta tai pihapiirin muista rakennuksista, tehdään uusi ikkuna vanhan mallin mukaan.

PIRTTIKAHVILAN KEITTÖ sijoitetaan pirtin viereiseen huoneeseen. Huoneiden väliseinästä löytynyt vanha ovi otetaan uudelleen käyttöön ja näin saadaan luonteva suora yhteys kahvilan myyntialueen ja keittiön välille. Kalusteista on tehtävä erillinen suunnitelma.

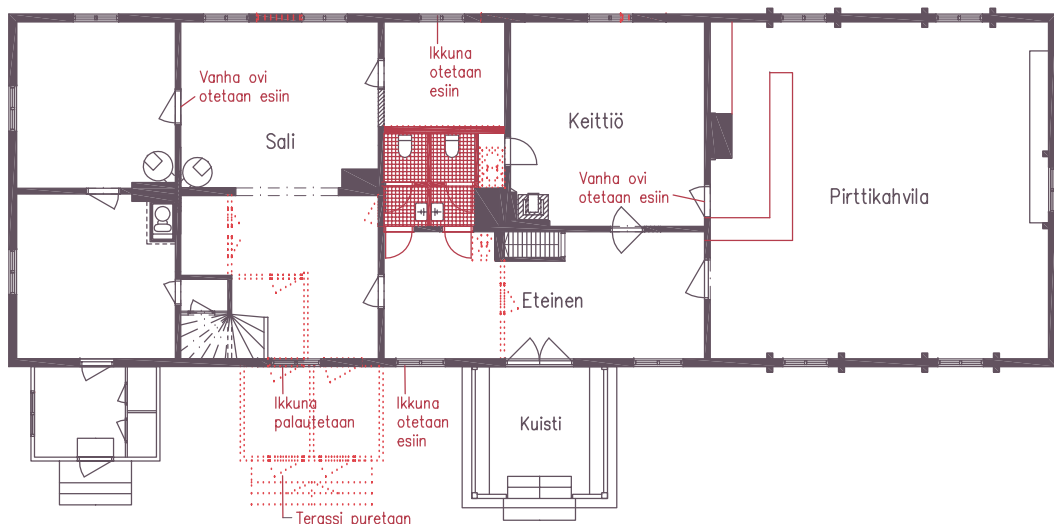
WC-TILAT sijoittuvat eteisen yhteyteen. Lattiat rakennetaan koolauksen päälle ja päällystetään muovimatolla jonka reunat nostetaan seinälle. Seinät ja lattia laatoitetaan. Vanhat rakenteet jätetään mahdollisimman koskemattomiksi siten että haluttaessa wc:t on helppo purkaa ja huone palauttaa ennalleen.

Päärakennuksen kuistit. Lähinnä alkuperäinen kuisti, taaempana 40-luvun lisäykset.

Pirtin ja tulevan keittiön välisestä seinästä löytynyt ovi joka otetaan uudelleen käyttöön.

VIERASPYTINGIN KUNNOSTUS

Rakennus on ollut pitkän aikaa tyhjiällä. Viimeisen käyttäjän, työterveysaseman jälkeen 1980- ja 90-lukujen vaihteessa rakennuksessa tapahtui paha vesivahinko putkien jäätyneen ja halkeamisen johdosta. Rakennuksen keskiosan kylpyhuone, wc ja erityisesti koillisen puoleinen keittiö ovat kärsineet mittavia rakenteellisia vahinkoja. Muutoin hirsirunko lienee säilynyt melko vahvana.

PERUSTUKSET, ALAPOHJA JA RUNKO on tarkistettava kauttaaltaan. Vesivahinko on aiheuttanut lahovurioita ja altistanut rakenteet runsaalle lattiasienelle. Osa täytelattiasta rakennuksen keskivaiheilla on romahtanut ja myös seinät ovat sen myötä notkahtaneet pahasti.

Vahingon aiheuttaja on poistettu kun vedentulo on pysäytetty, mutta sieni on yhä valloillaan. Kaikki sienien saastuttamat rakenteet poistetaan tarkasti ja puretut rakenteet hävitetään huolellisesti. Sienen maayhteys on saatava katkeamaan ja rakenteet kuiviksi. Muuratut osat poltetaan puhalluslampulla. Ryömintätilan saastunut maa-aines poistetaan ja vaihdetaan soraksi jonka sekaan levitetään boorijauhetta. Ryömintätila on jaettu pienempiin osioihin lautaseinin (Pispa). Ryömintätilan tuulettuminen varmistetaan ja tarvittaessa lautaseiniä puretaan jotta tuulettavuus paranee.

Ainakin koillisjulkisivun alin hirsikerta on kärsinyt kosteusvaurioista ja jouduttaneen korjaamaan. Korjauksissa käytetään aina vanhaa rakennetta vastaavaa puumateriaalia. Kivijalan vierellä kasvavat kasvit poistetaan ja tarvittaessa maanpintaa lasketaan, samalla huolehditaan että maanpinta laskee rakennuksesta pois päin jotta roiskevaurioilta välttyään tulevaisuudessa.

KUISTIN katto on kallistunut rakennuksen ulkoseinään päin ja valuttaa vedet liitoskohtaan. Julkisivulaudoitus on kärsinyt vesivahinkoja. Ongelman aiheuttaja selvitetään ja korjataan ennenkuin kosteusvauriot julkisivussa korjataan. Lounaisen päätykuistin edustalta puuttuvat portaat. Portaat rakennetaan koillisen kuistin portaiden mallin mukaisesti.

YLÄPOHJA vaikuttaa hyväkuntoiselta ja kuivalta. Rakenteet tarkistetaan ja tarvittaessa korjataan.

VESIKATOSSA alimpana on pärekatto jonka päällä on tiilikate. Osa päreiden aluslaudoista on varustettu vesiurilla ja samoja uralautoja on myös ullakon lattiassa mistä voitaneen päätellä että katto on alunperin ollut lautarakenteinen. Katon alapinnassa näkyy jonkun verran kosteutta ja katon kunto on tarkastettava kauttaaltaan. Tiilet puhdistetaan varoen ja rikkoontuneet tiilet korvataan ehjillä.

Räystäiden kunto tarkistetaan ja tarvittaessa räystäät listoituksineen korjataan tarkalleen vanhan mallin mukaisiksi ja maalataan valkoisiksi vanhaan sävyyn.

Pytinkirakennuksen vesivahingon seurauksena lattia on osin romahtanut.

Pytinkirakennuksen luoteisseinän alimman hirsikerran lahovaurio. (Kuva: Kantonen, 1999)

Kuistin katto kaataa vedet julkisivuun päin.

HIRSISEINIEN tiivistys ja sisäseinien korjaukset ja pintakäsittelyt tehdään kuten pirttirakennuksessa.

LATTIAT ovat pääasiassa korkkimattopintaiset. Pinnoitteet joudutaan suurelta osin poistamaan lattiaremontin yhteydessä. Huoneissa joissa alapohja ja korkkimatto todetaan kuntotarkistuksen yhteydessä hyväkuntoiseksi matto voidaan puhdistuksen ja uudelleen kiinnityksen jälkeen jättää paikoilleen. Jos vanhojen mattojen alta löytyy hyväkuntoisia vanhoja lautalattioita ne otetaan esiin, tarvittaessa hiotaan ja maalataan lopuksi lattioihin tarkoitettulla pellavaöljymaalilla. Samoin käsitellään uusitut lautalattiat. Maalin värisävyksi valitaan vaalea harmaa. Huoneissa joissa lattia ei kaipaa varsinaista korjausta, mutta laudat ovat pinnasta huonokuntoiset, tai joissa käyttötarkoituksen vuoksi kulutus on suurempaa, voidaan lattiat päällystää linoleummatolla.

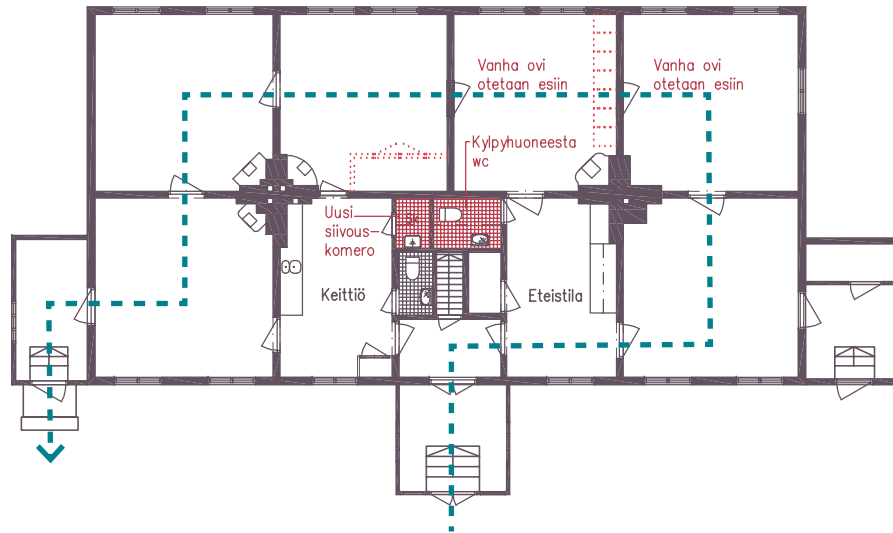
SISÄKATOT ovat suurimmaksi osaksi huokolevyä. Hyväkuntoiset huokolevyt puhdistetaan varoen ja jätetään paikoilleen. Huonokuntoiset irroitetaan ja katto pinkopahvitetaan ja maalataan. Koillisen kuistin sisäkatossa on hyväkuntoinen lakattu panelointi. Pääkuistin katto on maalattua lautaa, josta maali on pahasti rapistunut. Koillisen puoleisen keittiön katto on panelia jonka maalaus on samoin päässyt rapistumaan. Molemmista katoista poistetaan vanhan maalin jäänteet, laudoitus puhdistetaan kauttaaltaan ja maalataan uudelleen valkoiseksi pellavaöljymaalilla. Kattolistata korjataan ja kunnostetaan tai korvataan vanhan mallisilla.

ULKOVUORAUUS on kärsinyt kosteusvaurioista ja maalipinta on lähes kauttaaltaan hilseillyt. Vuorauksen korjaustarve arvioidaan lauta kerrallaan ja lautoja vaihdetaan mahdollisimman vähän. Kunnostettu lautapinta maalataan uudelleen pellavaöljymaalilla. Rakennus on tällä hetkellä vaalean vihreä mutta on aiemmin ollut tumman keltainen (Pispa, 1967–71). Keltainen värisävy palautetaan, eli maalataan samaan sävyyn pirttirakennuksen kanssa. Listoitukset korjataan vanhan mallin mukaan. Räystä- ja muut listat kunnostetaan vanhaan malliin. Apuna käytetään mm. Vappu Pispan rakennustutkimuksia ja vanhoja valokuvia.

IKKUNOIDEN JA OVIEN kunnostus kuten pirttirakennuksessa.

LISÄLÄMMÖNERISTYS lisätään tarvittaessa ullakolle yläpohjan päälle. Alapohjan mahdollinen lisäeristäminen tehdään alapohjan alapuolelle jos ryömintätilan korkeus sen sallii ilman että tilan tuulettavuus kärsii.

TULISIJOJEN JA HORMIEN kunto ja toimivuus tarkistetaan ja osin sortuneet piiput korjataan.

VIERASPYTINKIN MUUTOSTYÖT

Vieraspytinki on kokenut jonkin verran muutoksia historiansa aikana.

PURETTAVIA RAKENTEITA ovat ainoastaan myöhemmin lisätyt kaapit ja komerot.

MUUTOKSIA tehdään rakennuksen keskivaiheille jossa aiemminkin on tehty suuria muutoksia ja joka joudutaan joka tapauksessa remontoimaan täysin vesivahingon johdosta. Kylpyammeelle ei enää ole tarvetta ja kylpyhuone muutetaan korjausremontin yhteydessä pelkäksi wc:ksi. Entinen suihkutila muutetaan siivouskomeroksi. Keittiön yhteydessä oleva wc säilytetään wc:nä mutta remontoidaan. Kosteiden tilojen lattiat rakennetaan koolauksen päälle ja päällystetään muovimatolla jonka reunat nostetaan seinälle. Seinät ja lattia laatoitetaan.

KEITTIÖITÄ on tällä hetkellä kaksi, molemmiin puolin pääsisäänkäyntiä. Koillisen puoleinen keittiö säilytetään. Huonokuntoiset kalusteet vaihdetaan uusiin. Kaapistot tehdään täyspuisina erillisen mittapiirustuksen mukaan. Lounainen keittiö muutetaan eteistilaksi johon sijoitetaan vaatenaulakot.

VANHOJA OVIA otetaan esiin kahdesta seinästä toiminnallisuuden lisäämiseksi. Tilojen käytettävyys lisääntyy kun tilojen toimiessa esim. näyttely- tai myyntitiloina saadaan aikaan joustava läpikulku kaikkein tilojen kautta, lukuun ottamatta keittiötä.

NAVETTA- JA TALLIRAKENNUKSEN KUNNOSTUS

Navetalla on ollut paljon käyttäjiä, joten sitä on kunnostettu, mutta se on myös kokenut paljon muutoksia. Rakennuksen kunto on pääosin hyvä.

KATTO

Navetan katto on palanut vuonna 1954 ja se on rakennettu pääosin uudelleen. Navetan nykyinen peltikatto on laitettu tornisiipeen vuonna 2003 ja tallisiipeen kesällä 2005. Koillislaidalla entisen lantalan päädyssä räystäös on pullistunut voimakkaasti ulospäin ja tiilet ovat tipahtamaisillaan. Ilmeisesti kattorakenteiden palon yhteydessä kattotuolit ovat pettäneet ja katon paino on työntänyt räystäitä ulospäin. Jostain syystä vaurio on jätetty katon korjauksen yhteydessä korjaamatta. Syy ja seuraukset on kartoitettava ja korjattava ensi tilassa.

Navettasiiven ullakkotiloissa on viime vuosina varastoitu autoja, ja useita kattotuolien kannatuspilareita on surutta sahattu pois tieltä. Puuttuvat pilarit korvataan alkuperäisen vahuisilla puupilareilla. Puuosat sävytetään ohuella harmaalla kuultomaalikerroksella tasasävyisiksi.

IKKUNAT

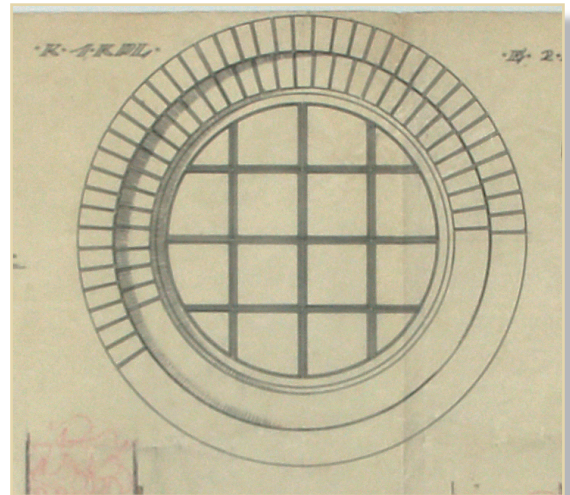
Kattokorjauksen yhteydessä voidaan rakentaa ullakkotilan kattoikkunat (ks. muutososio). Navetan ikkunoiden kunto tarkistetaan, ja huonokuntoiset ikkunat korjataan vanhaan malliin tai korvataan uusilla ikkunoilla. Joillei puuttuvia ikkunoita (esim. luoteispäädyn pyöreä ikkuna) löydy varastoituna, rakennetaan uusi ikkuna Federleyn ikkunapiirustusten mukaan. (M-Realin Lielahden tehtaiden piirustusarkisto.) Huonokuntoiset ikkunapellit korjataan vanhaan malliin tai korvataan uusilla saman mallisilla sinkitystä teräksestä valmistetuista. Pellit maalataan parin vuoden kuluttua asennuksesta vanhaan sävyyn.

NAVETAN KELLARI

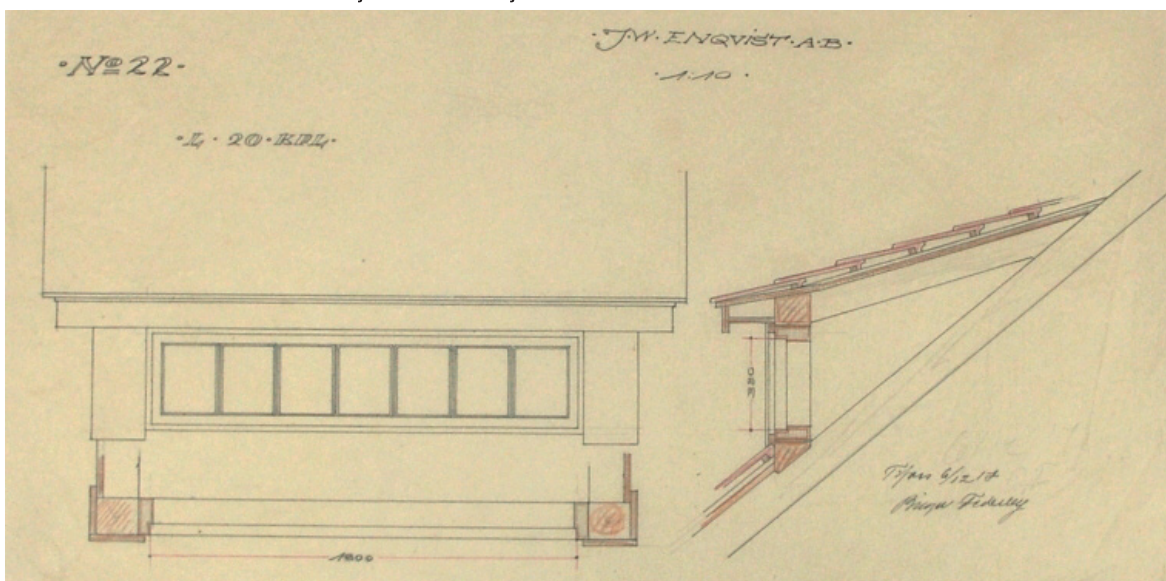
Navetan tallisiiven alla on pieni kellari, jonne johtavat portaat lounaisseinän keskivaiheilta. Kellari on toimiva ja pysyy kylmänä helteilläkin (Holma, keskustelu 19.4.2006) mutta kellarin tuulettavuus on tarkistettava. Ovi on hutera ja vaatii korjausta.

Navetan koillisseinän räystäästiilet ovat notkahtaneet.

Ote Federleyn ikkuna ja oviپیrustuksesta, luoteispäädyn puuttuvan ikkunan malli. (M-Realin Lielahden tehtaiden arkisto.)

Birger Federleyn signeeraama Niemen navetta- ja tallirakennuksen kattoikkunapiirros.

NAVETAN MUUTOSTYÖT

1.KERROS

Navetta- ja tallirakennuksen pääsiipeen on sijoitettu ravintola jota varten rakennetaan keittiö, yleisö wc:t, ja työntekijöiden wc-tilat. Entisen karjapihan puolella suuret ja huonokuntoiset paloasemaovet vaihdetaan metalliprofiilisiin lasiseiniin ja -oviin. Profiilin sävy on erittäin tumma harmaa. Ovet tulee voida kesäisin pitää avoinna terassille. Keskimmäiseen suurista oviaukoista palautetaan uudelleen vanhan mallinen navetan ikkuna. Tiiliseinä ikkunan ympärille rakennetaan mahdollisimman tarkkaan vanhan tiiliseinän mukaiseksi. Jos mahdollista ikkuna ja tiilet siirretään sisäpihan puolelle avattavan oviaukon paikalta. Sisäpihan puolelle puhkaistaan myös toinen uloskäynti. Näissä ovissa voidaan soveltaa Federleyn vanhojen ovien tyyliä. Ovi puhkaistaan ikkunan paikalle ja yläreunan tiilikaassa noudatetaan vanhojen oviaukkojen mallia. Vanha ikkuna varastoidaan.

Tallisiipeen tulevat varsinaiset työtilat keyyin väliseinän. Seinät rakennetaan siirtoseinänä jotta tilojen kokoa voidaan muuttaa tarpeen mukaan. Kantavat seinät säilytetään valkoisiksi maalattuina. Huonokuntoiset maalipinnat kunnostetaan. Käytävän varren seinät voivat ainakin osittain lasiseiniä jotta käytävälle saadaan luonnonvaloa. Työtilojen käyttäjien wc:t rakennetaan tallisiiven pätyyn. Päädyn koillislaidalla aiemmin sijainneet portaat ullakolle rakennetaan uudestaan. Entiseen tallimiehen asuntoon sijoittuvat sosiaalitiilat, missä tarkoituksessa tilat ovat aiemminkin toimineet.

Lyhyen luoteissiiven korkeassa tilassa eli entisessä lantalassa on paja suurikokoisille töille. Tilat soveltuvat pajaksi sellaisenaan, vain huonokuntoiset maalipinnat joudutaan uusimaan.

2.KERROS

Rakennuksen toisen kerroksen tallisiivessä sijaitsevat varastotilat ja/tai ullakkotyöhuoneet. Tiloja ei ollut mahdollista päästä katsomaan paikan päällä joten niiden nykytilasta ei ole tietoa.

Navettasiipeen tulevat näyttelytilat. Tilat pidetään yksinkertaisina ja muutokset lähinnä korjaavina. Näytteilleasettajat ja esitysten suunnittelijat voivat sisustaa neutraalin tilan oman suunnitelmansa mukaan. Sähköjärjestelmä uusitaan vastaamaan näyttelyjen tai esitysten vaatimien valaistussuunnitelmien tarpeita.

Ullakon katto lämpöeristetään sisäpuolelta jotta tilat saadaan ympärivuotiseen käyttöön. Kate on alunperin ollut tiiltä ja tulevaisuudessa toivottavasti löytyy resursseja uuteen tiilikatteeseen. Kattoremontin yhteydessä myös vanhat kattoikkunat voitaisiin rakentaa uudelleen. Vanhat ikkunat joita oli katon jokaisella lappeella, on ilmeisesti päätetty poistaa kun rakennus katettiin peltikatteella vuosina 2003–2005. Vanhoja ikkunoita on yhä olemassa tallisiiven koillisenpuoleisella lappeella. Lisäksi Federleyn signeeraamat ikkunoiden alkuperäispiirustukset löytyvät M-Realin Lielahden tehtaiden piirustusarkistosta. Näyttelytilan Ikkunasyvennyksiin suunnitellaan katon suuntaisesti ulosvedettävä pimennysverho. Navetan ullakkokerroksen katossa kulkee jyrkää teräspalkki ullakon päästä päähän liukuvalla nosto-koukulla. Palkki säilytetään ja maalataan tumman harmaaksi ja sitä voidaan käyttää näyttelyesineiden siirrossa tai esityksissä. Tornipäädystä entisen paloaseman tilan seinät puretaan.

Navettarakennuksen pääsisäänkäynnin yhteydessä kahden tornin välissä on n.15 metriä korkea sisääntuloeteinen, josta nousee toiseen kerrokseen teräsportaat. Toisen kerroksen ja tornin välillä on tasoero joka tällä hetkellä on hoidettu parista jyrkästä lankusta kyhättyllä viistolla rampilla. Toisen kerroksen kulunut metallilevytasanne korvataan lasitasanteella joka koostuu teräskehysiin istutetuista hiekkapuhalletuista karkaistuista lasilevyistä. Torniramppi korvataan niinkään teräsrakenteisella lasirampilla jonka korkeusero hoidetaan parilla porraskelmalla. Silta pultataan kiinni seiniin sekä tasanteen rakenteisiin. Teräsrakenteet maalataan vanhaan sävyyn harmaanmustiksi.

Torniin rakennetaan teräskierreportaat jotka johtavat ylös näköalatasanteelle.

MUITA KIIREELLISIÄ KORJAUSKOhteITA

Kaikki alueen rakennukset on kuntotarkastettava ennen kuin rakennusten kunnostus- ja muutostöiden piteistä päätetään. Seuraavassa on mainittu varsinaisen kartanon pihapiirin ulkopuolisia korjaustöiden piteitä vaativia kohteita jotka havaittiin paikallakäyntien yhteydessä.

MYLLY

Kaikkia rakennuksen tiloja ei ollut mahdollista päästä arvioimaan sisältä. Silmämääräisesti nähdyt tilat vaikuttivat hyväkuntoisilta.

Rakennuksen vesikatto on päässyt paikoin huonoon kuntoon ja on korjattava ensi tilassa. Vuotava vesi on vahingoittanut myös räystään tiilimuurausta. Katon kunto tarkistetaan ja kattorakenteet ja aluskate korjataan vaurioituneilta osiltaan. Kostuneet kolmiorimat ja kattuhuopa uusitaan. Värisävy valitaan vanhan huopasävyyn mukaan. Myös räystäät uusitaan. Katon korjauksen yhteydessä myös kattoikkunoiden kunto tarkistetaan, vaurioituneet kohdat korjataan ja rikkoutuneet lasit uusitaan.

Myllyssä on komeat vanhat kahdeksanruutuiset ikkunat jotka kannattaa kunnostaa. Mahdolliset lahovauriot korjataan ja lohkeilleet maalipinnat poistetaan kaapimalla. Raot ja halkeamat kitataan öljykitillä. Vanhat kittaukset paikataan. Ruostuneet helat puhdistetaan varoen teräsharjalla. Lopuksi ikkunat maalataan vanhan sävyyn mukaisesti valkoisiksi öljymaalilla.

AITTA

Aitan katto on korjattu väliaikaisella peltikatteella, myöhemmin muutetaan huopakatteeksi. Ennen peltiä katto vuoti vedet sisälle ja lattiaan iski sieni. Sisätilat ovat nyt kuivat ja sienien leviäminen on pysähtynyt. Aitan jyrkät rakenteet ovat sienestä huolimatta säilyneet melkein vahingoittumatta. Pinnat puhdistetaan hyvin ja kuivataan. Rakennuksen alla on turhaa tavaraa joka tulee poistaa. Samalla poistetaan irtomaata ja orgaanista ainetta ja levitetään maahan booria.

NIEMEN SAUNA

Saunarakennukseen ei ollut mahdollista päästä sisälle, mutta päältäpäin katsoen ainakin katon kunto olisi tarkistettava. Ikkunat ovat laudoitettu umpeen. Rakennukseen on tehtävä kuntokartoitus.

PALATSIRAKENNUS

Palatsirakennus on pääosin hyväkuntoinen. Näkyvimmit ongelmat ovat julkisivuissa joista vain länsi- ja pohjoissivu on korjattu. Itä- ja eteläisivuilla yli puolet rappauksesta on irti taustasta ja paikoin kokonaan pudonnut pois. Paikkauksia on tehty sementtilaastilla joka kuluttaa taustasta kalkkia pois. Laasti ei hengitä ja kosteus ei poistu rakenteesta. Lopulta laasti irtaana. Seinät ja niiden kipsikoristeet koristeet tulisi valokuvata, mitoittaa, lyödä rappaus alas ja uusita se. (Koiranen, keskustelu, 5.7.2006) Maalipintaa on ainakin luoteiskulmassa korjailtu lateksimaalilla joka tulisi poistaa ja korvata kalkkimaalilla. Sokkelin päällä

Myllyn huonokuntoista kattoa ja räystästä rakennuksen eteläkulmalla.

Myllyn hienot ikkunat kaipaavat kunnostusta.

oleva helmapellitys luultavasti myöhemmin lisätty. Aikojen kuluessa nousutta maanpintaa tulisi laskea alkuperäiselle tasolle ja maanpinnan kallistukset hoitaa pois päin rakennuksesta.

TÄHTISEN RAPATUT ASUINRAKENNUKSET

Molemmat rakennukset ovat asuttuja eikä niiden kuntoa ollut mahdollista päästä arvioimaan sisältä. Ulkorappaus on jonkin verran vaurioitunut, ja vaatii lähiaikoina kunnostusta.

TÄHTISEN ASUNTOLA

Asuntola toimii nykyäänkin asuinkäytössä, eikä sen kuntoa ollut mahdollista päästä arvioimaan paikan päällä. Ulkoa rakennus näyttää hyväkuntoiselta. Rakennus ei kuitenkaan vastaa nykyistä asuinrakennuksen vaatimustasoa. Vain yhdellä huoneistoista on oma kylpyhuone ja keittiö, muut toimivat yhteiskylpyhuoneen ja keittön varassa. (Holma, keskustelu 19.4.2006)

Viitteet:

- 1 Ramboll Finland Oy, 2006
- 2 Osallistumis ja arviointisuunnitelma, 2006
- 3 Arkeologinen inventointi, 2006
- 4 Randell, 1997
- 5 Arkeologinen selvitys, 2006; Seppänen, 1993
- 6 Randell, 1997
- 7 Suvanto, 1988, s.198
- 8 Saarenheimo, s. 809
- 9 Suvanto, 1988, s.198
- 10 Saarenheimo, 1974, s. 809
- 11 Honka-Hallila, 1996: 20 -> Hämeen maanmittauskonttori, maarekisterikartat ja asiakirjat
- 12 Tammerkoski, 1951
- 13 Saarenheimo, 1974
- 14 Randell, 1997 ja 1984, s.155
- 15 Randell, 1984
- 16 Seppänen, 1993
- 17 Randell, 1984
- 18 Kantonen, 2002
- 19 Seppänen, 1993, s. 28
- 20 Anttila, 1971
- 21 Randell, 1984
- 22 Honka-Hallila 1996: 15-17
- 23 Randell, 1984
- 24 Randell, 1984
- 25 Randell, 1984
- 26 Randell, 1984
- 27 Randell, 1984
- 28 Halonen, 1999
- 29 Anttila, 1971
- 30 Halonen, 1999, s.46 -> Suomen maatilat II, 1931.
- 31 Randell, 1984 s. 32
- 32 Kivinen, Paula, 1982
- 33 Kivinen, Paula, 1982
- 34 Halonen, 1999
- 35 Miettunen, -
- 36 Halonen, 1999
- 37 Halonen, 1999, s.24
- 38 Halonen, 1999, s.34
- 39 Halonen, 1999, s.34
- 40 Halonen, 1999, s.47-49
- 41 Halonen, 1999, s. 48
- 42 Halonen, 1999, s.40
- 43 Halonen, 1999 s. 46
- 44 Halonen, 1999, s.53, 56
- 45 Randell, 1984
- 46 Randell, 1984
- 47 Randell, 1984
- 48 Lehtonen, 2005, s.91
- 49 Lehtonen, 2005, s.93
- 50 Randell, 1984
- 51 Tampereen rakennuskulttuuri, 1985, s. 263
- 52 Hilden, 1983
- 53 Arkeologinen selvitys, 2006
- 54 Lehtonen, 2005, s.91
- 55 Osallistumis ja arviointisuunnitelma, 2006
- 56 Seppänen, 1993, s. 18
- 57 Korte, 2006
- 58 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.18
- 59 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.18
- 60 Korte, 2006, liite 12
- 61 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.18
- 62 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.20
- 63 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.20
- 64 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.20
- 65 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.19
- 66 Niemenranta -Ympäristöselvitykset, 2007, s.19
- 67 Rakennettavuusselvitys, 1993
- 68 Seppänen, 1993, s. 41
- 69 Osallistumis ja arviointisuunnitelma, 2006
- 70 Osallistumis ja arviointisuunnitelma, 2006
- 71 Halonen, 1999 s. 21
- 72 Luova Tampere

LÄHDELUETTELO

- Anttila Kalle: "Lielahden Pirtti oli kylän keskus", Tammerkoski-lehti 1971:6-7 s. 188-199. Tampere-seura.
- Anttila Kalle: "Kalle Anttila muistelee nuoruutensa Lielahden ja Niemeä". Tammerkoski-lehti 2002:5 s.14-17.
- Hilden, Juhani: "Lielahden Niemi muutosten paineessa." Tammerkoski-lehti 1983:7-8 s.40-42. Tampere-seura.
- Honka-Hallila, Helena. Ylöjärvi 1869-1994, Jyväskylä 1996.
- Kaila, Panu. Talotohtori, WSOY, Porvoo 1998.
- Kaila, Panu & Pietarila, Pentti & Tomminen, Hannu: Talo kautta aikojen – julkisivujen historia. Helsinki 1987.
- Kivinen, Paula: Tampereen Jugend. Arkkitehtuuri – taideteollisuus. Keuruu 1982.
- Koponen, Olli-Paavo: Täydennysrakentaminen. Arkkitehtuuri, historia ja paikan erityisyys. Väitöskirja, Tampereen teknillinen yliopisto, Arkkitehtuurin osasto, arkkitehtuurin historian ja teorian laitos. Tampere, 2006.
- "Lielahden oloja viime vuosisadan lopulla", Antti Saarisen haastattelu. Tammerkoski-lehti 1951 s. 99-104. Tampere-seura.
- Lehtonen, Simo: "Lielahden silloin, ennen...omin silmin ja vähän muidenkin". Tampere 2005.
- Pispa, Vappu: "Lielahden Niemen rustholli ja sen viimeinen emäntä." Tammerkoski-lehti 1970:2 s. 40-42 ja 48-49. Tampere-seura.
- Randell, Seppo: Näköala Vainiolta, Lielahden kaupunginosakirja. 2. PAINOS. Tampereen kaupunginosat -julkaisusarja XI. Tampere 1997.
- Randell, Seppo: Tampere, Tutkimuksia ja kuvauksia VIII. Tampereen historiallisen seuran julkaisu XIII, s. 138-185. Tampere, 1984
- Rihlana, Seppo; Rakennustaidetta Tampereella, 1968 s.70-71. Werner Söderström osakeyhtiön kirjapaino, Porvoo 1968.
- Saarenheimo, Juhani: Vanhan Pirkkalan historia. Hämeen Kirjapaino Oy, Tampere 1974.
- Salo, Unto: Tampereen esihistoria. Tampere keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. Tampereen historia I. Tampere 1988.
- Suvanto, Seppo: "Talonpoikainen Tampere keskiajalta 1600-luvun puoliväliin." Teoksessa: Alhonen, Salo, Suvanto, Rasila; Tampereen Historia I, vaiheet ennen 1840-lukua. Kirjapaino Hermes, Tampere 1988.
- Tampereen rakennuskulttuuri, luonnonsuojelu ja maisema. Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto. Tampere 1985.
- Lounatvuori, Irma & Putkonen, Lauri (toim.): Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Rakennustieto Oy, Hämeenlinna 2001.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Halonen, Anna: "Birger Federley Tampereen Lielahden tehdasyhdyskunnan suunnittelijana vuosina 1913-1932." Pro gradu –tutkielma Jyväskylän yliopisto taidehistorian laitos, 1999.
- Kantonen, Timo: METRI - Metsäliitto-Yhtymän toimipaikkojen rakennushistoriallinen inventointi 1999-2000.
- Korte, Kai: Lielahden-Niemen osayleiskaava-alueen luontoselvitys 2006.
- Luoto, Kalle: Arkeologinen inventointi Tampereen Lielahden - Niemen osayleiskaava-alueella touko-kuussa 2006. Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikkö.

Niemenranta -ympäristöselvitykset, yhteenveto, Pöyry Environment Oy, Tampere, 2007

Josta lähteinä on käytetty seuraavien selvityksien tiivisteosioita:

Lielahden – Niemen alueen eliöstö- ja biotooppiselvitys / Kari Korte, 2005

Lielahden – Niemen osayleiskaava-alueen luontoselvitys / Ramboll Finland Oy, 2006

Tampereen Lielahden Niemenrannan osayleiskaava-alueen linnustoselvitys 2006 / Ramboll Finland Oy, Lauri Mustalahti

Tampereen Niemenrannan lepakkoselvitys 2006 – kartoitusraportti / Yrjö Siivonen & Terhi Wermundsen, Wermundsen Consulting Oy / Batcon Group

Raportti Lielahden Niemenrannan hyönteisselvityksestä 12.12.2006 / Tampereen Hyönteistutkijain Seura ry

Osallistumis ja arviointisuunnitelma 16.1.2006, Lielahden ranta-alueen osayleiskaavaan. Tampereen kaupunki, 2006.

Pispa, Vappu: ”Rakennustutkimuksia 1967-71”, Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikön arkisto.

Ramboll Finland Oy, Niemenrannan osayleiskaava-alueen luontoselvitys 2006.

Seppänen, Minna: ”Niemen Kartanon ja sahan alue, Maankäytön perusteet ja luonnos asuinalueeksi.” Diplomityö, Tampereen teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtuurin osasto, 1993.

SUULLISET LÄHTEET

Holma, Ari (huoltovastaava, Pirkan Urakointi oy), useita keskusteluja paikallakäyntien yhteydessä vuoden 2006 aikana.

Koiranen, Tapani Hämeen Museon kulttuuriympäristöyksikön perinnerakennusmestari.

ARKISTOLÄHTEET

Maanmittauslaitos, Pirkanmaan-Satakunnan maanmittaustoimisto, Tampereen toimipiste:

Isonjaon täydennyskartta 1909.

M-Real Oyj:n Lielahden tehtaiden piirustusarkistot:

Alkuperäispiirustuksia ja kopioita rakennuspiirustuksista, kartoista ja kaavapiirustuksista.

Tampereen kaupungin kaupunkimittauksen arkisto:

Karttoja Lielahdesta 1900-luvulta (tarkat vuosiluvut eivät tiedossa)

Ylöjärven kaavoitustoimiston arkisto:

Peruskartan pienennös 1:50 000 No:o 2123 2 Tampere, Maanmittauksen karttapaino Helsinki 1977.

Tampere ja Ylöjärvi 1855.

Maanmittauslaitoksen arkisto, Jyväskylä:

Hall, Daniel; ”Charta öfwer Niemis och Lielax” 1763.

KARTTALÄHTEET

Isonjaon täydennyskartta 1909. Maanmittauslaitos, Pirkanmaan-Satakunnan maanmittaustoimisto, Tampereen toimipiste

Pitäjäkartta Ylöjärvi-Teisko-Aitolahti-Tampere 1928. Kartan digitaalinen kopio; Tampereen teknillisen yliopiston yhdyskuntasuunnittelun laitos.

Hall, Daniel; "Charta öfwer Niemis och Lielax" 1763. Kartan digitaalinen kopio; Pirkanmaan maakuntamuseon Kulttuuriympäristöyksikkö. Maanmittauslaitoksen arkisto, Jyväskylä.

Peruskartan pienennös 1:50 000 No:o 2123 2 Tampere , Maanmittauksen karttapaino, Helsinki 1977.

Tampere ja Ylöjärvi 1855. Ylöjärven kaavoitustoimiston arkisto.

INTERNET

Miettunen, Katja-Maria: Birger Federley (1874-1935). Koskesta Voimaa -verkkójulkaisu. Tampereen kaupungin elinkeinokeskus. (<http://www.historia.tampere.fi/etusivu.htm>) Luettu 3.4.2007.

TASE 2025, Tampereen kaupunkiseudun liikenne 2025 -hanke. (<http://www.tase2025.fi>) Luettu 30.7.2007.

Luova Tampere -ohjelman kotisivut (<http://www.luovatampere.fi>) Luettu 1.8.2007

Tekijä	Opisk.nro	Esittelypvm.
Haapasaari, Mirkku Marjut	136641	22.8.2007

Diplomityön nimi

Kulttuurია Kartanolta – Kulttuurihautomo Tampereen Niemen kartanolle

---

Tarkastaja

Prof. Tore Tallqvist

Lyhennelmä

Diplomityön kohde sijaitsee Niemenrannan osayleiskaava-alueella Tampereen Lielahdessa. Osayleiskaava-alue käsittää kaikkiaan n. 70 hehtaaria M-Real Oyj:n omistuksessa olevaa maata. Alueelle ollaan suunnittelemassa kaupunkimaista, kerrostalovaltaista asuinalueita n. 3000-5000:lle asukkaalle. Alueen osayleiskaava on mukana Tampereen yleiskaavoitusohjelmassa 2006-2008. Alueen keskiosassa sijaitsee Niemen kartanon alue joka käsittää kartanon pihapiirin talousrakennuksineen sekä laajemmassa merkityksessään myös entisen tehtaan virkamiesten asuinrakennusten alueen. Diplomityöni käsittelee tätä kartanon aluetta ja sen tulevaisuutta uuden asuinalueen rinnalla.

Työssä on kartoitettu alueen kulttuurihistoriallisia, arkkitehtonisia, maisemallisia ja virkistysellisiä arvoja sekä pohdittu mahdollisuuksia näiden arvojen säilyttämiseen ja suojeluun muutospaineiden alla. Tavoitteena oli löytää kartanon alueen vanhoille rakennuksille ja miljöölle uusi käyttötarkoitus, joka soveltuisi sijoitettavaksi monipuoliseen vanhaan rakennuskantaan ja palvelisi lähialueiden asukkaiden intressejä. Selvitysten pohjalta on ideoitu uusi käyttötarkoitus, kulttuurihautomo.

Uuden käyttötarkoituksen pohjalta on esitetty aluesuunnitelma, rakennuskannan korjaus- ja muutossuunnitelmia sekä pienimuotoinen laajennusosio. Lisäksi alueen täydennysrakentamisesta on esitetty luonnosmainen ehdotus jonka avulla esitetään niitä periaatteita jotka ainutlaatuisen kartanomiljööseen rakennettaessa tulisi ottaa huomioon.

THESIS ABSTRACT

Author

Student number

Haapasaari, Mirkku Marjut

136641

Subject

Culture from the Manor – A Culture Center for the developing Arts to the Niemi Manor

---

Advisor

Prof. Tore Tallqvist

Abstract

The subject of this thesis, the Niemi Manor, is located in the Niemenranta area of Lielähti, Tampere. Area consists of 70 hectares of land, owned by the M-Real Oyj - sawmill company. New plans have been drafted to build new urban highrise residential area to this area, to populate 3000-5000 persons. The new area-plan is part of the Tampere general planning program for years 2006-2008. In the center of this area is located the Niemi Manor with its courtyard and secondary buildings, and in broader view the old detached villas, residential housings for the sawmill engineers. The focus of my thesis is the Manor area and its future and co-existence next to the new residential development area.

In this thesis I have mapped the historic, the architectonic, and recreational values of the area and additionally value of the landscape, and furthermore the ways to preserve and protect these aspects, under the constant strain to change. The goal was to find new ways to utilize the old buildings and milieu, keeping in mind the aim to fit the new purpose seamlessly to the existing diverse built environment and also to serve the needs of the residents of the nearby areas. The new usage for the Manor, A Culture Center for the developing Arts, was finally found, based on these goals and ideals.

Based on this new utilization of the old buildings, new area plans, a plan for repairs, restoration and alteration of the existing buildings are presented. Additionally thesis includes sketches for new residential buildings and a studio/workspace for artists and artisans. Finally, a proposed general plan of how to fit the new buildings to the unique and delicate Manor milieu, is presented, with special consideration to the principals which should be implemented in the future design of the area.